

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University
(м. Івано-Франківськ)

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — СІІ
Issue

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 2944 від 24.10.2024 (Ідентифікатор медіа R30-05627).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Херсонський державний університет (вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000, e-mail: office@ksu.ks.ua. Тел.: +38 096 310 26 36).

Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності B11 «Філологія» на підставі Наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 року (додаток № 1)

Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

Журнал індексується в ERIHPlus and NSD

Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету (протокол від 27.04.2026 р. № 14)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Ніна Іллівна – доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Олексенко Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Мазур Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура, Львівський національний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бондарева Олена Євгенівна – доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Вишницька Юлія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Кеба Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Козлик Ігор Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Матусяк Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний аграрний університет.

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор, Університет імені Марії Кюрі-Скłodовської (Люблін, Польща).

Омельчук Сергій Аркадійович – доктор педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет.

Пахарева Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор кафедри світової літератури та теорії літератури, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Помогайбо Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Поспішил Іво – доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики, Філософський факультет, Університет Масарика (Чеська Республіка);

Ройтер Тільманн – доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики Альпен-Адрія університету (Клагенфурт, Австрія).

Офіційний сайт видання: <https://pa.journal.kspu.edu>

Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць.

Випуск СІІ. – Івано-Франківськ: ХДУ, 2026. – 68 с.

© ХДУ, 2026

Registered by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 2944 as of 24.10.2024 (Media ID: R30-05627).

Media entity – Kherson State University (Universytetska str., 27, Kherson, 73000, e-mail: office@ksu.ks.ua. Tel: +38 096 310 26 36).

Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)” is a professional publication in the category “B” on the specialization B11 “Philology” under the Order of the MES of Ukraine № 409 on 17.03.2020 (Appendix № 1)

The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)

The journal is indexed in ERIHPlus and NSD

Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 14, April 27, 2026)

EDITOR DIRECTOR:

Ilinska Nina Illivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Oleksenko Volodymyr Pavlovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Mazur Olena Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics named after Hryhoriy Kochur, Ivan Franko National University of Lviv.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bondareva Olena Yevhenivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University.

Vyshnytska Yuliia Vasylivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Keba Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Kozlyk Ihor Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of World Literature and Comparative Literary Criticism, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;

Matusiak Halyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian University.

Nabytovych Ihor Yosypovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Maria Curie-Skłodowska University (Lublin, Poland).

Omelchuk Serhii Arkadiiovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kherson State University.

Pakhareva Tetyana Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of World Literature and Literary Theory, Dragomanov Ukrainian State University.

Pomohaibo Yuliia Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Odesa I.I. Mechnikov National University.

Pospíšil Ivo – Prof. PhDr., DrSc., Institute of Slavonic Studies, Faculty of Arts, Masaryk University (Czech Republic);

Reuther Tilmann – Doctor of Philological Sciences, Professor, Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria).

Official website of edition: <https://pa.journal.kspu.edu>

South Archive (Philological Sciences): Collected papers. Issue CII. –

Ivano-Frankivsk: Kherson State University, 2026. – 68 p.

© KSU, 2026

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Мандич Т. М. ШАХОВА МЕТАФОРА У СПОРТИВНИХ МЕДІАТЕКСТАХ.....	6
Юлдашева Л. П. ТИПОЛОГІЯ КОНТРАСТИВНОЇ МЕТАФОРИ.....	15

2. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Крайняк О. М. ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В СИНХРОННОМУ ТА ДИАХРОННОМУ АСПЕКТАХ	26
---	----

3. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Крюкова Ю. Д. НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: ЗМІНА КУЛЬТУРНИХ ПАРАДИГМ ЧИ ГЕТЕРОХРОНІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ФІЛЬТРІВ.....	38
Цапро Г. Ю. ЖІНОЧИЙ НАРАТИВНИЙ ГОЛОС У СУЧАСНІЙ ЖІНКОЦЕНТРИЧНІЙ ПРОЗІ.....	51

4. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ляшко О. В. МЕТАТЕКСТУАЛЬНІ ЗАСОБИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ АНІМАЦІЇ.....	60
--	----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Mandysh T. M. CHESS METAPHOR IN SPORTS MEDIA TEXTS	6
Yuldasheva L. P. TYPOLOGY OF CONTRASTING METAPHOR	15

2. ROMANIC, GERMANIC AND ORIENTAL LANGUAGES

Krainiak O. M. SYNCHRONIC AND DIALECTIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE LEXICAL SYSTEM OF THE GERMAN LANGUAGE	26
---	----

3. LITERARY THEORY

Kriukova Yu. D. CONTEMPORARY LITERARY TENDENCIES: SHIFT OF CULTURAL PARADIGMS OR THE HETEROCHRONY OF CONCEPTUAL FILTERS.....	38
Tsapro G. Yu. FEMALE NARRATIVE VOICE IN CONTEMPORARY WOMEN-CENTRED PROSE	51

4. GENERAL LINGUISTICS

Liashko O. V. METATEXTUAL MEANS OF INTERTEXTUALITY IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE CHRISTIAN CHILDREN'S ANIMATION.....	60
---	----

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

ШАХОВА МЕТАФОРА У СПОРТИВНИХ МЕДІАТЕКСТАХ

Мандич Тамара Михайлівна,

*доктор філософії зі спеціальності 035 Філологія,
викладач кафедри української і слов'янської філології
та журналістики*

Херсонського державного університету

T.Mandych@ksu.ks.ua

orcid.org/0000-0001-8404-0453

Метою статті є аналіз функціонування шахової метафори в українськомовних спортивних медіатекстах, присвячених різним видам спорту. Актуальність дослідження зумовлена популярністю спорту в Україні та увагою широкої аудиторії до спортивного контенту, емоційність та образність у якому автори спортивних новин та аналітичних статей забезпечують, зокрема, засобами вторинної номінації. Шахову метафору часто використовують у текстах суспільно-політичної тематики, однак особливості функціонування її в сегменті спортивної журналістики залишається недостатньо висвітленим, чим обґрунтовано наукову новизну обраної теми.

Серед основних **методів**, що дозволили виявити та систематизувати випадки метафоричного вживання шахових термінів, зафіксувати їх переносне значення та з'ясувати функції у спортивному медіатексті, – контекстуальний аналіз, метод метафоричного моделювання, а також загальнонауковий описовий метод і узагальнення.

У **результаті** аналізу текстів, присвячених іншим, крім шахів, видам спорту й опублікованих у 5 спортивних медіа, а саме «ТСН.Преспорт», «Футбол 24», «Чемпіон», «SPORTARENA» та «UA-Футбол», виявлено і проаналізовано функціонування таких шахових термінів, як «гамбіт», «гросмейстер», «дебют», «ендшпіль», «мат (дитячий мат)», «пат», «рокіровка», «цейтнот», «цугцванг», «шах», «шахи». Найчастіше такі випадки зафіксовано у новинах і статтях про футбол і бокс. Для систематизації виявлених метафор запропоновано розглядати метафоричну модель СПОРТ – ШАХИ, структура якої передбачає фрейми «Шахова партія», «Стадії шахової партії», «Кризові позиції» і «Шахіст».

Висновки. Шахові метафори спонукають читача до асоціативного мислення та виконують змістові й оцінні функції у спортивному медіатексті, оскільки їх використовують для підкреслення окремих характеристик спортивних подій чи епізодів, результатів змагань чи проміжних позицій, діячів спорту і пов'язаних із ними ситуацій. З огляду на системність використання шахових метафор авторами у низці їх публікацій є підстави вважати такі мовні одиниці елементами індивідуально-авторського стилю спортивних журналістів. Перспективним вважаємо подальший аналіз семантики та функцій шахової метафори в текстах різних стилів і жанрів.

Ключові слова: метафорична модель, медіа, спортивна журналістика, українська мова, шахова термінологія.

CHESS METAPHOR IN SPORTS MEDIA TEXTS

Mandyck Tamara Mykhailivna,
*Doctor of Philosophy in Philology,
Lecturer at the Department of Ukrainian and Slavic
Philology and Journalism
Kherson State University
TMandyck@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0001-8404-0453*

The **purpose** of this article is to analyse the use of chess metaphors in Ukrainian-language sports media texts devoted to various sports. The relevance of the study is determined by the popularity of sports in Ukraine and the attention of a wide audience to sports content, the emotionality and imagery of which is provided by authors of sports news and analytical articles, in particular, through secondary nomination. The chess metaphor is often used in socio-political texts, but the specifics of its functioning in the segment of sports journalism remain insufficiently covered, which justifies the scientific novelty of the chosen topic.

The main **methods** used to identify and systematise instances of metaphorical use of chess terms, record their figurative meaning and determine their functions in sports media texts include contextual analysis, metaphorical modelling, as well as general scientific descriptive methods and generalisation.

As a **result** of analysing texts devoted to sports other than chess and published in five sports media outlets, namely “TSN. Prosport”, “Futbol 24”, “Champion”, “SPORTARENA”, and “UA-Futbol”, the functioning of such chess terms as “gambit”, “grandmaster”, “debut”, “endgame”, “checkmate (scholar's mate)”, “stalemate”, “castling”, “time trouble”, “zugzwang”, “check” and “chess”. Most often, such cases were recorded in news and articles about football and boxing. To systematise the identified metaphors, we propose considering the metaphorical model SPORT IS CHESS, the structure of which includes the frames “Chess game”, “Stages of a chess game”, “Crisis positions” and “Chess player”.

Conclusions. Chess metaphors encourage the reader to think associatively and perform content-creating and evaluative functions in sports media texts, as they are used to emphasise certain characteristics of sporting events or episodes, competition results or intermediate positions, sports figures and related situations. Given the systematic use of chess metaphors by authors in a number of their publications, there is reason to consider such linguistic units as elements of the authorial idiolect of sports journalists. We consider further analysis of the semantics and functions of chess metaphors in texts of various styles and genres to be promising.

Keywords: metaphorical model, media, sports journalism, Ukrainian language, chess terminology.

1. Вступ

У сучасних спортивних медіа досить активно функціонують шахові метафори. Ідеться про тексти, присвячені не безпосередньо шахам, а іншим видам спорту, серед яких переважають футбол і бокс, де шахову термінологію вжито в переносному значенні для оцінювання й увиразнення певної якості спортсмена, команди, тренера або ж змагання чи окремого епізоду. Такий підхід вимагає розуміння значення шахових термінів, більшість із яких є загальновідомою. Однак знання про позначену терміном шахову позицію або характеристики шахіста дозволяють читачеві провести коректні за змістом паралелі з іншим видом спорту, повноцінно розшифровуючи закладене автором тексту метафоричне значення.

Метою статті є аналіз шахової метафори з погляду її семантики та функцій у спортивних медіатекстах.

Для досягнення мети застосовано контекстуальний аналіз, що сприяв виявленню випадків вживання шахових термінів у переносному значенні в текстах спортивних новин і аналітичних статей; метод метафоричного моделювання, за допомогою якого систематизовано мовні одиниці та простежено механізми зрушення семантики; описовий метод, що дозволив більш детально схарактеризувати присутність шахових метафор у спортивних медіатекстах; і узагальнення, за допомогою якого визначено основні тенденції такого слововживання.

Джерельну базу сформували публікації на сайтах «ТСН.Преспорт» (далі – ТП), «Футбол 24» (далі – Ф24), «Чемпіон» (далі – Ч), «SPORTARENA» (далі – SA) та «UA-Футбол» (UA-Ф). У наведених ілюстративних прикладах авторську орфографію та пунктуацію збережено. Подано назви видань, дати публікацій, за наявності інформації на сайтах – авторів цитованих спортивних новин і аналітичних статей.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Шахова метафора досить поширена в текстах суспільно-політичної тематики й неодноразово досліджена на матеріалі різних мов: О. Польова відзначає символічність шахів у турецькій картині світу та ілюструє відповідну реалізацію метафор у промовах турецьких політиків (Польова, 2021: 113); М. Скрипник наводить традиційний вислів «шах і мат» на позначення успішних чи переможних дій політика, омовлених у польських медіатекстах (Скрипник, 2019: 375); Л. Павлюк звертає увагу на витоки шахової метафори в контексті геополітики і її сучасні евфемістичні та гротескно-негаційні відтінки (Павлюк, 2019: 340); Н. Костусяк аналізує кореляцію *війна – гра в шахи*, актуалізовану в українському медіапросторі останніх років (Костусяк, 2023: 34); А. Бошков на прикладі англomовного матеріалу пояснює інтерпретацію боротьби з ковідом як гру в шахи проти монстра-генія (Бошков, 2024: 33). Тож шахова метафора має як уже традиційне вживання, так і відповідно до сучасних реалій набуває нових форм реалізації. Утім її функціонування у спортивних медіатекстах потребує більш детального дослідження.

Проаналізувавши тексти спортивної тематики і згрупувавши виявлені метафори за їх значеннями і функціями, пропонуємо розглянути фрейми «Шахова партія», «Стадії шахової партії», «Кризові позиції» та «Шахіст», що формують метафоричну модель СПОРТ – ШАХИ.

3. Фрейм «Шахова партія»

Будь-яке змагання, що передбачає суперництво двох сторін, може бути представлене як гра в шахи між двома тренерами та/або спортсменами чи командами. В українських медіа, за власними спостереженнями, особливо активно таким прийомом користуються автори текстів про футбол і бокс. До прикладу, фіксуємо метафори *гра у шахи* (Чернявський І., Ч, 18.04.2024), *грає у шахи* (Войченко Б., Ч, 01.02.2025), *партія у шахи* (Костенюк С., Ф24, 28.10.2020), *футбольні шахи* (Костенюк С., Ф24, 16.09.2020), *шахи* (Костенюк С., Ф24, 28.10.2020), *шахова партія* (Ф24, 03.07.2016), що спрямовані на загальний опис події з акцентом на вагомості стратегії і тактики та інтелектуалізації фізичного протистояння. Напр.: *З тактичної точки зору, цей матч нагадував партію у шахи* (Костенюк С., Ф24, 28.10.2020); *Команди грали тактично дуже грамотно, що нагадувало шахову партію між наставниками* (Ф24, 03.07.2016).

Вплив тренерів на перебіг змагання, їхні підказки чи зроблені зміни можуть асоціюватись із *ходами* (Костенюк С., Ф24, 28.10.2020) шахових фігур, що впливають на позицію і подальший розвиток гри. Напр.: *У різних фазах гри тренери відзначалися цікавими ходами* (Костенюк С., Ф24, 28.10.2020). Закономірно, що простір для змагання представлено метафорою *на футбольній шахівниці* (Салівон М., Ч, 26.12.2024). Напр.: *У ситуації ж, що склалася суто на футбольній шахівниці, у випадку, якщо переїзд у Париж залишиться реальністю лише на папері, браку варіантів в українського козака не буде* (Салівон М., Ч, 26.12.2024).

Рідше в текстах фіксуємо специфічну шахову термінологію. Якщо позиційна боротьба між реальними шахістами точиться за центр дошки як можливість домінування, то відповідна метафора означає перевагу та вигідну позицію в межах будь-якого змагального майданчика – рингу, стадіону тощо. Напр.: *У Конте умовно їх було більше, і саме він відразу зайняв стратегічно-важливу зону – центр дошки* (Костенюк С., Ф24, 28.10.2020). Наявність конкретних фігур на шахівниці, ураховуючи їх значення та потенціал, називають якістю матеріалу, тож така метафора позначає склад команди і його відповідність тактичній схемі. Напр.: *Проблема Каптру полягала лише у якості матеріалу, тобто у початковій наявності фігур* (Костенюк С., Ф24, 28.10.2020).

Позиційні зміни репрезентовані метафорою **рокіровка** (за словниками – **рокірування**), яка в більшості випадків вимагає уточнення виконавця чи локації. Відповідно до визначення «рокірування – 1) шаховий хід, при якому одночасно туру перемішують до короля, а короля переносять через туру і ставлять поруч із нею; 2) *перен.* спритний, добре продуманий маневр» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 508) або ж «2. *перен.* Перегрупування сил для зміцнення своїх позицій» (Сучасний тлумачний словник української мови, 2009: 776). Саме в переносному значенні ця метафора позначає:

– зміну місць у турнірній таблиці / позицій у рейтингу: **Рокіровка у турнірній таблиці**. "Металург" Д – "Олімпік" – 4:2 (Ф24, 11.04.2015);

– зміну спортсменів / тренерів у складі / за статусом: **Зоря оголосила заявку на матч Ліги конференцій – рокіровка экс-форвардів збірної України** (Ф24, 30.07.2022); **Челсі – Вільярреал: іспанська оборона, хід конем Емері та ключова рокіровка Тухеля перед матом в ендшпілі** (Костенюк С., Ф24, 12.08.2021); **Чергова рокіровка на тренерському містку "Новари"** (Ф24, 06.03.2012).

Рідше фіксуємо розгорнуті метафоричні образи, сконструйовані за участі кількох шахових термінів. Як правило, вони мають відтінок процесуальності, демонструючи розвиток подій у динаміці та участь у них спортсмена чи команди. Напр.: **"Гірників" можна порівняти з ледачим гросмейстером, який, будучи фаворитом, більшу частину шахової партії клеїв дурня, втрачав свої фігури, але в кінці, залишившись з трьома пішаками та слоном, всіма силами намагається поставити мат супернику** (Грошев Г., УА-Ф, 17.04.2021); **Якщо говорити мовою шахів, Ентоні Джошуа в реванші розумно розіграв перевагу в кілька пішаків. Він не прагнув форсувати мат і просто дочекався, коли на годиннику Енді Руїса закінчиться час** (УА-Ф, 08.12.2019). У такий спосіб подано оцінку рівня підготовки та дій спортсменів, співвідношення сил суперників, реалізацію тактичного задуму, однак, припустимо, що сприйняття подібних метафор для читача, який загалом розуміється на шахах, може бути більш вдалим, ніж для тих, хто не знає принципів шахової гри.

4. Фрейм «Стадії шахової партії»

Якщо говорити про тексти, присвячені передусім командним ігровим видам спорту, то продуктивними для творення шахової метафори виступають назви фаз змагання, адже доволі тривалий хронометраж гри дозволяє за набором змістових характеристик зіставити її з відповідною стадією шахової партії.

Про початок змагання, його окремого відрізка або тренувального процесу пишуть із використанням терміна **дебют** у значенні «3) початок (перші ходи) шахової або шашкової партії» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: с.171). Оскільки інший лексико-семантичний варіант (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 171; Сучасний тлумачний словник української мови, 2009: 230; Словник української мови у 20 томах, т.4, 2013: 77) стосується першого виступу на сцені чи початку діяльності в певній галузі (підкреслимо, що й таке значення часто реалізується в контексті першого виступу спортсмена за команду чи у змаганні певного рівня), актуальним для нас є саме початок спортивної події чи процесу з характерним для нього розвитком. Ураховуючи активність уживання метафори **дебют** у спортивних медіатекстах, виокремлюємо кілька типових контекстів:

– про початок змагання – **дебют** (Валерко А., СА, 12.08.2025), **дебют бою** (ТП, 20.02.2021), **дебют гри** (Приходько М., ТП, 25.02.2024), **дебют зустрічі** (Приходько М., ТП, 18.04.2024), **дебют матчу** (Приходько М., ТП, 21.01.2023), **дебют поєдинку** (Валерко А., СА, 20.05.2025), **дебют протистояння** (Валерко А., СА, 07.09.2024), **затяжний дебют гри** (Валерко А., СА, 27.07.2025). Напр.: **У дебюті бою здавалося, що Джилей здобуде перемогу нокаутом** (ТП, 20.02.2021); **Це саме Владислав забив Ревері 1908 прямим ударом з кутового, чим дав своїй команді перевагу в рахунку вже в дебюті поєдинку** (Валерко А., СА, 20.05.2025);

– про початок окремого відрізка змагання – *дебют додаткового часу* (ТП, 29.07.2021), *дебют <...> половини гри* (ТП, 22.01.2014), *дебют <...> половини зустрічі* (Приходько М., ТП, 13.10.2022), *дебют <...> п'ятихвилинки* (Приходько М., ТП, 16.05.2021), *дебют <...> 45-хвилинки* (ТП, 01.12.2012), *дебют <...> раунду* (ТП, 04.07.2021), *дебют <...> сету* (SA, 10.06.2025), *дебют <...> тайму* (SA, 23.07.2025), *дебютна частина другого тайму* (SA, 07.10.2024), *дебютний відрізок* (Валерко А., SA, 26.05.2025). Напр.: *У першому таймі клуби обійшлися без голів, а в дебюті другої половини зустрічі французька команда зуміла відкрити рахунок* (Приходько М., ТП, 13.10.2022); *У дебюті другого раунду бійці пішли в розмін ударами* (ТП, 04.07.2021);

– про початок тривалого процесу (турніру чи тренування) – *у дебюті групового етапу* (ТП, 19.09.2013), *у дебюті <...> зборів* (ТП, 05.02.2016), *в дебюті турніру* (ТП, 14.09.2016), *в дебюті чемпіонату* (ТП, 23.07.2016). Напр.: *Наші футболісти в дебюті турніру, який відбувається в Колумбії, програли Бразилії з рахунком 1:3* (ТП, 14.09.2016).

Як зазначає З. Адилова, «за функціонально-змістовим характером дебютним назвам прийнято давати такі термінологічні відповідники: початок (зачин), дебют, партія, захист, гамбіт, варіант, система» (Адилова, 2018: 7). Зрідка у спортивних медіатекстах виявляємо такий варіант назви, як *гамбіт* – «початок шахової партії, у якій жертвують пішаком або легкою фігурою для забезпечення позиційної і тактичної переваги» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 132). У зафіксованих прикладах до шахового терміна додають прикметник, що вказує на географічну належність учасників змагання – *африканський гамбіт* (Ф24, 16.06.2014), *турецький гамбіт* (Шемшученко С., Ч, 16.06.2008). Напр.: *"Друзі" Роналду проти Бундесмашини та африканський гамбіт. 1 тур. Анонс матчів груп F і H* (Копич М., Ф24, 16.06.2014); *Турецький гамбіт чехам* (Шемшученко С., Ч, 16.06.2008).

Відповідно завершальну стадію журналісти називають *ендишпіль*. За словниковим визначенням «ендишпіль – заключна стадія шахової або шашкової партії» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 224), якій «передують дебют і мітельшпіль» (Сучасний тлумачний словник української мови, 2009: 285), тож значення заключності в новому контексті зберігається, однак поширення на інші види спорту додає такому слововживанню образності у випадках:

називання завершальної фази технічного чи тактичного складника змагання – *ендишпіль атаки* (UA-Ф, 18.04.2015), *ендишпіль комбінації* (UA-Ф, 26.04.2015), *ендишпіль контратак* (UA-Ф, 13.03.2015). Напр.: *Динамівці розіграли блискавичну комбінацію вдотик, в ендишпіль якої Сидорчук виконав коротку скидку на Ленса* (UA-Ф, 26.04.2015);

називання завершального етапу змагання – *ендишпіль гри* (UA-Ф, 14.10.2014), *ендишпіль зустрічі* (UA-Ф, 08.03.2015), *ендишпіль матчу* (Грачов І., Ч, 13.11.2024), *ендишпіль основного часу* (UA-Ф, 20.03.2015), *ендишпіль поєдинку* (SA, 06.03.2024), *ендишпіль <...> половини* (UA-Ф, 19.02.2015), *ендишпіль сезону* (UA-Ф, 05.07.2015), *ендишпіль <...> тайму* (Валерко А., SA, 07.04.2024), *ендишпіль чемпіонату* (Валерко А., SA, 11.07.2024). Напр.: *Ендишпіль матчу став одним із найемоційніших у новітній історії нашої збірної* (Грачов І., Ч, 13.11.2024);

називання завершального етапу змагання з додаванням прикметника, що акцентує увагу на характері цієї фази або результаті: *гольовий ендишпіль* (Ф24, 17.05.2014), *ефектний ендишпіль* (Шемшученко С., Ч, 22.03.2015), *нервовий ендишпіль* (UA-Ф, 27.03.2014), *результативний ендишпіль* (ТП, 21.10.12), *складний ендишпіль* (UA-Ф, 03.04.2015), *український ендишпіль* (Костенюк С., Ф24, 29.10.2020), *ураганний ендишпіль* (Ф24, 25.10.2015). Напр.: *Крім цього проблеми захисту харків'ян нікуди не зникли, але повноцінно з цього кияни скористатись не змогли, тому не уникли нервового ендишпілью у матчі, який мали вигравати без питань* (UA-Ф, 27.03.2014); *Дербі Манчестера: ураганний ендишпіль, нульова нічия* (Ф24, 25.10.2015).

Назву ще однієї фази шахової партії – *мітельшпіль* – «спорт. середня частина шахової партії, між дебютом та ендишпелем» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 373) або «центральна

стадія шахової партії» (Сучасний тлумачний словник української мови, 2009: 483), поки не виявлено, що певною мірою може бути пов'язано, зокрема, з відсутністю особливо емоційних і змістовних епізодів посеред змагання, адже певні сенсації чи запекла боротьба більш вірогідні на початку або наприкінці.

5. Фрейм «Кризові позиції»

У спортивних медіатекстах використовують і назви шахових позицій, що ускладнюють гру або призводять до поразки, – *шах, мат, пат, цейтнот, цугцванг*.

Термін *цейтнот* вийшов за межі шахового дискурсу й розширив сферу вживання, що закріплено й у словнику: «1) *спорт.* у грі в шахи або шашки – нестача часу для обдумування ходів під час гри зі встановленим контролем часу; 2) *перен.* гостра нестача часу для виконання чого-небудь» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 637). Виявляємо метафори, як-от *цейтнот* (Бойко І., SA, 08.10.2017), *у цейтноті* (Салівон М., Ч, 10.01.2025), *єврокубковий цейтнот* (UA-Ф, 06.11.2014), *постійний цейтнот* (Бойко І., SA, 29.09.2017), *турнірний цейтнот* (UA-Ф, 26.06.2014), *цейтнот поєдинку* (UA-Ф, 12.01.2023). Напр.: *Справжня причина – драма, яка розгорнулася у цейтноті поєдинку* (UA-Ф, 12.01.2023); *Турнірний цейтнот для Еквадору, але збереження честі* (UA-Ф, 26.06.2014).

Також звертаємо увагу на словосполучення *кадровий цейтнот* (Салівон М., Ч, 11.10.2024) і *часовий цейтнот* (Салівон М., Ч, 14.08.2024). Якщо у першому випадку метафоричне значення особливо виразне, то у другому – утворено плеоназм, адже обидва значення слова *цейтнот* безпосередньо пов'язані саме з браком часу. Напр.: *У часовому цейтноті Шовковський мусить довести до максимуму ефективність взаємодії ліній, а також змінити психологію колективу, який не завжди здатен тримати удар* (Салівон М., Ч, 14.08.2024).

Складність вибору подальшого кроку позначають терміном *цугцванг* – «*спорт.* вимушений, невігідний хід у шаховій грі» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 643). У будь-якому виді спорту така метафора означатиме рішення, що призводить до погіршення становища. Напр.: *Піти не можна залишитися: Циганков і Динамо загнали себе в цугцванг* (Твердохліб А., Ч, 14.01.2023). Подібну функцію виконує термін *пат* – «*спорт.* положення у шаховій грі, при якому гравець не може зробити наступного ходу, не поставивши короля під удар, а тому партія вважається зіграною внічию» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 432), однак варто зауважити, що на відміну від цугцвангу, який зіставляють саме з програшним становищем, пат може бути й позитивним завершенням шахової партії: якщо шахіст суттєво поступається матеріалом (кількістю і якістю фігур), то шляхом пату зводить результат до нічиєї, рятуючись від потенційної поразки. Реалізацію саме такого значення з метафорою *шукати пат* (Кучер М., UA-Ф, 18.09.2024) простежуємо у реченні *Таке відчуття, що усі 90 хвилин підопічні Індзагі шукали ось цей “пат”, адже нічия на “Етіхаді” їм цілком підходила* (Кучер М., UA-Ф, 18.09.2024). Однак у більшості випадків уживанням словосполучень *патова ситуація* (Лисак С., Ч, 23.01.2025), *ситуація <...> патова* (Валерко А., SA, 01.10.2023) підкреслюють обмеженість варіантів розвитку, що не призводить до бажаного, зокрема переможного, результату. Напр.: *Патова ситуація для Шахтаря* (Лисак С., Ч, 23.01.2025).

Загрозливий для одного з гравців хід позначають терміном *шах* – «2) у шахах – напад якої-небудь фігури на короля суперника, що створює загрозу мату» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 649), а про остаточну поразку свідчить *мат* – «*спорт.* у шаховій грі – положення, при якому король не може захиститися і яке означає програш партії» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 356); за тлумачним словником – «2. кому, чому, перен., розм. Безвихідне становище, кінець» (Сучасний тлумачний словник української мови, 2009: 466). Такі метафори фіксуємо в поодиноких прикладах: *Звичайно, без допомоги суперника не обійшлося: вилучення гравця “Брайтона” допомогло поставити не лише шах, а й мат “чайкам” у тому протистоянні* (Кучер М., UA-Ф, 20.02.2022); *Сьогодні на полі були футбольні шахи, але мат господарі*

поставити не змогли (Кучер М., УА-Ф, 18.09.2024). Окремим різновидом є дитячий мат, що полягає у швидкій перемозі шляхом атаки за участі ферзя на перших ходах ще до моменту розвитку всіх фігур. Ця комбінація є впізнаваною, тож програш дитячим матом можливий передусім у випадку гри з початківцем. У спортивному медіатексті така метафора теж символізує блискавичне досягнення результату та суттєву різницю суперників у класі. Напр.: *Саме словак поставив "дитячий мат" міланцям у попередньому матчі між цими командами на "Сан-Паоло", вирішивши все вже до сьомої хвилини* (Вургафт Л., УА-Ф, 21.10.2017).

6. Фрейм «Шахіст»

Високий професійний рівень, що стосується як тренерів, так і спортсменів, вербалізовано іменником *гросмейстер*, що, окрім значення «1) спорт. найвище спортивне звання у шахах і шашках, а також особа, яка носить це звання» (Сучасний словник іншомовних слів, 2008: 165; Словник української мови у 20 томах, т.3, 2012: 801), у деяких словниках уже має значення, марковане як переносне, – «про того, хто має вищий ступінь майстерності в якій-н. галузі» (Сучасний тлумачний словник української мови, 2009: 217), а також похідним прикметником *гросмейстерський*. Проаналізувавши спортивні медіатексти, виокремлюємо кілька значень, реалізованих такими метафорами:

– досягнення / персональний рекорд – *гросмейстерська вершина* (Ф24, 04.12.2019), *гросмейстерське досягнення* (Ф24, 26.07.2020), *гросмейстерська позначка* (Ф24, 07.02.2021), *гросмейстерський ювілей* (Ф24, 13.02.2021). Напр.: *Де Брюїне встановив гросмейстерське досягнення за 155 матчів АПЛ* (Ф24, 26.07.2020); *Мане підкорив гросмейстерську вершину АПЛ* (Ф24, 04.12.2019);

– статусність спортсмена / команди / тренера – *битва гросмейстерів* (Федорців А., Ф24, 11.09.2020), *гросмейстер* (УА-Ф, 13.06.2016), *футбольні гросмейстери* (Федорців А., Ф24, 11.09.2020). Напр.: *Ліверпуль проти легендарної втрати АПЛ, битва гросмейстерів у Лондоні та вишуканий Ле Класік: топ-5 матчів євровікенду* (Федорців А., Ф24, 11.09.2020);

– рівень виконавської майстерності – *гросмейстерський прохід* (Ф24, 17.03.2016). Напр.: *"Баварія" – "Ювентус": гросмейстерський прохід Морати та красивий гол Куадрадо* (Ф24, 17.03.2016).

Крім *гросмейстера*, фіксуємо метафору *шахіст-любитель* (Риженко О., УА-Ф, 23.05.2018) із протилежним значенням, спрямованим на підкреслення невпевненості та недостатнього рівня майстерності. Напр.: *Суперники обмінювалися володінням м'ячем на своїй половині, немов два шахіста-любителя боялись зробити невірний хід, тому просто пересували фігури по шахівниці* (Риженко О., УА-Ф, 23.05.2018).

7. Висновки

Отже, шахові терміни активно виступають метафорами у спортивних медіатекстах, присвячених різним видам спорту, серед яких домінують футбол і бокс. Як виявлено, поза сферою свого безпосереднього вживання вони надають якісну характеристику чи оцінку рівня майстерності спортсменів і тренерів, перспектив перебігу змагання та поточного результату з погляду потенційного виграшу, програшу або нічиєї, турнірних і кадрових позицій чи змін, фазам протистояння, а головне – позиціонують двобій представників фізично активних видів спорту як шахову партію, що підкреслює вагу не лише сили, швидкості і влучності, а й боротьби інтелектів та вдало обраних стратегій. Сукупність ужитих шахових термінів у ролі метафори дозволяє систематизувати їх у межах фреймів «Шахова партія», «Стадії шахової партії», «Кризові позиції» і «Шахіст» метафоричної моделі СПОРТ – ШАХИ. Актуалізація таких метафор у спортивних медіатекстах відбувається завдяки і мовотворчості спортивних журналістів, для яких шахова метафора стає елементом індивідуально-авторського стилю. Перспективним вважаємо подальше спостереження за шаховою метафорою у текстах, різних за тематикою, жанрами та стилями.

Література:

1. Адилова З. Т. Система шахових номенів термінологічного поля "дебют". *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 16. С.5–11. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5221ceeb-0c97-440f-b228-01ca529a1df1/content>
2. Бошков А. В. Образно-ціннісний складник концепту "pandemic" в англomовному масмедійному дискурсі. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2024. Вип. 93. С. 28–34. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-93-4>
3. Костусяк Н. М. Міжтематична дифузійність спортивної лексики в медіатекстах періоду російсько-української війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73) № 3. С.30–35. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/6.pdf
4. Павлюк Л. Риторичні фігури на геополітичній шахівниці: тропологічно-символічні ресурси в аналізі міжнародного конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2019. Вип. 46. С. 339–347. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_46_45.
5. Польова О. Спортивні метафори в промовах турецьких політиків. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. Вип. 42. Т. 2. С. 111–115. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/42_2021/part_2/42-2_2021.pdf#page=111
6. Скрипник М. В. Метафора гри в сучасних польських медіа-текстах. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. № 2. С. 371–377. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2019_2_41.
7. Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Укр. мовно-інформ. фонд ; гол. наук. ред. В. М. Русанівський ; наук. кер. проекту В.А.Широков. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 3. 1120 с.
8. Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Укр. мовно-інформ. фонд ; гол. наук. ред. В. М. Русанівський ; наук. кер. проекту В.А.Широков. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 4. 1010 с.
9. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Семотюк. 2-ге вид., доп. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2008. 688 с.
10. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2009. 1008 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. «ТСН.Проспорт». URL: <https://tsn.ua/prosport/>
2. «Футбол 24». URL: <https://football24.ua>
3. «Чемпіон». URL: <https://champion.com.ua>
4. «SPORTARENA». URL: <https://sportarena.ua/>
5. «UA-Футбол». URL: <https://www.ua-football.com/ua>

References:

1. Adylova, Z. T. (2018). Systema shakhovykh nomeniv terminolohichnoho polia "debiut". [System Chess Nomina of Terminological Field "Debut"]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova [Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University]*, 16, pp. 5–11. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5221ceeb-0c97-440f-b228-01ca529a1df1/content> [in Ukrainian].
2. Boshkov, A. V. (2024). Obrazno-tsinnisnyi skladnyk kontseptu "PANDEMIC" v anhlomovnomu masmediinomu dyskursi [Imaginative-Evaluative Component of the Concept "PANDEMIC" in the English-Language Mass Media Discourse]. *Zbirnyk naukovykh prats "Nova filohiia" [Collection of scientific papers "New Philology"]*, 93, pp. 28–34. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-93-4> [in Ukrainian].
3. Kostusiak, N. M. (2023). Mizhmatychna dyfuznist sportyvnoi leksyky v mediatekstakh periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Interthematic Diffusion of Sports Vocabulary in Media Texts during the Russian-Ukrainian War]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filohiia. Zhurnalistyka ["Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University", Series: "Philology. Journalism"]*, 34 (73), 3, pp. 30–35. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/6.pdf [in Ukrainian].
4. Pavlyuk, L. (2019). Rytorychni fihury na heopolitychnii shakhivnytsi: tropolohichno-symvolichni resursy v analizi mizhnarodnoho konfliktu [Rhetorical Figures on Geopolitical «CHESSBOARD»: Tropology and Symbolic Resources in the Analysis of Interstate Conflict]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Zhurnalistyka [Visnyk of the Lviv University. Series Journalism]*, 46, pp. 339–347. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_46_45 [in Ukrainian].
5. Polova, O. (2021). Sportyvni metafory v promovakh turetskykh politykiv [Sports Metaphor in Public Speeches of Turkish Politicians]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers]*, 42, 2, pp. 111–115. https://aphn-journal.in.ua/archive/42_2021/part_2/42-2_2021.pdf#page=111 [in Ukrainian].
6. Skrypnyk, M. V. (2019). Metafora hry v suchasnykh polskykh media-tekstakh [The Metaphor of the Game in Modern Polish Media]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo [Precarpathian Bulletin of the Shevchenko Scientific Society. Word]*, 2, pp. 371–377. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2019_2_41 [in Ukrainian].

7. Rusanivskiy, V. M. (Ed.). (2012). Slovnyk ukrainskoi movy : u 20 t. [Dictionary of the Ukrainian Language in 20 volumes] / NAN Ukrainy, Ukr. movno-inform. fond ; nauk. ker. proiektu V. A. Shyrokov. Kyiv : Naukova dumka, T. 3, 1120 p. [in Ukrainian].
8. Rusanivskiy, V. M. (Ed.). (2013). Slovnyk ukrainskoi movy : u 20 t. [Dictionary of the Ukrainian Language in 20 volumes] / NAN Ukrainy, Ukr. movno-inform. fond ; nauk. ker. proiektu V. A. Shyrokov. Kyiv : Naukova dumka, T. 4, 1010 p. [in Ukrainian].
9. Semotiuk, O. P. (2008). Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv [Contemporary Dictionary of Foreign Words] / 2-he vyd., dop. Kharkiv: Vesta: Vydavnytstvo “Ranok”. 688 p. [in Ukrainian].
10. Dubichynskiy, V. V. (Ed.). (2009). Suchasnyi tlmachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 100 000 sliv [Contemporary Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language: 100,000 Words]. Kharkiv: VD “ShKOLA”, 1008 p. [in Ukrainian].

Sources of illustrative material:

1. “TSN.ProSport”. URL: <https://tsn.ua/prosport/>
2. “Football 24”. URL: <https://football24.ua>
3. “Champion”. URL: <https://champion.com.ua>
4. “SPORTARENA”. URL: <https://sportarena.ua/>
5. “UA-Football”. URL: <https://www.ua-football.com/ua>

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.04.2026

УДК [82-1:355.01]:81'373.612.2'38'42
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2026-102-2>

ТИПОЛОГІЯ КОНТРАСТИВНОЇ МЕТАФОРИ

Юлдашева Людмила Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри українського мовознавства
і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
lalimduyl@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6561-8827

У статті здійснено ґрунтовне дослідження контрастної метафори як провідного механізму поетичного смислотворення в сучасному українському воєнному дискурсі. Вихідним положенням є теза про те, що в умовах війни метафора перестає виконувати суто естетичну або орнаментальну функцію й трансформується у спосіб когнітивного осягнення граничного, травматичного досвіду.

Мета статті полягає в теоретичному осмисленні контрастної метафори як форми «затемненої антитези» та в описі її когнітивно-семантичних механізмів у сучасній українській поезії війни. Студія спрямована на виявлення того, як прихований семантичний конфлікт стає джерелом напруги й визначає інтерпретаційний потенціал поетичного тексту.

Методи дослідження охоплюють лінгвостилістичний аналіз метафоричних конструкцій, когнітивно-семантичний аналіз доменів, фреймів і сценаріїв, компонентний аналіз оцінних сем, а також контекстуально-прагматичний підхід, що враховує інтерпретаційну активність читача. Теоретичною основою слугують положення когнітивної теорії метафори, концепції ментальних просторів та інтеграції, а також інтерпретаційні підходи до аналізу семантичної напруги художнього образу.

Результати дослідження засвідчують, що контрастна метафора у воєнній поезії функціонує як форма імпліцитного протиставлення, у межах якої конфлікт не називається прямо, але саме він структурно організує смисл. Установлено, що такі метафори функціонують передусім у двох основних моделях: парадоксальній, заснованій на зіткненні несумісних доменів або атрибутів. Визначено, що імпліцитність не знижує, а посилює семантичну й емоційну інтенсивність образу, залучає читача до активної реконструкції прихованої опозиції.

Висновки підтверджують, що контрастна метафора є не периферійним, а системоутворювальним елементом сучасного поетичного дискурсу війни. Вона виконує когнітивну, емоційну, етичну та текстотвірну функції, забезпечуючи можливість непрямого, але концептуально точного осмислення травматичної реальності. Запропонований підхід розширює аналітичні можливості лінгвопоетики й когнітивної семантики та окреслює перспективи подальших корпусних і психолінгвістичних досліджень художнього дискурсу.

Ключові слова: імпліцитність, семантичний конфлікт, парадокс, іронія, когнітивні домени, аксіологічна інверсія.

TYOLOGY OF CONTRASTING METAPHOR

Yuldasheva Liudmyla Petrivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Candidate at the Department
of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
lalimduyl@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6561-8827*

The article provides a study of contrastive metaphor as a leading mechanism of poetic meaning-making in contemporary Ukrainian war discourse. The starting point of the research is the assumption that under the conditions of war, metaphor ceases to perform a purely aesthetic or ornamental function and is transformed into a means of cognitive comprehension of extreme, traumatic experience.

The **purpose** of the article is to theoretically conceptualize contrastive metaphor as a form of “darkened antithesis” and to describe its cognitive-semantic mechanisms in contemporary Ukrainian war poetry. The study seeks to reveal how a latent semantic conflict becomes a source of figurative tension and determines the interpretative potential of the poetic text.

The research methodology includes linguostylistic analysis of metaphorical constructions, cognitive-semantic analysis of domains, frames, and scenarios, component analysis of evaluative semes, as well as a contextual-pragmatic approach that takes into account the reader’s interpretative activity. The theoretical framework draws on the principles of cognitive metaphor theory, the concept of mental spaces and conceptual integration, as well as interpretative approaches to the analysis of semantic tension in literary imagery.

The results of the study demonstrate that contrastive metaphor in war poetry functions as a radical form of implicit opposition, within which the conflict is not named directly but structurally organizes meaning. It is established that such metaphors are primarily realized through two basic models: the paradoxical model, based on the collision of incompatible domains or attributes. It is shown that implicitness does not weaken but rather intensifies the semantic and emotional density of the image, engaging the reader in active reconstruction of the hidden opposition.

Conclusions confirm that contrastive metaphor is not a peripheral but a system-forming element of contemporary poetic thinking about war. It performs cognitive, emotional, ethical, and text-forming functions, enabling an indirect yet conceptually precise comprehension of traumatic reality. The proposed approach expands the analytical potential of linguopoetics and cognitive semantics and outlines prospects for further corpus-based and psycholinguistic studies of figurative language in crisis discourses.

Keywords: implicitness, semantic conflict, paradox, irony, cognitive domains, axiological inversion.

1. Вступ

У сучасному поетичному мовленні метафора дедалі виразніше постає як когнітивний механізм смислової напруги, що поєднує в межах одного вислову протилежні, логічно й аксіологічно несумісні значення.

У сучасному мовознавстві проблема метафори належить до ключових у дослідженні когнітивної організації значення, механізмів номінації та концептуалізації дійсності. Українські дослідники акцентують на тому, що метафора охоплює рівень дискурсу, є способом моделювання складних абстрактних понять за допомогою конкретних (Строганова, 2025). Доведено, що у науковому й фаховому тексті метафора виконує не лише номінативну, а й пізнавальну та епістемічну функції, формує концептуальні моделі (Єщенко, 2025). Це уможливує аналіз метафори як інструмента організації знання. Особливу увагу українські мовознавці приділяють дослідженню метафори в суспільно значущих типах дискурсу, зокрема медійному та воєнному. Метафору проаналізовано як засіб концептуалізації колективного досвіду, що відображає актуальні соціокультурні процеси та формує їхнє мовне осмислення. Виявлено, що метафоричні моделі структурують уявлення про війну, державу, суспільство й людину,

виконуючи когнітивну, інтерпретаційну та оцінну функції (Ковалюк, Ковалюк, 2023; Ницполь, 2023; Шаповаленко, 2024).

Проблему імпліцитного контрасту в метафорі вже опосередковано порушували в працях, присвячених когнітивній природі метафори, концептуальному зіставленню доменів, інтеграції ментальних просторів і семантичній напрузі образу. На нашу думку, витoki ідеї про контрастний потенціал метафори – у класичних працях з когнітивної теорії метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які осмислюють метафору як концептуальне проєктування між доменами. Це зокрема дає змогу структурувати досвід за допомогою уже наявних когнітивних схем. Подальший розвиток когнітивних уявлень про метафору пов'язаний із теорією ментальних просторів та концептуальної інтеграції (Ж. Фокон'є, М. Тернер), у межах якої метафоричний сенс постає як результат інтеграції кількох когнітивних просторів у нову, гібридну структуру. В інтерпретаційній та філософській традиції аналізу метафори (П. Рікер) особливу увагу приділено семантичному «зсуву» й напрузі між буквальним і фігуральним значенням.

Значний внесок у розуміння внутрішньої напруги метафори зроблено в межах інтеракційної теорії (М. Блек). Саме тут уперше чітко окреслено ідею двоплановості метафоричного вислову, що створює ефект смислового зсуву. Проте попри значний обсяг наукових праць, присвячених метафорі як когнітивному й поетичному явищу, імпліцитний контраст як її внутрішній організаційний принцип досі не отримав системного опису. Це зумовлює необхідність переосмислення метафори не лише як засобу перенесення або інтеграції значень, а як форми затемненого протиставлення – прихованої антитези, яка визначає семантичну структуру образу.

Метою дослідження є теоретичне осмислення метафори як форми затемненої антитези та аналіз її функціонування як механізму імпліцитного контрасту в поетичному дискурсі воєнного часу.

До аналізу залучено вірші сучасних українських поетів, опубліковані в авторських поетичних збірках, літературних альманахах і періодичних виданнях, а також тексти, розміщені на персональних сторінках авторів і літературних платформах у соціальних мережах Instagram і Facebook.

2. Експліцитний та імпліцитний контраст

У поетичному мовленні значна частина змісту не артикульована безпосередньо, а реконструйована читачем. У прагматичній традиції, започаткованій Г. Грайсом (Grice, 1989), таку приховану смислову сферу описують як імплікатури – сенси, які сформовані не на основі буквального висловлення, але виводяться з нього на підставі загальних принципів сприйняття мовлення. За теорією релевантності Д. Спербера та Д. Вілсона (Sperber & Wilson, 1995: 182–184), будь-яке висловлення викликає в адресата очікування додаткових висновків, і тому слова ніколи повністю не кодують те, що мається на увазі – розуміння є інференційним процесом, керованим принципом релевантності. У. Еко, описуючи «модельного читача», наголошує, що художній текст ніколи не є цілком експліцитним, є «неповною системою, яка потребує кооперації з боку читача» (Еко, 1979: 3 – переклад Л. Ю.). Отже, імпліцитність не є побічним ефектом, а конститутивною властивістю поетичної семантики. Саме на неї орієнтується автор, коли проєктує текст, і саме її очікує «підготовлений» реципієнт.

На відміну від експліцитних структур, де семантичні зв'язки та опозиції номіновані відкрито, імпліцитні побудови передбачають прихованість, затемненість, зсув значень, що вимагає від читача активної реконструкції. Експліцитність – це пряме називання протиставлених змістів (*літо – зима*), натомість імпліцитність полягає в смисловому зіставленні без видимого маркера антонімії, тобто у створенні змістового конфлікту, який не вербалізується поверхнево, а «вмонтований» у композицію образу, контекст, інтонацію.

Експліцитна антитеза завжди маркована: дві одиниці, дві позиції, два знаки. Імпліцитний контраст не потребує двох полюсів: достатньо одного, який уже містить суперечність у собі.

Так, у рядку з поезії К. Калитко *ми щодня прокидаємось помирати* [*Ми щодня прокидаємось помирати. / Завантажуємо в себе війну з оновленими програмами. / Пізнаємо за позивними своїх, / їхніх за номерами* (Калитко, «Приїздив до мене вчора із фронту братик...» 2022)] експліцитно представлена лише структура щоденної дії, проте семантичний конфлікт виникає у поєднанні сфери *життя* (*пробудження*) із сферою *смерті* (*помирати*), що інтерпретовано як прихована антитеза.

Розрізнення експліцитного й імпліцитного змісту в поетичному тексті доцільно описувати за допомогою поняття імплікації, пресупозиції та підтексту. Експліцитний рівень – це те, що легко парафразується прямими висловами; імпліцитний – сукупність сенсів, які не мають прямої словникової репрезентації. Імплікація – висновок, до якого читач приходиться, поєднуючи буквальний текст із контекстом; пресупозиція – зміст, який текст передбачає як уже наявний і який не артикульовано, але без нього висловлення втрачає сенс; підтекст – цілісний шар прихованих значень, реалізованих у процесі інтерпретації. Усе це репрезентує різні зрізи одного явища – смислової надбудови над експліцитним лінгвальним планом.

3. Метафора як когнітивний механізм

У сучасній гуманітарній науці метафора дедалі послідовніше осмислена як фундаментальний когнітивний механізм, за допомогою якого людина структурує, інтерпретує та переосмислює досвід. Такі зміни в розумінні метафори зумовлені переорієнтацією лінгвістики від формально-риторичних описів до аналізу ментальних процесів, що лежать в основі мовного значення. У цьому контексті метафора постає як спосіб організації знання, у межах якого відбувається не прикрашання мовлення, а перебудова концептуальної картини світу.

Уже класична праця Дж. Лакоффа і М. Джонсона (Lakoff & Johnson, 2003), засвідчила, що метафора пронизує не лише мову, а й мислення та дію. Людина живе в мережі системних концептуальних відповідностей між джерельними й цільовими доменами, що структурують її досвід. Метафора представлена як системне проєктування (*mapping*) і полягає у системному перенесенні структур однієї концептуальної сфери (джерельного домену) на іншу (цільовий домен). Це дає змогу осмислювати абстрактні або складні явища за допомогою конкретних, простих. Зауважимо, що таке проєктування не є довільним: воно ґрунтоване на повторюваних когнітивних моделях і культурно закріплених відповідностях. Водночас саме у зіткненні різних доменів виникає потенціал семантичної напруги, адже проєктування часто передбачає накладання несумісних або лише частково сумісних структур.

Модель концептуальної інтеграції / блендингу, розроблена Ж. Фокон'є і М. Тернером, уточнює цей механізм: метафоричний вислів окреслює не лише дві сфери, що зіставляються, а й створює новий *бленд* – інтеграційний простір, де елементи вихідних доменів поєднуються в нову смислову конфігурацію («Бленд має емерджентну структуру, якої немає у вихідних просторах» (Fauconnier & Turner, 2002: 49)). У цій перспективі метафоричне значення не зводиться до прямого перенесення ознак, а формується як наслідок інтеграції кількох когнітивних просторів у нову, гібридну структуру. Це уможливорює поєднання різних елементів, створюючи нові сенси, які не були повністю представлені в жодному з вихідних просторів. Принципово важливим для нашого дослідження є те, що інтеграція відбувається не шляхом гармонізації, а часто виявляється у зіткненні різних сценаріїв, між якими виникає напруга. Саме ця напруга, хоч і не завжди експліцитно позначена, становить підґрунтя імпліцитного контрасту в метафорі.

П. Рікер, розвиваючи герменевтичну теорію, вважає що «метафорична істина полягає у переписі (*redescription*) реальності»: поетичне висловлення не просто «відхиляється» від буквального, а відкриває новий спосіб бачення світу (Ricoeur, 2003: 226 – переклад Л. Ю.). Метафора тут постає як подія сенсу, що виникає в пункті напруження між буквальним і фігуральним, між очікуваним і несподіваним. Тож метафоричний ефект народжується не з подібності як

такої, а з конфлікту інтерпретацій, який потребує активного когнітивного зусилля для свого розв'язання. У цьому сенсі метафора наближається до антитетичних структур, однак її протиставлення залишається затемненим і не артикульованим безпосередньо.

Інтеракційна теорія М. Блека радикалізує уявлення про метафору, пропонує розгляд її як напруженої взаємодії «фокусу» та «рамки» (focus / frame) (Black, 1962: 28–31). Метафора не просто переносить готові ознаки з одного предмета на інший, а перебудовує систему ознак самої рамки: вторинний суб'єкт (домен-джерело) виступає фільтром, крізь який ми бачимо первинний. Фокус актуалізує нові аспекти рамки, водночас рамка переосмислює сам фокус, створюючи ефект багатовимірності значення. Саме в цій взаємодії виявляється потенціал метафори до породження смислового конфлікту, адже рамка й фокус часто належать до різних концептуальних порядків і втілюють різні оцінні та онтологічні ракурси. Тобто механізм метафори не зводиться до простої аналогії; це радше кероване руйнування звичайних семантичних зв'язків, унаслідок чого різниця між буквальним та переносним планами не зникає, а структурно відображається в образі. П. Рікер, аналізуючи «живу метафору», наголошує на її здатності утворювати «смиловий надлишок» саме завдяки напруженню між буквальним і переносним. Метафоричне висловлення, на його думку, не просто «виражає» вже наявний сенс, а створює новий, який виникає внаслідок конфлікту інтерпретацій (Ricoeur, 2003: 211–213). Отже, метафору можна описати як «затемнену антитезу»: вона не представляє експліцитну опозицію, як класичне протиставлення, але її внутрішня логіка побудована на невідповідності, що змушує реципієнта робити когнітивне зусилля – дотлумачувати те, що невисловлене.

Тож попри різницю теоретичних акцентів, усі розглянуті підходи збігаються в одному принциповому положенні: метафора є механізмом, що порушує семантичну рівновагу. Вона не просто додає нове значення, а створює ситуацію когнітивної напруги між різними смисловими структурами. Саме ця напруга становить основу для розуміння метафори як форми імпліцитного контрасту – своєрідної «затемненої антитези», у якій протиставлення не проголошується відкрито, але визначає внутрішню логіку образу та спрямовує інтерпретацію.

На відміну від класичної антитези, що відкрито протиставляє два полюси, метафора приховує сам факт опозиції, замінюючи його образом, у межах якого конфлікт доменів, атрибутів чи ціннісних рамок стає джерелом семантичної напруги (Юлдашева, 2025).

Парадоксальна метафора є однією з форм імпліцитного контрасту, тому що її семантична організація ґрунтована не лише на непоседнуваності ознак чи доменів, а на глибинній когнітивній суперечності, яка не може бути розв'язана в межах одного логічного фрейма. Парадокс у сучасній українській поезії – спосіб репрезентації граничного досвіду війни й травми, коли усталена логіка світу руйнується, а межові категорії життя, смерті, часу, пам'яті тощо виявляють свою непрозорість. Парадоксальна метафора інтенсифікує імпліцитність: опозиція не просто прихована – вона є внутрішнім стимулом появи образу, породжує ефект шоку й залучає читача до реконструкції «невидимого» сенсу. Саме тому вона стає однією з доміантних форм поетичного мислення у воєнних текстах, де реальність сприймається як сфера суперечностей.

4. Типологія парадоксальних метафор

Типологія парадоксальних метафор у сучасній українській поезії може спиратися на три основні механізми конфлікту:

1. Attribute clash (зіткнення несумісних властивостей усередині одного об'єкта або дії). Парадокс виникає тоді, коли атрибут руйнує звичні передбачувані властивості означуваного, створюючи «семантичну помилку», яка насправді є способом розширення сенсу. У метафорі *піймався невловний час (Усе тут як насправді, без прикрас: / правдивий жест і нарочита поза. / Піймавсь таки, піймавсь невловний час. / Жива його поезія і проза* (Базилевич 2004: 371) атрибутивний контраст реалізовано за допомогою поєднання ознаки *невловний* і результату дії *піймався*. Властивість об'єкта (*неможливість бути схопленим*) вступає в прямий конфлікт

із предикацією (фактом *спійманості*), що створює внутрішню суперечність у межах одного концепту *час*.

2. Domain clash (зіткнення доменів, що належать до різних онтологічних сфер). Вислів *не прокричиш ти ту тишу* (*Тиша – форма, яку заливають пам'яттю. / І не прокричиш цю тишу, не загоїш розрив, не поєднаєш / мову живих із мовчанням померлих* (С. Жадан, «Спокій», 2022)) реалізує конфлікт доменів як різновид імпліцитного протиставлення, що ґрунтується на зіткненні несумісних концептуальних сфер у межах предикації. У цьому разі в метафоричну взаємодію вступають домен акустичної активності, репрезентований дієсловом *прокричиш*, та домен акустичної відсутності, актуалізований іменником *тиша*. *Крик* як гранична форма звукової експресії передбачає інтенсивну артикуляцію, наявність голосу та спрямованість дії на адресата або перешкоду, натомість *тиша* не передбачає жодного звучання і не може бути об'єктом голосової дії. Саме ця онтологічна несумісність доменів і створює семантичний конфлікт.

Контраст у цьому вислові не оформлений у вигляді експліцитної антитези й не маркований лексичними антонімами; він функціонує імпліцитно, як приховане зіставлення двох протилежних акустичних моделей світу. Важливо, що *тиша* не отримує суперечливої атрибуції і не переосмислюється за допомогою прикметникових означень, а *крик* не зазнає внутрішньої семантичної модифікації. Отже, конфлікт не локалізований всередині одного об'єкта або предиката, а розгортається між двома різними концептуальними доменами, поєднаними синтаксично.

Унаслідок такого доменного зіткнення формується імпліцитна антитеза *звучання ↔ відсутність звучання*, яка не проголошується відкрито, але є необхідною умовою інтерпретації образу. Метафоричний ефект виникає завдяки порушенню звичного сценарію: дія з домену *голосу* спрямовується на об'єкт, що належить до домену *тиші*, і саме ця неможливість буквального поєднання активізує когнітивну реконструкцію сенсу. Як наслідок, вислів постає як приклад доменного конфлікту, у якому поетичне значення виникає на межі несумісних акустичних сфер завдяки зіткненню різних способів концептуалізації реальності.

3. Екзистенційний парадокс (конфлікт базових рамок буття). У фрагменті *Пустка, що нас поєднує. / Відсутність, наповнена нами* поєднуються модуси *ніщо / щось, повнота / порожнеча* (С. Жадан, «Спокій», 2022) парадокс полягає не лише у протилежності станів, а в тому, що *порожнеча* стає умовою *єднання*, а *відсутність* – умовою *наявності*. Тут імпліцитний контраст вибудовує нову, парадоксальну онтологію воєнного досвіду: спільність конституюється не завдяки присутності, а через порожнечу, у яку вміщується колективне переживання втрати.

Типологія парадоксальних метафор, запропонована в цьому дослідженні, є авторською класифікацією, розробленою на основі положень когнітивної теорії метафори (Lakoff & Johnson, 1980), теорії концептуальної інтеграції (Fauconnier & Turner, 2002), frame semantics (Fillmore, 1982) і теорії семантичної девіації як джерела метафоричного значення (Ricoeur, 1977; Black, 1962). Її валідність забезпечено теоретичною обґрунтованістю, відповідністю базовим когнітивним механізмам концептуалізації та емпіричною верифікацією на матеріалі сучасної української поезії.

Механізм attribute clash концептуально впливає з теорії фреймової семантики Ч. Філмора (Fillmore, 1982), відповідно до якої значення мовної одиниці визначають за допомогою когнітивного фрейму — структурованої моделі знання, що включає типові властивості об'єкта або ситуації. Парадокс виникає тоді, коли атрибут суперечить базовим властивостям фрейму, порушуючи очікувану концептуальну структуру. Механізм domain clash безпосередньо пов'язаний із теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона (Lakoff & Johnson, 1980), а також теорією концептуальної інтеграції Ж. Фокон'є і М. Тернера (Fauconnier & Turner, 2002), які кваліфікують метафору як когнітивний процес взаємодії різних концептуальних доменів.

У цьому разі парадокс виникає внаслідок поєднання елементів, що належать до різних онтологічних сфер і не передбачають прямої взаємодії у звичайному досвіді. Механізм existential paradox ґрунтовано на концепції семантичної напруги як джерела метафоричного значення, розробленій у працях П. Рікера (Ricoeur, 1977), а також на положеннях когнітивної поетики про роль метафори у реконфігурації базових онтологічних категорій (Turner, 1996). У цьому випадку конфлікт виникає між фундаментальними рамками концептуалізації буття, такими як присутність і відсутність існування і небуття. Парадоксальна метафора не лише порушує очікувану семантичну структуру, а й формує нову онтологічну інтерпретацію досвіду.

Кожен із наведених прикладів демонструє спільні аспекти парадоксальної метафори: конфлікт фреймів як джерело сенсу, імпліцитність полюсів опозиції, семантичну «помилку», яку не виправляють, а свідомо використовують, потребу реконструкції нового (третього) сенсу, ефект когнітивного зсуву, який змушує не просто зіставляти, а переосмислювати досвід.

5. Алгоритм утворення парадоксальної метафори

Парадокс у таких метафорах стає способом наблизитися до травматичного ядра воєнного досвіду, яке не може бути висловлене за допомогою прямої антитези: граничний стан потребує граничної форми, а тоді метафора перестає виконувати суто естетичну або орнаментальну функцію, а стає механізмом мислення, що розкриває невимовне за допомогою імпліцитного конфлікту сенсів.

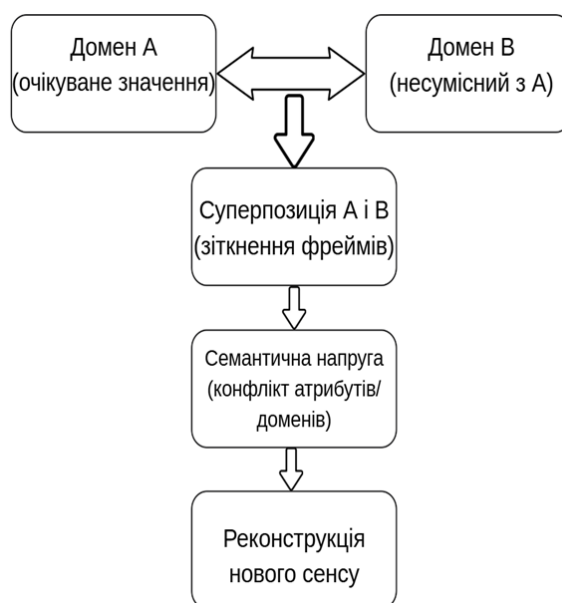

Рис. 1. Механізм утворення парадоксальної метафори

Алгоритм утворення парадоксальної метафори, репрезентований у схемі, моделює динаміку переходу від очікуваного значення до нового сенсу за допомогою імпліцитного конфлікту фреймів. У пункті відліку Домен А репрезентує звичне значення, усталений сценарій, очікувану рамку інтерпретації (наприклад, *тиша як відсутність звуку*). Поряд розташований Домен В, який вводить ознаку, сцену або образ, несумісний із первинною системою сенсів (наприклад, *поширення звуку*). Стрілка між доменами двоспрямована: конфлікт виникає не як одностороннє «перенесення», а як взаємне напруження, коли обидва семантичні простори починають взаємодіяти, руйнуючи межі один одного.

Далі від цієї взаємодії постає суперпозиція А і В: зіткнення фреймів, у якому несумісні домени накладаються, формуючи проміжну конфігурацію. На цьому етапі задіяний механізм імпліцитного контрасту: за текстовою площиною утворюється прихована опозиція, не названа

експліцитно, але відчутна як логічна або перцептивна напруга. Через суперпозицію взаємодія, ґрунтована на конфлікті, переходить у фазу семантичної напруги: атрибути, сцени або очікування, які не могли бути суміщені в одному об'єкті/події, опиняються в спільному вузлі. Саме тут виникає парадоксальність метафори – вона реалізується, тому що поєднання неможливого активує інтерпретаційну діяльність читача.

З фінального етапу семантичної напруги стрілка веде до завершальної фази – реконструкції нового сенсу. Це не повернення до вихідного, а творення третього значення – синтезу, який не збігається ні з Доменом А, ні з Доменом В, а виникає з конфлікту між ними. Новий сенс є результатом когнітивного «переосмислення», прориву очікувань та залучення фонових знань.

У структурі метафори приховано антагонізм, що стимулює процес семантичної інтерпретації й примушує читача долати когнітивну напругу, реконструюючи третій, неочевидний сенс.

6. Висновки

Отже, семантична структура контрастивної метафори ґрунтована на внутрішній нарузі між несумісними доменами, атрибутами або оцінними рамками, що дає підстави трактувати метафору як форму затемненої антитези. Принцип імпліцитності, характерний для контрастної метафори, активізує інтерпретаційну діяльність читача. Вона виконує когнітивну, емоційну, етичну та текстотвірну функції, є ключовим інструментом осмислення травматичного досвіду війни. У цьому вимірі метафора постає не декоративним прийомом, а способом поетичного мислення й концептуалізації реальності.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення корпусу текстів та аналіз функціонування імпліцитного контрасту в інших типах дискурсу, зокрема публіцистичному та медійному. Перспективною є психолінгвістична верифікація метафоричних моделей за допомогою вивчення читачьких реакцій і когнітивної напруги.

Література:

1. Базилевський В. Вертеп : вибрані твори. Київ : Криниця, 2004. 606 с.
2. Єщенко Т. Когнітивні механізми утворення медичних термінів: концептуальна метафора. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика, Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2025. Том 36. № 4. С. 37–44.
3. Жадан С. Спокій. URL: <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan/posts/1175737307241951> (дата звернення: 22.02.2026).
4. Калитко К. Приїздив до мене вчора із фронту братик... URL: <https://www.instagram.com/p/CbZ8bNjNnwr/> (дата звернення: 22.02.2026).
5. Ковалюк М., Ковалюк Ю. Метафоричні образи України в британських та американських засобах масової інформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2023 № 59. Том 2. С. 28–31.
6. Ницполь В. Метафорична концептуалізація війни в американському медіадискурсі (на матеріалі статей про російсько-українську війну). *Folium*. 2023. № 2. С. 53–58.
7. Строганова Г. Розвиток погляду на лінгвокогнітивну природу метафори. *Studia Methodologica*. Тернопіль; Кельце : Гельветика, 2025. Вип. 59. С. 226–235. (<https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-20>).
8. Шаповаленко І. Концептуальні метафори у висвітленні війни в Україні іспаномовними медіа. *Mundus Philologiae*. 2024. № 3. С. 20–24.
9. Юлдашева Л. Багатовекторність контрасту у мовній системі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2025. № 89. Т. 2. С. 291–296. DOI: (<https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-42>).
10. Black M. *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press, 1962. 267 p.
11. Eco U. *The Role of the Reader*. Bloomington: Indiana University Press, 1979. 272 p.
12. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002. 440 p.
13. Grice H. *Logic and Conversation*. Cambridge: Harvard University Press, 1989. 120 p.
14. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 256 p.
15. Ricoeur P. *The Rule of Metaphor*. London: Routledge, 2003. 464 p.
16. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell, 1995. 326 p.
17. Turner M. *The Literary Mind*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 208 p.

References:

1. Bazylevskiy, V. (2004). *Vertep: Vybrani tvory* [Vertep: Selected works]. Kyiv: Krynysia.
2. Yeshchenko, T. (2025). Kohnityvni mekhanizmy utvorennia medychnykh terminiv: Kontseptualna metafora [Cognitive mechanisms of medical term formation: Conceptual metaphor]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 36(4), 37–44.
3. Zhadan, S. (2026, February 22). *Spokii* [Calm]. Facebook. <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan/posts/1175737307241951>
4. Kalytko, K. (2026, February 22). *Pryizdyv do mene vchora iz frontu bratyk...* [My brother came to visit me yesterday from the front...]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CbZ8bNjNnwr/>
5. Kovalyuk, M., & Kovalyuk, Y. (2023). Metaforychni obrazy Ukrainy v brytanskykh ta amerykanskykh zasobakh masovoi informatsii [Metaphorical images of Ukraine in British and American mass media]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, 59(2), 28–31.
6. Nytspol, V. (2023). Metaforychna kontseptualizatsiia viiny v amerykanskomu mediadyskursi (na materialii statei pro rosiisko-ukrainsku viinu) [Metaphorical conceptualization of war in American media discourse (based on articles about the Russian-Ukrainian war)]. *Folium*, 2, 53–58.
7. Strohanova, H. (2025). Rozvytok pohliadu na lnhvokohnityvnu pryrodu metafory [Development of views on the linguocognitive nature of metaphor]. *Studia Methodologica*, 59, 226–235. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-20>
8. Shapovalenko, I. (2024). Kontseptualni metafory u vysvitleni viiny v Ukraini ispanomovnyy media [Conceptual metaphors in the coverage of the war in Ukraine by Spanish-language media]. *Mundus Philologiae*, 3, 20–24.
9. Yuldasheva, L. (2025). Bahatovektornist kontrastu u movnii systemi [Multivector nature of contrast in the language system]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 89(2), 291–296. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-42>
10. Black, M. (1962). *Models and metaphors*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
11. Eco, U. (1979). *The role of the reader: Explorations in the semiotics of texts*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
12. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York, NY: Basic Books.
13. Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
14. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
15. Ricoeur, P. (2003). *The rule of metaphor: The creation of meaning in language*. London, UK: Routledge.
16. Sperber, D., & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford, UK: Blackwell.
17. Turner, M. (1996). *The literary mind: The origins of thought and language*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 26.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.04.2026

2. Романські, германські та інші мови

2. Romanic, germanic and oriental languages

ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В СИНХРОННОМУ ТА ДІАХРОННОМУ АСПЕКТАХ

Крайняк Оксана Миколаївна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара

oxanakraynyak@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2233-0791

Метою статті є дослідження словникового складу німецької мови в історичному вимірі шляхом простеження лексичних змін у різні періоди її розвитку, а також аналіз лексики на сучасному етапі функціонування мови. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: простежити розвиток лексем і зміни їхніх значень у часі (від індоєвропейського до ранньонововіснопімецького періоду); охарактеризувати основні словотвірні моделі та шляхи поповнення лексики на ранніх етапах розвитку німецької мови; визначити найбільш продуктивні способи словотворення в сучасній німецькій мові; проаналізувати функціональну диференціацію її лексичного складу.

Методи. Методологічну основу дослідження становлять порівняльно-історичний, словотвірний та описовий методи, сукупне застосування яких забезпечує комплексний аналіз словникового складу німецької мови в історичному та сучасному аспектах.

Результати. З'ясовано, що аналіз лексики в діахронному та синхронному вимірах сприяє глибшому розумінню не лише внутрішніх закономірностей мовного розвитку, а й культурних та соціальних процесів, пов'язаних із функціонуванням мови. Установлено, що лексика давніх германських мов формувалася переважно на основі індоєвропейської мовної спадщини, оскільки мовні контакти мали обмежений характер.

Висновки. Упродовж історичного розвитку словниковий склад німецької мови зазнавав постійних змін під впливом екстралінгвістичних чинників, що зумовило його збагачення іншомовними запозиченнями та розширення словотвірного потенціалу шляхом афіксації. Лексичний фонд сучасної німецької мови помітно відрізняється від словника попередніх історичних етапів значною кількістю іншомовних елементів, широким розвитком науково-технічної термінології та чіткою соціальною диференціацією, що проявляється в існуванні професійних жаргонів і молодіжного сленгу. Перспективним напрямом подальших досліджень визначено вивчення експресивності та синтаксичних особливостей лексики давніх германських мов.

Ключові слова: словниковий склад, синхронія, діахронія, індоєвропейська прामова, германські мови.

SYNCHRONIC AND DIALECTIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE LEXICAL SYSTEM OF THE GERMAN LANGUAGE

Krainiak Oksana Mykolayivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department
of Romano-Germanic Philology
Oles Honchar Dnipro National University
oxanakraynyak@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2233-0791

The purpose of the study is to investigate the lexical system of the German language from a historical perspective by tracing lexical changes across different periods of its development, as well as to analyze the vocabulary of German at the present stage of its functioning. To achieve this aim, the study sets out to trace the development of lexical units and semantic changes over time (from the Indo-European to the Early New High German period); to describe word-formation models and the main sources of lexical enrichment at the early stages of the German language; to identify the most productive word-formation processes in Modern German; and to analyze the functional differentiation of its lexical system.

The research methods include comparative-historical, word-formation, and descriptive approaches, and their combined application ensures a comprehensive analysis of the German lexicon in both historical and contemporary perspectives.

The results demonstrate that the combined synchronic and diachronic analysis of vocabulary contributes to a deeper understanding not only of the internal mechanisms of language development but also of the cultural and social processes accompanying it. It is established that the majority of lexical items in early Germanic languages were inherited from the Indo-European proto-language, as linguistic contacts were limited and lexical formation occurred primarily within the language system itself, drawing on a shared Indo-European heritage.

Conclusions. Throughout its historical development, the German lexicon underwent continuous transformations under the influence of extralinguistic factors, leading to the enrichment of the vocabulary through borrowings and to the expansion of word-formation potential by means of affixation. The lexicon of modern German differs significantly from that of earlier historical stages due to the substantial presence of loanwords, the extensive development of scientific and technical terminology, and a clear social differentiation reflected in the existence of professional jargon and youth slang. A promising direction for further research is the analysis of expressiveness and syntactic features of vocabulary in early Germanic languages.

Keywords: lexical system, synchrony, diachrony, Indo-European proto-language, Germanic languages.

1. Вступ

Мова як засіб спілкування еволюціонує разом із соціумом, відображаючи його зміни, культуру і потреби. Дослідження історичного розвитку будь-якої мови є **актуальним**, оскільки уможливує з'ясування законів, за якими вона розвивається, сприяє вивченню змін у фонетичній, лексичній, морфологічній та синтаксичній системах. Суттєвими ознаками кожної мови є також її динамічний характер, з одного боку, та відносна стабільність – з іншого боку.

Синхронічне ж вивчення словникового запасу сучасної німецької мови як цілісної системи лексичних елементів може дати важливі результати того, як мова відображає соціокультурні, економічні та політичні зміни в німецькому суспільстві. Вивчення актуального словникового складу дозволяє виявити домінуючі теми, нові концепти та ідеї, які стають важливими для носіїв мови.

Мета роботи полягає в дослідженні словникового складу німецької мови в його історичній перспективі шляхом простеження лексичних змін у різні періоди розвитку мови, а також аналіз лексичного складу німецької мови на сучасному етапі її функціонування. Матеріалом дослідження слугували дані сучасних та етимологічних словників німецької мови, зокрема: Duden «Deutsches Universalwörterbuch», F. Kluge «Etymologisches Wörterbuch der

deutschen Sprache», а також корпусні дані сучасної німецької мови. Корпус аналізу містить 550 лексичних одиниць. Реалізація поставленої мети передбачає виконання низки завдань, а саме: проаналізувати розвиток лексем і трансформацію їхніх значень у часі (індоєвропейський, давньогерманський, давньоверхньонімецький, середньоверхньонімецький та ранньоново-верхньонімецький періоди); охарактеризувати словотвірні моделі й основні шляхи поповнення лексики в ранні етапи розвитку німецької мови; визначити найпродуктивніші способи словотворення в сучасній німецькій мові; дослідити функціональну диференціацію її лексичного складу.

Методологія досліджень. У запропонованому дослідженні використано порівняльно-історичний метод (для реконструкції етапів розвитку лексики), словотвірний аналіз (для визначення продуктивних моделей) та описовий метод (для систематизації лексичних одиниць), що у своїй сукупності забезпечують комплексний аналіз словникового складу німецької мови в історичному та сучасному вимірах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення словникового складу німецької мови в історичній послідовності привертало не одноразово увагу дослідників, оскільки лексичний склад зазнавав постійних змін та трансформацій у процесі історичного розвитку (С. Зондереггер, В. Шмідт, В. Беш, Н. Р. Вольф, В. Левицький, В. Таранець, Л. Щигло, І. Кулина, Л.Ковбасюк, О.Слаба, І.Малиновська та ін.).

На думку В.Таранця, лексика є найдавнішим пластом у мовах, і тут діють свої тенденції та закони семантичного розвитку. Саме на зміні лексем можна побачити взаємодію фонетико-граматичних і семантичних явищ у германській прамові і окремих мовах (Таранець, 2008:167).

У дослідженні Л.Щигло проаналізовано словотвірчі процеси як репрезентанти становлення та розвитку словотвірної системи німецької мови в когерентній взаємодії із зовнішніми, екстралінгвальними чинниками та встановлено тенденції еволюції словотвірної системи німецької мови, визначено чинники, що сприяють її розвитку та самоорганізації (Щигло, 2019).

У статті І.Кулиної «Еволюційний розвиток німецької мови та її діалектів» проаналізовано специфіку лексичного складу південних німецьких діалектів, зокрема баварського та швабсько-алеманського, а також їхню взаємодію зі стандартною німецькою мовою (Standarddeutsch). На підставі цього аналізу обґрунтовується положення про те, що німецька мова, відповідно до принципів лінгвосинергетики, постає як складна відкрита інформаційна система, яка перебуває в постійному розвитку, водночас зберігаючи інформацію про попередні стани. Поєднання знань про минулі й сучасні етапи функціонування мовної системи створює передумови для прогнозування напрямів її подальшого розвитку (Кулина, 2022).

В XXI сторіччі зміни у словниковому складі німецької мови зумовлені екстралінгвістичними чинниками, що пов'язані з пандемією, масовим використанням штучного інтелекту та війною. У статті Л.Ковбасюк вивчено шляхи утворення мовних одиниць сучасної німецької мови (іменників та дієслів), що використовувалися під час пандемії COVID-19, проаналізовано їхню структуру, семантику та походження. Як зазначає вчена, «проведене дослідження номінативних одиниць сучасної німецької мови свідчить, що під час пандемії COVID-19 у ФРН носіями мови вживаються узуальні номінативні одиниці, неологізми та okazіональні утворення, що вербалізують різні явища, реалії та події навколишнього світу в Німеччині» (Ковбасюк, 2020: 117).

Стаття О.Слабої та І.Малиновської присвячена аналізу впливу російсько-української війни на німецьку лексику. Особлива увага акцентується на аналізі словникових дефініцій та контекстуально-семантичному аналізі, які висвітлюють появу нових військових термінів, активізацію геополітичної термінології та семантичні зрушення. Дослідження демонструє, як війна трансформує німецький медіапростір, актуалізуючи концепт «війна» та змінюючи значення слів (Слаба, Малиновська, 2022).

Студіювання інформаційної технології лексикографічного аналізу наукових текстів із використанням великих мовних моделей, яка спрямована на автоматизацію процесів виділення, уніфікації та тлумачення термінів у проблемній області «штучний інтелект» репрезентовано у дослідженні В. Пасічника та М. Яромича «Інформаційна технологія лексикографічного аналізу з використанням великих мовних моделей (на прикладі проблемної області «штучний інтелект»)». Розроблена технологія поєднує методи класичної комп'ютерної лінгвістики – морфологічний аналіз, частотне оцінювання та синтаксичне структурування – із сучасними моделями глибинного навчання, що здатні до контекстного розуміння мови. Завдяки цьому поєднанню забезпечено перехід від поверхневого пошуку лексем до побудови системного, семантично пов'язаного термінологічного словника (Пасічник, Яремич, 2025).

2. Теоретичні аспекти вивчення словникового складу в діахронічному та синхронічному аспектах

Сукупність слів будь-якої мови створює її словниковий склад. Словниковий склад розглядається в лінгвістиці в різних аспектах: в історичному, етимологічному, семантичному, стилістичному, соціолінгвістичному та ін. Відповідно до цього виділяються і галузі його дослідження. Словниковий склад мови ділиться на класи слів, підкласи й лексико-семантичні групи (Мойсієнко, 2010:16).

Склад мови словниковий – сукупність лексичних одиниць, що історично склалася, постійно розвивається, детермінуючи явища навколишнього світу й у складі речення забезпечуючи виконання комунікативної функції (Загнітко, 2020:708).

Своєрідність лексичних одиниць проявляється, зокрема, у системі їхніх лексико-семантичних варіантів, якій теж властиві певні відношення. Останні є не статичні, а динамічні, тому що з розвитком мови змінюються також системні відношення в семантичній структурі слова. Динаміка синхронії проявляється, як відомо, у різноманітних сферах мови, вона поширюється й на її словниковий склад. Спостерігається, насамперед, прагнення вчених відповісти на запитання: «як улаштована система мови?», «як функціонують її елементи?».

Синхронічна система мови також не є абсолютно стійкою, нерухомою. У ній є те, що зароджується, і те, що зникає. Це відбивається в наявності варіантів (фонетичних, граматичних, словотворчих), неологізмів, застарілої лексики тощо (Ганич, 1985: 256).

На думку Ф. Сосюра, синхронія та діахронія є водночас і автономними поняттями, і взаємнозалежними (Сосюр, 1998:112). Аналізуючи утворення множини лексичних одиниць *gast – gesti, hanti – henti* в давньоверхньонімецькій мові, вчений вказує на відмінність внутрішньої двоїстості лінгвістики, якої неможна уникнути (Сосюр, 1998:107). Так, іменники *gast – gesti, hanti – henti* мали закінчення *-i* у множині, яке породило умлаут, тобто спричинило зміну *a* на *e* в попередньому складі: *gasti – gesti, hanti – henti*. Пізніше це *i* втратило свій тембр, звідки *gesti – geste* і т. п. Внаслідок усіх цих змін ми маємо в сучасній німецькій мові *Gast – Gäste, Hand – Hände* (Сосюр, 1998:107).

3. Генезис німецького словникового фонду: історична ретроспектива

Лексику германських мов, які відносяться до індоєвропейської мовної сім'ї, поділяють на три основні частини: лексика індоєвропейського походження (основні терміни спорідненості, числівники, деякі назви рослин і тварин тощо), лексика неіндоєвропейського походження (до 30% усього словникового складу) та запозичена лексика (Левицький, 2007:26).

До лексики індоєвропейського походження належать лексеми, які зафіксовано в етимологічних словниках Ф. Клуге та позначають:

1. Родинні стосунки: *Mutter* < *idg. *mātēr*, *Vater* < *idg. *pātēr*, *Schwester* < *idg. *swesor*, *Bruder* < *idg. *bʰrātēr*, *Vetter* < *pətrwjo.

2. Назви рослин та тварин: *Wolf* < *idg. *wlkʰo-*, *Gans* < *idg. *gʰans*, *Maus* < *mūs, *Eiche* < *idg. *aik-(ō), *Birke* < *idg. *bʰerəgo*, *Vieh* < *peku, *Hund* < *idg. *ku- ōn*.

3. Назви природних явищ: *wehen* < *idg. *hwē*, *Stern* < *idg. *hstēr*, *Nacht* < *idg. *nokt*.

4. Назви частин тіла: *Herz* < *idg. *kerd*, *Kinn* < *idg. *ġenu*, *Fuß* < *idg. *pod-*, *Stirn* < *idg. *sterə*, *Knie* < *idg. *ġenu-*.

5. Поняття, що пов'язані із землеробством: *Acker* < *idg. *agros*, *säen* < *idg. *sē*, *Pflug* < *idg. *eulaka*.

6. Назви інших предметів: *Rad* < *idg. *roto*, *Strom* < *idg. *streu*, *Teer* < *idg. *deru*, *Tür* < *idg. *dhwer*, *Ware* < *idg. *wes*, *Weg* < *idg. *weġh*.

Деякі кількісні числівники (*vier* < *idg. *q̥etwōr*, *hundert* < *idg. *kmto-*), особові та присвійні займенники (*ich* < *idg. *eġ*, *ihn* < *idg. *i-m*, *mein* < *idg. *-nē*) також успадковані німецькою мовою з індогерманської мови (Kluge, 2002).

Після розпаду індоєвропейської прамови набула розвитку прагерманська мова (IV ст. до н.е.), писемними пам'ятками якої були найдавніші рунічні написи, пам'ятки готської мови. Її словниковий склад відображено в давніх германських мовах таких, як готська, давньоверхньонімецька, давньоанглійська, давньоскандинавська. Словниковий запас прагерманських мов має сліди контактів прагерманців із сусідніми народами: римлянами, кельтами та слов'янами. Кельтські племена, яких знали як один з найбільш варварських народів Європи з кінця VI століття до н.е., що випереджали германські племена за рівнем розвитку, мали значний вплив на германські мови. Науковці дійшли такого висновку, дослідивши запозичення з кельтської мови. Серед запозичень виокремлюють в цей час соціальні (*Adel*, *Volk*), військові терміни (*Krieg*, *Friede*, *Schwert*) та лексеми на позначення мореплавства (*Kiel*, *Mast*, *Ebbe*) (Roelcke, 2009:12). Назви деяких місцевостей та власних імен мають також кельтське походження: *Vogesen*, *Rhein*, *Donau*, *Worms*, *Dietrich*, *Dagmar* та ін.

Давні германці запозичили багато лексичних одиниць із Римської цивілізації, зокрема, це стосується латинських слів і виразів, які в процесі другого пересуви приголосних фонетично й граматично асимілювалися в німецькій мові та є одними з найперших запозичень з латини. Вони позначали військову термінологію: *Kampf* (*campus*) «Feld», *Pfeil* (*pilum*); терміни, пов'язані з правом та адміністративними процедурами: *Zoll* (*tollonium*), *Kerker* (*carcer*), архітектурою: *Ziegel* (*tegula*), *Fenster* (*fenestra*), кулінарією: *Küche* (*coquina*): *Pfanne* (*panna*), *Kümmel* (*cuminum*); торгівлею та підприємницькою діяльністю: *Markt* (*mercatus*), *Pfund* (*pondo*) (Roelcke, 2009:66). Після переходу від кочового способу життя до осілого життєвого устрою, який передбачав не лише постійне проживання на одному місці, але й розвиток господарства, будівництва, техніки, германці перейняли у римлян технології будівництва кам'яних споруд, обробітку ґрунту, садівництва, городництва. Про це свідчить поява багатьох нових лексичних одиниць: *Mauer* < lat. *murus*, *Keller* < lat. *cellārium*, *Kalk* < lat. *calcs*, *Kohl* < lat. *caulis*, *Rettich* < lat. *radix*, *Winzer* < lat. *vintor*.

На думку дослідників, 70% давньоверхньонімецької мови репрезентовано лексичними одиницями індоєвропейського походження. У цей час зникають лексеми, які пов'язані з язичництвом: *ewarto* «Priester», *bluostar* «Opfer», *galдар* «Zauberspruch», і з'являються неологізми, що позначають терміни, пов'язані із сільським господарством, скотарством, домашнім господарством та духовним життям (Бублик, 2004: 66).

Збагачення словникового складу давньоверхньонімецької мови відбулося завдяки великій кількості запозичень з латинської мови в результаті християнізації, яка суттєво вплинула на розвиток германських мов, формуючи їхню сучасну структуру та лексику. Приблизно третину словникового запасу давньоверхньонімецької мови складають запозичені слова, насамперед з монастирських шкіл, які пов'язані з культурою письма: *Buch*, *Feder*, *Tinte*, *schreiben*, *Per-gament*, садівництва: *Thymian*, *Petersilie*, *Salbei*, *Veilchen*, кулінарного мистецтва: *Suppe*, *Wein* та медицини: *Therapie*, *Medikament*. У більшості випадків це іменники.

У давні часи германці постійно воювали з римлянами, зазнаючи також значного культурного впливу з їхнього боку. Вони запозичували у римлян не лише військову: Katalan, Kastell, а й будівельну техніку: Aquädukt (лат. *aqueductus*), методи прокладання та покриття доріг: Via (лат. *via*), Paved (лат. *pavimentum*) та культивування культурних рослин: Olive (лат. *olea*) – «олива», яка стала популярною в приготуванні їжі, Traube (лат. *vitis*) – «виноград», який вирощувався в регіонах, що були в той час під римським впливом. Просвітницька діяльність, формування ментальності також знайшли своє відображення в найраніших латинських запозиченнях у німецькій мові.

Характерною рисою давньоверхньонімецького словникового складу є поява великої кількості абстрактної лексики, яка була запозичена з латинської мови та позначала етичні та філософські поняття: *gîtagheit* – Begierde, Leidenschaft, Gefräßigkeit; *glouheit* – Klugheit, Schlauheit, Scharfsinn, Wachsamkeit; *gomaheit* – Wesen, Persönlichkeit, Person; *bruoderscaft* – Bruderschaft; *riterscaft* – Ritterschaft; *heilagtuom* – Heiligtum; *wîstuom* – Weisheit. Суфікси *-heit*, *-scaft*, *-tuom*, що характеризуються високим рівнем продуктивності, утворилися в давньоверхньонімецький період із повнозначних слів, наприклад *-keit* – Wesen, Weise; *-scaft* – Geschöpf, Schöpfung; *-tuom* – Rang, Lage. Префіксація була також добре розвинена, про що свідчить наявність таких префіксів як *ga-*, *gi-*, *far-*, *fir-*, *bi-*: *bisezzan*, *farwerdan*, *gisēhan* та ін. У зазначений період основними шляхами збагачення словникового складу німецької мови є словоскладання і лексичні запозичення. Словоскладання як один із способів словотворення відіграло важливу роль в давньоверхньонімецький період розвитку німецької мови, на це вказують композити в різних пам'ятках: *gasthûs* – Gasthaus, *wazzarfaz* – Wasserfass, *sigikampf* – der siegreiche Kampf.

Словниковий склад середньоверхньонімецької мови зазнає активного кількісного й якісного розвитку, що пов'язано з глибокими соціальними, культурними та мовними зрушеннями епохи. Значна частина давньої германської лексики зникає із вжитку або набуває нових значень. Словник у цей період тісно пов'язаний з феодальною культурою, лицарством, міським життям і християнською традицією та збагачується багатьма запозиченнями з французької, латинської, нідерландської та слов'янської мов.

Деякі лексеми давньоверхньонімецької мови архаїзувалися (*degan* «Knabe», «Diener», «Krieger»; *recke* – «Krieger», «Held»; *march* «Streitross»), інші, наприклад, двн. *tult* – свн. *vest*, двн. *gomo* – свн. *man*, двн. *diot* – свн. *volk* набули нового змісту.

Французький вплив на середньоверхньонімецьку мову вирізняється передусім культурним домінування французького лицарства, що призвело до масштабних лексичних запозичень у сферах культури, моди і придворного життя та збагатило німецький термінами куртуазності, мистецтва та військової справи: свн. *lanze* < дфр. lance «Lanze», свн. *panzier* < дфр. pancier «Panzer», свн. *kastel* < дфр. castel «Schloss», свн. *rim* < дфр. rime «Reim», свн. *vloite* < дфр. fleute «Flöte». З давньофранцузької мови були запозичені суфікси *-lei*, *-ieren* для утворення прислівників та дієслів, які посіли щільне місце в словотвірній системі німецької мови: *derlei*, *jederlei*, *beiderlei*, *studieren*, *gratulieren*. Дослідники зазначають, що суфікс *-lei* було утворено від іменника давньофранцузької мови *ley* «Art», це вказує на те, що деривація як засіб словотворення була активним процесом в цей час (Besch, Wolf, 2009:199).

Іншомовна лексика, яка ввійшла до словникового складу середньоверхньонімецької мови з італійської мови, репрезентована лексемами *bank*, *konto*, *netto*, *spazieren*, з латинської – *gramatika*, *arithmetica*, *musika*, *astronomie* (Бублик, 2004:92). Ці слова позначали переважно поняття, пов'язані з розвитком освіти, торгівлі, міської культури та церковного життя.

Запозичення зі слов'янських мов у середньоверхньонімецьку були зумовлені географічною близькістю цих народів, а також німецькою колонізацією східних територій (Ostsiedlung). Основні тематичні групи запозичень включали: назви місцевостей: *Strelitz*, *Grabow*, *Treptow*;

харчові продукти та рослини: *Gurke* < польс. *tvorog*, *Quark* < польс. *tvorog*, *Graupe* < слов. *krupa*; назви кордонів: *Grenze* < польс. *granica* та ін.

Збагачення словникового складу середньовісньонімецької мови відбувалося переважно за рахунок суфіксації, зміни значення слів, словоскладання, утворення великої кількості абстрактних іменників із суфіксами *-heit*, *-keit*, *-lichkeit* *-unge* *-nisse*, а також унаслідок субстантивації прикметників та інфінитивів.

Ранньоновісньонімецький етап у розвитку німецької мови був перехідною фазою від середньовісньонімецької мовної системи до форми, максимально наближеної до сучасної літературної німецької. Після публікації перекладу Біблії, який було здійснено саксонською канцелярською мовою Мартіном Лютером, німецька мова почала дедалі активніше утверджуватися як мова науки та літератури, поступово витісняючи латину з цих сфер.

Східносаксонський різновид середньонімецьких діалектів у ранньоновісньонімецький період виконував функцію міждіалектного спілкування для різномовних колективів. Він сформувався на основі регіональних діалектів шляхом їх вирівнювання та став підґрунтям для наддіалектної, загальнозрозумілої письмової мови, орієнтованої на ширше коло носіїв.

У період ранньоновісньонімецької мови спостерігається активне збагачення лексики, зокрема за рахунок численних абстрактних іменників із суфіксами *-nis*, *-ung* (*Geheimnis*, *Auferstehung*), а також латинських запозичень, пов'язаних із релігією та церковною сферою (*Sermon*, *Controvers*), наукою й освітою (*Student*, *Kommilitone*, *Akademie*). Документальна мова XIII століття ґрунтувалася на вже сформованих регіональних традиціях письма, а її відносна однорідність пояснюється стандартизацією правового змісту документів і, ймовірно, використанням усталених зразків листів, перекладених з латини. У міру ускладнення змісту текстів регіональні відмінності посилювалися, що зумовлювало значні коливання в орфографії та словниковому складі. Водночас прагнення до надрегіональної зрозумілості сприяло формуванню спільної термінології, яка виходила за межі окремих регіонів.

Згідно з поглядами Вернера Беша та Норберта Ріхарда Вольфа, поглиблення професійної спеціалізації та поділ праці в ранньоновісньонімецьку добу стали ключовими чинниками формування пластів спеціальної лексики, наприклад: у гірничій справі (*Fundgrube*, *fördern*, *Schicht*); у торговельній та банківській сферах, частково із запозиченнями з нижньонімецької та італійської мов (*Stapel*, *Fracht*, *Bank*, *brutto*, *netto*, *Skonto*); у мореплавстві (*Nachen*, *Ruder*, *Bug*); у друкарстві (*Setzer*, *Verlag*, *Format*, *Kolumne*, *Korrektor*); у мистецтві та закладах освіти (*Gymnasium*, *Stipendium*, *Präzeptor*, *Fakultät*, *Dissertation*); у правовій та державній сферах (*Advokat*, *Mandat*, *Delinquent*, *Monarchie*, *Regiment*, *Polizei*); у науках та медицині (*addieren*, *subtrahieren*, *Quotient*, *Affekt*, *Argument*, *Dialektik*, *Anatomie*, *Epidemie*, *Medikament*, *Patient*) (Besch, Wolf, 2009:214–215).

Провідну роль у словотворенні того часу відіграють суфіксація, префіксація, словоскладання та конверсія.

4. Збагачення словникового складу сучасної німецької мови

Словниковий склад сучасної німецької мови є відкритою динамічною системою, що характеризується безперервним оновленням: залученням нових номінацій та поступовою архаїзацією застарілих елементів. На думку германістів, загалом німецька мова, як і інші розвинені літературні мови, значно збільшила обсяг лексику в XIX та XX століттях. Без урахування спеціальної лексики та морфологічних слів форм нараховують від 300 000 до 500 000 німецьких слів, а разом із термінологією – від 5 до 10 мільйонів. Наприклад, медицина налічує щонайменше пів мільйона термінів: 80 000 назв медикаментів, 10 000 назв частин тіла та органів і 60 000 назв хвороб (Römer, 2019:11).

Лексичний склад сучасної німецької мови є багатограним та різноманітним, його основу складає загальноживана (нейтральна) лексика, яка зрозуміла всім носіям мови, виконує

комунікативну функцію, використовуючись в різних функціональних стилях: *Wasser, Haus, schlafen, schlecht*. Зворотна функція притаманна пасивній лексиці, яка включає архаїзми та історизми: *Fronddienst, Gewand, Geziefer*, що допомагають відтворити історичний контекст та слугують індикатором соціальної диференціації. Розмовна лексика, в якій просторічна та жаргонна лексика посідають щільне місце, є невід'ємною складовою усного, неофіційного спілкування: *jemandem die Jacke vollhauen, Abhauer, quatschen*. Словниковий фонд сучасної німецької мови постійно поповнюється неологізмами та запозиченнями, які слугують індикаторами відображення сучасних реалій та соціальних процесів, в кількісному відношенні переважають запозичення з англійської мови: *Feedback, Team, Online, Selfie*. Терміни, професіоналізми та професійні жаргонізми функціонують у мові як складники багатогранної термінологічної системи, перебувають у тісній взаємодії і виступають засобом спілкування та передачі інформації фахівців певної професії, ремесла або промислу: *Sklerophyten, Schraubenzieher, umweltorientierte Märkte*. Лексичні одиниці, характерні для окремих регіонів, але зрозумілі більшості носіїв, що вживаються паралельно зі стандартною формою слова, відносяться до діалектного та регіонального розширення німецької мови: *Erdapfel – Kartoffel, Bub – Junge, Semmel – Brötchen*. Лексичні ресурси мови цього типу відносяться не лише до лінгвістичного виміру, а також несуть в собі соціокультурний та історичний зміст.

До основних способів розширення словникового складу сучасної німецької мови Крістіна Рьомер відносить словотворення, фразеологізацію, запозичення та зміну значення слів (Römer, 2019:197).

Словотворення як багатофункціональне явище виконує декілька функцій, які перебувають у ієрархічній залежності: функцію створення похідних слів, функцію розвитку лексичного складу мови, функцію зв'язку між частинами мови та функцію класифікаційно-пізнавальної діяльності людини.

Словоскладання та афіксація є найдавнішими і найпродуктивнішими способами словотворення в сучасній німецькій мові. Вибір тієї чи іншої композитної конструкції мовець здійснює в процесі мовлення. Спонуканням до утворення і вживання композитів можуть бути відсутність необхідного найменування або мовна економія.

Завдяки суфіксації не тільки створюються нові слова, але й відповідні частини мови, таким чином, суфіксація найближче, ніж інші способи словотворення, пов'язана з граматиною. Найпродуктивнішими суфіксами в німецькій мові вважаються *-ung, -er, -ler, -ing, -ismus, -tion, -ist, -land, -keit, -heit* та інші.

Префіксація як словотвірний засіб відрізняється від суфіксації тим, що префікси не виконують функції морфологічних маркерів граматичних категорій частин мови. Для більшості префіксальних утворень характерно зберігання похідним словом граматичних парадигм основного слова. Префікси поділяють на іменникові: *ge-, un-, be-, ver-*, прикметникові: *un-, miss, ur-, erz-, ge-, anti-, neo-*, дієслівні: *miss-, zer-, er-, ver-, be-, ent-, emp-, ge-* та ін. Префікси, як правило, виражають характеристику відповідного предмета або явища, яка уточнює й конкретизує значення похідної основи.

При переході слів в іншу частину мови вони набувають ознак нової граматичної категорії. Конверсія в німецькій мові продуктивна, теоретично перехід може відбуватися в кожен частину мови, але найбільш частотними є конверси, що утворені в результаті субстантивізації (*essen – das Essen, gelb – das Gelb*), ад'єктивізації (*interessieren – interessant, Höhe – hoch*) та вербалізації (*der Lauf – laufen, der Bau – bauen*).

Фразеологізація постає як процес переосмислення вихідного словосполучення або речення, що ґрунтується на таких семантичних механізмах, як порівняння, метафора, метонімія, гіпербола, евфемізм, алогізм тощо. У ході цього процесу як словосполучення загалом, так і його окремі компоненти втрачають своє первинне значення, зазнаючи десемантизації. Фразеологічне

значення не є результатом складання або синтезу переносних чи інших індивідуальних значень окремих слів, а формується як наслідок цілісного семантичного перетворення, своєрідного «перекодування» вихідної мовної структури. Таким чином, фразеологізація супроводжується усуненням денотативно-понятійного змісту у внутрішній формі початкового словосполучення та його компонентів, тобто їх деактуалізацією: *Öl ins Feuer gießen, den Kopf verlieren, stumm wie ein Fisch sein*.

Зміна значення слова також збагачує словниковий фонд сучасної німецької мови через семантичне розширення і звуження, метафоричний та метонімічний переноси значень лексичних одиниць. Наприклад, лексема *Bar* позначала спочатку «спеціальний стіл для торгівлі (прилавок)», в результаті генералізації отримала значення «бар», «пивниця». Спеціалізацію значення може бути репрезентовано симплексом *Schirm*, який на початку свого історичного розвитку позначав «будь-який засіб для захисту», але з часом його значення звузилося до «парасолька». Метафоричний перенос можна проілюструвати на прикладах *Schwanenlied, alter Fuchs*, метонімічний перенос – *das Auditorium* замість *Zuhörer, er ist ein kluger Kopf* замість *er ist ein kluger Mensch*. Завдяки цим процесам утворюються нові значення, які відображають сучасні реалії, технологічний прогрес або культурні зміни. Це зумовлено розвитком пізнавальної діяльності людини, потребою називати предмети, висловлювати почуття та сприяє адаптації мови до нових умов і забезпечує гнучкість у вираженні думок і ідей. Таким чином, збагачується словниковий запас і підвищується виразність мовлення.

Словниковий склад сучасної німецької мови зазнає суттєвих змін під впливом глобальних подій. Пандемія COVID-19 спричинила появу численних неологізмів: *Lockdown, Impfpflicht, Corona-Einschränkungen*. Воєнні події російсько-української війни актуалізували лексику на позначення геополітичних процесів: *Zeitenwende, Waffenlieferung, Energiekrise*. Розвиток цифрових технологій і штучного інтелекту сприяв поширенню таких лексем, як *Chatbot, algorithmisch, KI*. Значна частина нової лексики має англійське походження, що свідчить про посилення глобалізаційних тенденцій.

Основні механізми збагачення лексики сучасної німецької мови запропоновано в табл. 1, зокрема процеси словотворення, запозичення, семантичних змін та впливу соціокультурних чинників на формування нової лексики.

Таблиця 1

Основні джерела поповнення словникового складу сучасної німецької мови

Способи збагачення словникового складу	Приклади
Запозичення з англійської, французької, латинської, італійської, іспанської, слов'янських та ін. мов	<i>Chip, Balkon, Aula, Fagott, Virus, Theorie</i>
Словоскладання	<i>Glühbirne, Klimaschutz, Hochhaus</i>
Словотворення та абревіація	<i>Freundlichkeit, Unabhängigkeit, wiederholen, KI, Big</i>
Фразеологізми та сталі вирази	<i>ins Gras beißen, das Handtuch werfen, über den Tellerrand schauen</i>
Зміна значення слова: семантичне розширення і звуження, метафоричний та метонімічний переноси значень лексичних одиниць	<i>Geselle, Hochzeit, Scharlach, ein kluger Kopf</i>
Територіальна та соціальна диференціація лексичного складу	<i>Erdäpfel – Kartoffel, cool, cringen</i>
Неологізми, які створюються через нові технології, пандемії, соціальні зміни	<i>Corona-Arznei, Flüchtlingswelle, Ukrainekrieg</i>

5. Висновки

Таким чином, аналіз словникового складу як в історичній, так і в синхронічній перспективі сприяє глибшому розумінню не лише самої мови, але й культурних та соціальних процесів, що її супроводжують. Обидва підходи взаємодоповнюють один одного. Більшість слів в давніх германських мовах були успадковані з індоєвропейської мови, оскільки мовні контакти мали обмежений характер, тому лексика формувалася переважно всередині мовної системи на основі спільної індоєвропейської спадщини. Словниковий склад німецької мови зазнавав постійних трансформацій впродовж історичного розвитку, під впливом екстралінгвістичних чинників відбувалося поповнення словникового фонду іншомовною лексикою та розширення словотвірних можливостей за допомогою афіксації. Словниковий склад сучасної німецької мови істотно відрізняється від лексики попередніх історичних періодів значно більшою часткою запозичень, розвиненою науково-технічною термінологією та виразною соціальною стратифікацією, що виявляється у функціонуванні професійних жаргонів і молодіжного сленгу.

Отже, словниковий склад німецької мови є динамічною системою, яка зазнає постійних змін під впливом як внутрішньомовних, так і зовнішніх чинників. У ХХІ столітті ключову роль відіграють глобалізація, цифровізація та соціально-політичні процеси, що спричиняють інтенсивну неологізацію та зростання кількості запозичень. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення експресивності та синтаксичних особливостей лексики в давніх германських мовах, аналіз цифрового дискурсу та впливу штучного інтелекту на розвиток німецької лексики.

Література:

1. Бублик В.Н. Історія німецької мови. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К. : Вища школа, 1985. 360 с.
3. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
4. Ковбасюк Л.А. Коронавірус COVID-19 та номінативний склад сучасної німецької мови. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика». 2020. Том 31 (70), ч. 2. С. 113–118. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/20>.
5. Кулина І.Г. Еволюційний розвиток німецької мови та її діалектів. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : Астропринт, 2022. Вип. 2 (49). С. 69–83. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.2\(49\).268197](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.2(49).268197).
6. Левицький В.В. Історія німецької мови. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. 216 с.
7. Пасічник В., Яромич М. Інформаційна технологія лексикографічного аналізу з використанням великих мовних моделей (на прикладі проблемної області «штучний інтелект»). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Т.2. Вип. 92. С. 239–255 DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/92-2-34>
8. Слаба О.В., Малиновська І.А. Семантичні зміни словникового складу німецької мови під впливом російсько-української війни. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Т. 2. Вип. 24. С. 89–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.18>.
9. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К Тищенко. К. : Основи, 1998. 324 с.
10. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. Бондаренко та ін. К. : Знання, 2010. 270 с.
11. Таранець В.Г. Про вивчення лексики в курсі германістики. *Діахронія мови: збірка статей / За заг. ред. проф. Л. М. Голубенко*. Одеса : Друкарський дім. 2008. 232 с. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/books/diachronie.pdf> (дата звернення: 15.01.2026)
12. Щигло Л.В. Розвиток словотвірної системи німецької мови як синергетичний процес. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 38. Том 2. С. 181–184. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_2/50.pdf (дата звернення: 21.01.2026)
13. Besch Werner, Wolf Norbert Richard. Geschichte der deutschen Sprache. Längsschnitte – Zeitstufen – Linguistische Studien. GmbH & Co., Berlin : Erich Schmidt Verlag. 2009. 259 s.
14. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch. 10., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Dudenverlag. 2023. 2160 s.
15. Kluge Friedrich. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 24., durchgesehnte und erweiterte Auflage. Berlin/ New York. 2002. 1023 S.

16. Roelcke Thorsten. Geschichte der deutschen Sprache: Vom Frühmittelalter bis zur Gegenwart. München : Verlag C.H.Beck, 2009. 121 s.
17. Römer Christine. Der deutsche Wortschatz. Struktur, Regeln und Merkmale. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage. Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG. 2019. 234 s.

References:

1. Bublyk V.N. (2004) Istoriia nimetskoï movy: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshcheykh navchalnykh zakladiv [History of the German language: Textbook for university students]. Vinnytsia: Nova knyha, 272 p. [in Ukrainian].
2. Hanych D.I., Oliinyk I.S. (1985) Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyshcha shkola, 360 p. [in Ukrainian].
3. Zahnitko A. (2020) Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk [Modern linguistic dictionary]. Vinnytsia: TVORY, 920 p. [in Ukrainian].
4. Kovbasiuk L. A. (2020). Koronavirus COVID-19 ta nominatyvnyi sklad suchasnoï nimetskoï movy [Coronavirus COVID-19 and the nominative structure of the modern German language]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka, 31(70), part 2, 113–118. <https://doi.org/10.32838/663-6069/2020.2-2/20> [in Ukrainian].
5. Kulina I.H. (2022) Evoliutsiïnyi rozvytok nimetskoï movy ta yii dialektiv [Evolutionary development of the German language and its dialects]. *Zapysky z romano-hermanskoï filolohii* [Notes on Romance and Germanic philology], 2(49), 69–83. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.2\(49\).268197](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.2(49).268197) [in Ukrainian].
6. Levytskyi V.V. (2007) Istoriia nimetskoï movy: Posibnyk dlia studentiv vyshcheykh navchalnykh zakladiv [History of the German language: Textbook for university students]. Vinnytsia: Nova knyha, 216 p. [in Ukrainian].
7. Pasichnyk V., Yaromych, M. (2025). Informatsiina tekhnolohiia leksykohrafichnoho analizu z vykorystanniam velykykh movnykh modelei (na prykladi problemnoi oblasti “shtuchnyi intelekt”) [Information technology of lexicographic analysis using large language models (on the example of the problem domain “artificial intelligence”). Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 2(92), 239–255. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/92-2-34> [in Ukrainian].
8. Slaba O. V., Malynovska I. A. (2022). Semantychni zminy slovnykovoho skladu nimetskoï movy pid vplyvom rosiiskoukrainskoï viiny [Semantic changes in the vocabulary of the German language under the influence of the Russian-Ukrainian war]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 2(24), 89–93. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.18> [in Ukrainian].
9. Saussure, F. de. (1998) Kurs zahalnoi linhvistyky / Per. z fr. A. Korniiuchuk, K. Tyshchenko [Course in general linguistics]. Kyiv: Osnovy, 324 p. [in Ukrainian].
10. Moisiienko A.K., Bas-Kononenko O.V., Bondarenko V.V., et al. (2010) Suchasna ukraïnska literaturna mova: Leksykolohiia. Fonetika [Modern Ukrainian literary language: Lexicology. Phonetics]. Kyiv: Znannia, 270 p. [in Ukrainian].
11. Taranets V.H. (2008). Pro vyvchennia leksyky v kursy hermanistyky [On the study of vocabulary in the course of Germanic studies]. In L.M. Holubenko (Ed.), *Diakhroniia movy: zbirka statei* [Language diachrony: Collection of articles]. Odesa: Drukarskyi dim, 232 p. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/books/diachronie.pdf> (accessed 15 January 2026). [in Ukrainian].
12. Shchelyho L.V. (2019) Rozvytok slovotvirnoi systemy nimetskoï movy yak synerhetychnyi protses [Development of the word-formation system of the German language as a synergetic process]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology], 38(2), 181–184. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_2/50.pdf (accessed 21 January 2026). [in Ukrainian].
13. Besch W., Wolf N.R. (2009) Geschichte der deutschen Sprache: Längsschnitte – Zeitstufen – Linguistische Studien [History of the German language: Longitudinal slices – time stages – linguistic studies]. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 259 p. [in German].
14. Dudenredaktion. (2023). Deutsches Universalwörterbuch: Das große Bedeutungswörterbuch (10., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage) [German universal dictionary: The comprehensive dictionary of meanings]. Berlin: Dudenverlag, 2160 p. [in German].
15. Kluge, F. (2002). Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache (24., durchgesehene und erweiterte Auflage) [Etymological dictionary of the German language]. Berlin/New York, 1023 p. [in German].
16. Roelcke T. (2009) Geschichte der deutschen Sprache: Vom Frühmittelalter bis zur Gegenwart [History of the German language: From the Early Middle Ages to the present]. München: Verlag C.H. Beck, 121 p. [in German].
17. Römer C. (2019) Der deutsche Wortschatz: Struktur, Regeln und Merkmale. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage [The German vocabulary: Structure, rules and features. 2nd revised and supplemented edition]. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG, 234 p. [in German].

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.04.2026

3. Теорія літератури

3. Literary theory

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: ЗМІНА КУЛЬТУРНИХ ПАРАДИГМ ЧИ ГЕТЕРОХРОНІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ФІЛЬТРІВ

Крюкова Юлія Дмитрівна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничо-
математичних спеціальностей*

*Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

krjukowajuli@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7769-3402

Представлене дослідження пропонує концептуальне переосмислення літературознавчої царини як метапростору, де різні дисциплінарні складові й різновекторні історико-теоретичні парадигми не взаємовиключають одна одну, а генерують цілісне поле інтерпретаційної взаємодії.

Мета розвідки полягає в обґрунтуванні твердження про те, що сучасний стан літературознавчої думки повинен діяти в режимі консолідації й накладання концептуальних режимів аналізу, а не розмежування, стати інтегративним метапростором, який функціонує на перетині різноманітних культурно-історичних режимів.

Методи дослідження формуються як комплекс складових аналізу та синтезу при вивченні джерел із зазначеної проблематики, порівняльно-типологічного методу при встановленні спільних та відмінних рис становлення лінійного й ризоматичного типів мислення. Поєднано структурний, деконструктивний та культурологічний підходи, що дає можливість окреслити сучасну літературознавчу царину як поліцентричний та міждисциплінарний вимір.

Результати. Літературознавчі виклики, які нині диктує доба, продиктовані мультитемпоральною перспективою сьогодення. Відтак Новітні тенденції літературознавства (НТЛ) покликані стати своєрідною реакцією на ту поліфонічність ситуації, що склалась й рухатись від регламентованої історичності та жорстких епохальних схем до динамічної інтерпретаційної платформи, що робить можливим прочитання будь-яких режимів не нарізно, а у взаємодії. У ході дослідження доведено, що НТЛ відіграють функцію метадискурсивної рамки, що абсорбує надбання класичного літературознавства, структурно-семіотичних підходів, постмодерної деконструктивної критики, культурологічних і міждисциплінарних підходів. Запропоновано аргументацію, що Домодерн, Модерн, Постмодерн, Метамодерн доцільно трактувати не як автономні епохи, а як концептуальні фільтри, які присутні в тій чи іншій мірі, в будь-якому часовому контексті. Обґрунтовано перспективу, що дає можливість долати лінійність схем розвитку літературознавства й перейти до багатовимірних оптик. Домодерн тут корелюється з сакральноміфологічним горизонтом, Модерн відповідає раціонально-суб'єктивним й структурним налаштуванням, Постмодерн працює в режимі деконструкції центрів та великих нарративів і Метамодерн характеризується новим синтезом та емоційно-ціннісною заангажованістю.

Висновки. Зроблено підсумки про те, що сучасне літературознавство постає відкритим метапростором, де співіснують різні концептуальні фільтри, формується якісно нова культура читання й теоретичних рефлексій.

Ключові слова: Домодерн, Модерн, Постмодерн, Метамодерн, культура, література, ризома, лінійність

CONTEMPORARY LITERARY TENDENCIES: SHIFT OF CULTURAL PARADIGMS OR THE HETEROCHRONY OF CONCEPTUAL FILTERS

Kriukova Yuliya Dmytrivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign
Languages for Natural Sciences and Mathematics
Lesya Ukrainka Volyn National University
krjukowajuli@gmail.com)
orcid.org/0000-0002-7769-340*

The given paper puts forward a reconceptualization of Literary Studies domain as meta-space where different theoretical and historical paradigms do not exclude one another but produce a holistic conceptual field of interaction.

Purpose. The aim of the study is to substantiate the claim that the current state of Literary Studies should function in the consolidative mode not differentiative in order to overlay analytical conceptual perspectives. To become an integrative meta-space that functions at the intersection of various cultural-historical regimes.

Methods of the investigation are formed as a complex set of analysis and synthesis while reviewing the relevant literature, the comparative-typological method used to establish similarities and differences of the linear and rhizomatic thinking pattern development. Structural, method of deconstruction, and cultural approach are combined to characterize the contemporary domain of Literary Studies as polycentric and interdisciplinary area.

Results. Literary challenges are connected with present day multi-temporal perspective. Contemporary trends in Literary Studies is a kind of distinctive response to this polyphonic situation that has emerged. It should move from rigid historical periodization and fixed epochal frameworks to the interpretive paradigm that makes possible the perception of any paradigm not as separate entities but as dynamic interaction. In the course of investigation, Contemporary trends in Literary Studies are viewed as a kind of meta-discursive frame that incorporates Literary Studies traditional heritage, structural and semiotic approaches, postmodern deconstructive critics, cultural and interdisciplinary approach. The research suggests that Modernism, Postmodernism, Metamodernism are not autonomous epochs but the conceptual filters that are present, to varying degrees, in any temporal contexts. Such a perspective allows to overcome linear models of literary development and to move towards multidimensional interpretative dimensions. Within this context, the Premodernism correlates with a sacred and mythological horizon, Modernism corresponds to rational, subject-centered, and structural orientations, Postmodernism operates in a mode of deconstructing centers and grand narratives and Metamodernism is characterized by a new synthesis and an affective-value engagement.

Conclusions. It is concluded that contemporary Literary Studies emerges as an open meta-space in which diverse conceptual filters co-exist, shaping a qualitatively new culture of reading and theoretical reflection.

Keywords: Premodernism, Modernism, Postmodernism, Metamodernism, culture, literature, linearity, rhizome.

1. Вступ

Домодерн, Модерн, Постмодерн чи вже давно Метамодерн, яка ж вона сьогодні наша літературознавча реальність, в якій активно триває зсув від непохитної норми до стихійного розмаїття текстів, в якому поняття канону дедалі активніше осмислюється не як нейтральний список великих творів, а як культурно й політично зумовлений феномен. Триває переформатування самої інтерпретаційної логіки, епістемологічний *upgrade*, щодо того, як ми мислимо текст, автора, читача, саму літературознавчу царину. Адже тенденції, що домінували в ХХ ст. й центрувались навколо структуралізму, формалізму й герменевтики, на кінець століття / початок ХХІ ст., поступово нашаровують відтінки множинності, плюралізму, перехресних методів, а постструктуралізм стає тим виміром у якому автор припиняє бути суверенним джерелом сенсів. Тож упродовж ХХ-ХІХ ст. літературознавча царина зазнає чимало трансформацій. Постструктуралістська

критика, постколоніальні, феміністичні й культурологічні студії поступово видозмінюють лінійність думки у явище *rhizomatичного* характеру з множинною природою. Нині цей поліфонічний простір збагачується екокритикою, *digital humanities*, постгуманістичними студіями, дослідженнями платформної культури та антропоценовою теорією тощо.

Окреслене багатоголосся теоретичних підходів часто об'єднують під назвою Новітні тенденції літературознавства (НТЛ) – дисципліною, що, в наш час, носить статус теоретично відкритої, коли насамперед йдеться про те, в якій оптиці вона та ми працюємо: режимі розмежування чи консолідації. Чи залишаємось ми в логіці лінійності історії знання та трактуємо НТЛ як окрему дисципліну, що приходить після Літератури й Класичного літературознавства й кожен новий етап скасовує попередній, чи все ж таки виходимо за межі субституцій у простір взаємодій, своєрідного накладання горизонтів. У перспективу, де НТЛ набувають відтінків інфраструктурності, екологічності, планетарності – тих ознак, за яких літературний твір має змогу функціонувати сплетінням складних культурних мереж.

Якщо вдатися до поглядів сучасної гуманітаристики, то помітимо, що тут дедалі активніше проявляє себе конфігурація в якій НТЛ не відкидають попередні етапи аналізу, а абсорбують їх й тим самим виводять дослідження на якісно новий метарівень. Вимальовується консолідуюча проєкція яка переплітає в собі акт читання художнього твору, як естетичний досвід, що залишається невід'ємною умовою будь-якого аналізу, роботу з поетикою, наратологією, стилістикою, жанрознавством, що розвиває дисциплінарну точність та критичні теорії постмодерної доби, що вчать бачити імпліцитні сенси, ідеологічні конотації й под. Саме такий вимір взаємодії породжує методологічний режим, в якому одночасно затребуваними є знання про домодерні міфологічні структури, модерністський експеримент, постмодерну іронію, метамодерністську серйозність й под. Такий підхід передусім пов'язаний з природою реальності в якій ми живемо.

Передові мислителі сучасності такі як Т. Вермулен і Р. ван ден Акер (Vermeulen & van den Akker, 2017), Б. Латур (Latour, 2005), Д. Чакрабарті (Chakrabarty, 2021) та інші не дають єдиної відповіді на питання в якій саме з епох ми перебуваємо. Однак одноголосно сходяться на тому, що ми живемо не *після*, а *між* численних режимів одночасно й з цим не можливо не погодитись. Адже в інституційному сенсі (держава, наука, університет) людство багато в чому ще й досі залишається модерним, тоді як медіакультурний простір та цифрові формати й нині керуються постмодерном з його колажністю, іронією, гротеском, інтертекстуальністю, симулякрами, ф'южином високої і масової культури, стильовим еkleктизмом, а етичні та екологічні пошуки дедалі більше сповнені метамодерних віянь й прибічників антропоценових й ктулцецинових теорій, й нарешті наша повсякденність все ще бурлить наративними структурами домодерну (релігія, міф, ритуал й под.).

Тож оскільки сучасність не чергова точка на шкалі історії, а сплетіння модусів сприйняття – на часі формування багатозарового інструментарію, який об'єднує знання й без котрого неможливо адекватно читати тексти, що народжуються в умовах цифрової реальності, кліматичної кризи, транснаціональної мобільності, штучного інтелекту, алгоритмічного письма. НТЛ покликані стати своєрідною реакцією на поліфонічність ситуації, що склалась й у своїй методології відходити від жорстких епохальних схем, працювати з мережею агентів, планетарними процесами, екологічною складовою, алгоритмами й афектами. Сучасний курс НТЛ бере за основу ці теорії, однак не закликає знайти в них своє місце, а вчить навігації в складних хитро-сплетіннях хронотопу сьогодення, читати текст як потенційну локацію одночасно присутніх різних способів буття та мислення. Така множинна конфігурація перетворює НТЛ на інтерпретаційну платформу, яка дозволяє прочитання всіх цих режимів не нарізно, а у взаємодії.

Представлене дослідження у своєму викладі керується гіпотезою, що НТЛ – не є ні автономним дисциплінарним виміром, ні окремим історичним періодом, а цілісним метарівнем

гуманітарного знання, що інтегрує в собі найрізноманітніші культурні парадигми: від домодерних сакральних структур до метамодерної чутливості. У такому контексті дисципліна функціонує як динамічне інтерпретаційне середовище, де різновекторні епохи, напрями, школи й под. трансформуються в аналітичний інструментарій задля прочитання сучасної літератури, створеної в умовах глобалізації, цифровізації й планетарних криз і викликів.

Актуальність розвідки насамперед зумовлена тим, що сучасна культура функціонує як локація співіснування різновекторних культурних логік і поєднує в собі як міфологічні метанаративи так і найсучасніші авангардні бачення. Відповідно формується риторика, що робить неможливим редукцію літератури до якоїсь однієї з епох чи методу. До того ж змінюється сама літературознавча реальність та її наповнення. Поняття канону як таке чи не щодня розмивається глобальними видавничими ринками, перекладацькою сферою, цифровими архівами й платформами, алгоритмічними системами, штучним інтелектом тощо. Усе це вносить суттєві корективи в канонізацію текстів та їхні естетичні критерії. Постійно активуються процеси, котрі не спроможний охопити фокус традиційних підходів, на часі створення такого теоретичного апарату, котрий дасть можливість формувати цілісне світобачення. Беззаперечним фактом є й те, що гуманітарна царина дедалі активніше намагається резонувати із викликами планетарних масштабів. Тут і біотехнологічні трансформації, і кліматичні зміни, і екологічні катастрофи, і постгуманістичний вайб – процеси, що вимагають нових діапазонів сприйняття та інтерпретацій. Такої прицільності, крізь яку література аналізуватиметься не тільки як культурний феномен, а як невід’ємна складова масштабніших екзистенційних екосистем.

Наукова новизна статті полягає в теоретичному переосмисленні НТЛ не лише в координатах хронологічних епох чи крізь призму чергової літературознавчої дисципліни, а як простору співіснування режимів культурної чутливості, що стимулює інтегративний спосіб мислення.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та методологічне наповнення дисципліни НТЛ як інтерпретаційного простору сучасних літературних текстів, крізь призму найрізноманітніших культурно-історичних парадигм, а також аналіз трансформаційних процесів літературознавчої царини в умовах глобалізованої, цифрової, постгуманістичної, екологічної сучасності.

Досягнення поставленої мети передбачає **розв’язання конкретних завдань**: поглянути на НТЛ як на дисципліну, що інтегрує традицію й продовжує нарощувати свій аналітичний горизонт рухаючись від досвіду читання до екології новітніх культурних процесів; окреслити трі рівні складності літературознавчого знання, де перший співвідносимо з контактом із твором, другий відповідає за нарощення наукової точності й третій формує цілісне розуміння функціонування літератури в XXI ст.; довести, що НТЛ повинні працювати в режимі синтагми *i/i*, а не взаємовиключень *або/або*, так як осмислень потребують в рівній мірі як домодерні ієрархічні патерни, так і найсучасніші метамодерні віяння; аргументувати, що лише комплексний підхід здатний забезпечити інструментарієм, що допоможе адекватно сприймати тексти, що народжуються в умовах глобалізації, стихійної цифровізації транснаціональної мобільності, алгоритмічного письма й под.; поглянути на сучасного літературознавця не лише як на вузькопрофільного аналітика риторичних фігур, але й як на фахівця-картографа культурних парадигм; підвести підсумки проведеного дослідження та визначити перспективи подальшого розвитку літературознавчої методології в умовах цифрових та екологічних реалій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологія розвідки. Останні десятиліття позначені інтенсивною теоретичною переорієнтацією гуманітарної царини, в якій літературознавчі студії чимраз активніше доєднуються до міждисциплінарних полемік цифрової культури, постгуманізму, Антропоцену, післямодерних режимів культурної чутливості й т.ін. Сучасний публікаційний контент поступово відходять від жорстких періодизаційних патернів та схиляється до моделей множинного співіснування культурно-історичних парадигм.

Відтак методологічне підґрунтя пропонованого дослідження опирається на міждисциплінарний синтез літературознавчих, філософських, культурологічних підходів, що зумовлено інтегративним характером НТЛ, у межах якого співіснують різновекторні культурні оптики, методи й підходи. Концептуально розвідка ґрунтується на теоріях, що нівелюють лінійні моделі культурних парадигм. Канонічними тут вважаються праці голландських культурологів Т. Вермулена й Р. ван ден Акера, котрі слідом за своєю програмною статтею *Notes on Metamodernism* (Vermeulen & van den Akker, 2010) розвинули концепцію Метамоделну в низці розвідок, таких як *Metamodernism: History, Affect, and Depth after Postmodernism* (Vermeulen & van den Akker, 2017). Мислителі в ході своїх інтелектуальних пошуків опираються на концепцію Р. Вільямса (Williams, 1977) про *structure of feeling*, яка дозволяє поглянути на культурні зрушення як на поступові та нашаровані процеси, а не як на різкі розломи між епохами та пропонують погляд на сучасність як на осциляцію між полюсами, між модерною вірою та постмодерною іронією.

Критичну альтернативу жорстким типологізаціям пропонує французький антрополог та філософ Б. Латур у працях *We Have Never Been Modern* (Latour, 1993) та *Down to Earth* (Latour, 2018), де автор пропонує твердження, що модерність як чистий історичний проект із великою ймовірністю є нічим іншим як концептуальною фікцією, тоді як сучасність це гібридний асамбляж людей, алгоритмів, технологій, природних факторів. Акторно-мережевий підхід, котрий він обґрунтував дедалі активніше імплементується в літературознавчих студіях при дослідженні матеріальних та інфраструктурних текстових вимірів. Схожу багатотемпоральну перспективу щодо регламентованої історичності, представлено у працях індійського історика, дослідника постколоніальної теорії Д. Чакрабарті. У розвідках *Provincializing Europe* (Chakrabarty, 2000) та *The Climate of History in a Planetary Age* (Chakrabarty, 2021) науковець висвітлює необхідність поєднання соціальної історії з планетарним масштабом геологічного часу, тим самим піддавши модерність деконструкції як євроцентричний наратив й вказавши на те, що гуманітарні науки мігрують в планетарний масштаб Антропоцену.

Акторно-мережева теорія Б. Латура (Latour, 2005) згідно якої літературний текст є результатом взаємодії множинних агентів, органічно монтується в постгуманістичну філософію Р. Брайдотті *The Posthuman* (Braidotti, 2013) та Д. Гаравей *Staying with the Trouble* (Haraway, 2016), які переосмислюють концепт агентності й суб'єктності в світі техносфер, міжвидових та технічних асамбляжів. На літературознавчій ниві ці ідеї перегукуються з новими матеріалізмами Дж. Беннет *Vibrant Matter* (Bennett, 2010), афективними студіями Б. Массумі (Massumi, 2002) та *memory studies* А. Ассманн (Assmann, 2011), які доповнюють окреслену проблематику аналізом тілесності, емоцій і культурної пам'яті в сучасній літературі, фокусують на ролі тілесних та неприродних чинників при генеруванні культурних значень. У своїй епістемологічній перспективі розвідка опирається на доробок постструктуралізму й критичної теорії, що представлені працями М. Фуко (Foucault, 1972), Ж. Дерріда (Derrida, 1978), Ж-Ф. Ліотара (Lyotard, 1984) та ін., що згенерували інструментарій для аналізу логіки пізнього капіталізму. Геокультурний та транснаціональний аспект представлений теорією світової літератури Д. Дамроша *What is World Literature* (Damrosch, 2003) та Е. Аптер *Against World Literature* (Apter, 2013), де запропоновано інакший погляд на глобальну циркуляцію текстів. Зі свого боку постколоніальні й деколоніальні проєкції представлені працями Г. Бгабги (Bhabha, 1994), В. Міньйола (Mignolo, 2018) та ін., в яких досліджуються численні траєкторії модерності й асиметрії влади. Додатковий блок методології представлений напрямками *digital humanities* та *platform studies*, які розвивають Ф. Моретті *Distant Reading* (Moretti, 2010), М. Джокерс *Macroanalysis* (Jockers, 2013), Н. Срнічек *Platform Capitalism* (Srnicek, 2017). Контекст їхніх праць поєднує обчислювальні методи та гуманітарні дослідження, які дозволяють аналізувати об'ємні корпуси текстів, оцифровувати матеріали, створювати архіви й под., що власне й є яскравим прикладом сучасної гібридизації процесів.

Загалом розглядати НТЛ як метарівень гуманітарної рефлексії, котрий вміщує множинну й багат шарову реальність, уможливило залучення елементів дискурс-аналізу, герменевтичного підходу, деколоніальної критики, цифрових методів, постгуманістичної та екокритичної перспектив тощо. Можемо зробити висновок, що аналіз актуальних джерел та публікацій одноголосно демонструють генерування масштабного теоретично обґрунтованого консенсусу, щодо зміни дисциплінарного вектору й рух за межі закритих текстоцентричних моделей аналізу.

2. Літературознавча царина як теоретичний плюралізм

Спроба поглянути на Літературу, Класичне літературознавство й Новітні тенденції літературознавства як на цілісну еволюцію становлення літературознавчої царини, робить очевидним те, що ми маємо справу не з трьома ізольованими галузями знання, а з динамічною системою. Вона становить рухомий простір, котрий постійно реконфігурується, розширюється, нові тексти породжують теорії, теорії змінюють процес сприйняття й читання, якісно нова перцепція формує новітні канони і тексти й цей процес нашарування досвіду не має кінця. Такий літературознавчий палімпсест функціонує як трансверсальне тло, де немає ієрархій, а лише різноманітні концептуальні фільтри, актуальні для тієї чи іншої культурної доби, котрі взаємодіють між собою. Окреслений вектор, що рухається від закритої системи до розгалужених сплетінь корелюється з еволюційним нашаруванням рівнів літературознавчого аналізу: від Літератури до Класичного літературознавства до Постмодерної критика й до Новітніх літературознавчих тенденцій. Однак йдеться не про лінійність та діалектичність становлення, а про консолідацію та масштабування поля рецепції, нарощення потенціалу літературознавчого мислення. Важливо розуміти, що НТЛ транслують не відміну класичної поетики й постмодерної критики, а абсорбують їх, розширюючи інфраструктуру та міжвидову перспективу. Має місце своєрідне накладання рівнів, в чому власне й полягає специфіка дисципліни, бо вона не додає ще одну школу чи напрямок до списку, а генерує вимір метадисциплінарності, складну систему взаємодій між людьми, технологіями, середовищами, різними часовими відрізками. НТЛ проходять своєрідними стадіями розвитку: від моменту читання до послідовних ускладнень роботи з текстом, де мають місце різні типи мислення, уваги, когніції, масштабів сприйняття. Тож, коли йдеться про Літературу, то саме вона є тією брамою, крізь яку читач потрапляє у світ твору, співпереживає персонажам, контактує зі стилем та наративами. Відбувається фокусування на акті читання, що передбачає занурення в сюжет, образи, мовне наповнення, емоційний фідбек, естетичні переживання. Попри те, що це базовий рівень – він має статус обов'язкового, адже це місце зустрічі читацької свідомості з текстом, без нього будь-який художній досвід стає неможливим. Проте щойно ми виходимо в літературознавчу царину, фокус змінюється, естетичний досвід читання доповнюється аналітичним вектором. Потенціал якого дає можливість розкласти текст на складові частини, такі як композиція, жанрові коди, сюжетні лінії, мотиви, тропи, наративні перспективи й под. Навіть коли аналіз моделюється крізь перспективу історичного чи біографічного контексту, ключовим залишається те, як саме структурується твір зсередини. Класичне літературознавство забезпечує інструментами, без яких *a priori* неможливо говорити про осмислення текстової проблематики та глибину інтерпретації. Саме в цій фазі викристалізовується дисциплінарна грамотність читача через розуміння, що таке фабула, фокалізація, інтертекстуальність, символ, хронотоп тощо, формуються процеси, які дають можливість осягнути твір як складний феномен із власною логікою.

Черговим дисциплінарним нашаруванням стає посткласична та критична теорія, котра суттєво розширює горизонти аналізу, з метою підсвітити те, що внутрішня текстова будова завжди є культурно й політично зумовленою. Генерується такий літературознавчий контекст, який допомагає ідентифікувати як той чи інший текст інтегрується в соціальні та історичні процеси. Такі концептуальні фільтри аналізу як феміністична, постколоніальна критика, дискурс-аналіз,

метод деконструкції вчать розпізнавати не лише літературну форму, але й латентні ієрархічні патерни, ідеологічні конфлікти, владні конфігурації, культурні догми й под.

Тож, якщо сфера впливу Літератури – це безпосередньо акт читання, Класичної поетики – текстова організація, Критичної теорії – силовий потенціал, який закодовано в тексті, то НТЛ звершують найрадикальніший крок, оскільки виходять за межі тексту у вимір, де тексти циркулюють у *ризомоподібній* реальності сплетінь, живуть та взаємодіють зі світом. Саме на цьому етапі піднімаються питання глобальності та масштабності, оскільки НТЛ активують динаміку від національної традиції до світової літератури, від антропоцентричних сюжетів до планетарних процесів *Ктулхуцен*, від друкованого тексту до культури мереж. Фактом є те, що автор у класичному розумінні припиняє бути єдиним джерелом сенсів, читач – єдиним адресатом, а формат книга – далеко не єдиною формою реалізації твору. ХХІ ст. стає простором, в якому в генеруванні значень задіяні цілі екосистеми агентів. Тут і видавничі локації, переклади, алгоритми, цифрові платформи, матеріальні носії, глобальні грошові потоки й под.

Враховуючи все це розмаїття, важливо розуміти, що без фахового теоретичного апарату постгуманізму, екокритики, акторно-мережевої теорії, *digital humanities* аналізувати літературу сьогодні стає просто неможливим. Отже, Література, Літературознавство, Новітні літературознавчі тенденції – не три різні дисциплінарні області, а покрокова тріадність гуманітарного мислення, де одна дисципліна міцно сплітається з іншою. Тому, НТЛ – не чергова новомодна теорія, а метапростір, що ввібрав у себе традицію й продовжує адаптуватись до змін культурних парадигм, в яких тексти не існують ізольовано, а мігрують між мовами, кліматом, платформами, спільнотами, живим та штучним, моделюючи все нові й нові картини реальності.

3. Культура як поліфонія темпоральностей

Як було з'ясовано попередньо, Новітні тенденції літературознавства не притіняють історію Літературознавства, а навпаки перетворюють на активний інструмент сьогочасного мислення, трансформуючи минулі теорії в живий ресурс міфологічного, технологічного, іронічного, планетарного виміру, що допомагає інтерпретувати сучасні тексти багатовимірно й множинно. Саме з цих міркувань, підготовка сучасного гуманітарія неминуче повинна включати опанування не лише передових світоглядних підходів, але й традиційних культурних світоглядів. Важливою є рефлексія домодерної символіки, модерної віри, постмодерної деконструкції й метамодерністської осциляції. НТЛ формують простір, де усі ці культурні режими функціонують як аналітичні виміри. Явище періодизації в сучасній літературознавчій царині покликане стати інструментом аналізу, схемою, за допомогою котрої можна бачити певні закономірності. Коли йдеться про Домодерн, Модерн, Постмодерн чи Метамодерн маємо на увазі не чітко окреслені часові проміжки, що мають початок та кінець, а своєрідні абстрактні конструкції, що характеризуються певним способом мислення та світосприйняттям.

Свої думки з приводу реальних культурних процесів й того, що вони складніші ніж здається, оскільки в будь-яку історичну мить завжди співіснують різні естетики, світогляди й методи, влучно висловлюють чимало відомих мислителів. Так, видатний німецький соціолог, філософ, історик М. Вебер пропонує теоретичний інструмент, який дозволяє говорити про різні епохи не як про жорсткі часові відрізки, а про аналітичні моделі, що накладаються на реальність. Йдеться про поняття *ідеального типу* – своєрідну методологічну конструкцію, патерн, який фокусує на певних рисах явища й ніколи повністю не ототожнюється з реальністю. Тому, коли ми говоримо про Модерн, Постмодерн, Метамодерн у Веберівському ключі, то це не реальні чисті стани історичних відрізків, а теоретичні моделі, що допомагають осмислювати складні культурні процеси. У своїй праці *Objectivity in Social Science and Social Policy* (Weber, 1949) дослідник пише: «*An ideal type is formed by the one-sided accentuation of one or more points of view and by the synthesis of a great many diffuse, discrete, more or less present and occasionally absent concrete individual phenomena, which are arranged according to those Mone-sidedly emphasized*

viewpoints into a unified analytical construct. It is not meant to refer to a type of reality but to a purely conceptual construct». (Weber, 1949: 98). Керуючись цією логікою, можемо зробити висновок, що Модерн являє собою *ідеальний тип* раціоналізації, секуляризації, автономного суб'єкта; тоді як Постмодерн є втіленням *ідеального типу* фрагментації, іронії, краху метанаративів; й в свою чергу Метамодерн – *ідеальний тип* осциляції між Модерним і Постмодерним. Однак жодне суспільство не існує в чистому вигляді, а проявляє себе в різних сферах по-різному. Ї

Одним із найперших, хто ще в 1960-70 роках запропонував альтернативу жорстким періодизаціям став британський літературознавець, теоретик культури, соціолог та письменник Р. Вільямс, котрий вводить поняття *structures of feeling*, яке співвідноситься не з замкнутими системами, а з перехідними, коли ми перебуваємо в декількох часових вимірах одночасно: *«We are always living in several times at once»* (Williams, 1977: 122). Припущення, котре руйнує часові ієрархії, бо в кожен час присутні домінантні, залишкові й емерджентні культурні прояви. Тож саме література є тим простором, де ці часові параметри співіснують в межах одного тексту. Саме така логіка нині активно імплементується при аналізі гібридних жанрів, кліматичного роману, автофікції, ретелінгу міфів і под. Зі свого боку знаменитий французький філософ, соціолог, антрополог Б. Латур у праці *We Have Never Been Modern* (Latour, 1993), також підважує ідею жорстких епохальних кордонів і стверджує, що ми й ніколи не були модерними: *«We have never been modern»* (Latour, 1993: 12) й вказує на те, що модерний поділ між природою та суспільством був нічим іншим як ідеологічною конструкцією. Мислитель не стільки заперечує історичні зміни, як чистоту категорій, так як реальний світ складається з гібридів: люди, технології, алгоритми, екосистеми. У літературознавчому контексті це означає, що текст потрібно сприймати й аналізувати не лише як естетичний артефакт, а як вузол з медіа, об'єктів, матеріальних процесів тощо. Цікавим у цьому контексті постає бачення *множинних модерностей* та планетарних масштабів, індійського історика, провідного теоретика постколоніальних досліджень Д. Чакрабарті. У своїй праці *Provincializing Europe* він спростовує припущення щодо того, що модерність має лише європейську траєкторію: *«European thought is at once indispensable and inadequate»* (Chakrabarty, 2000: 16) та, що історія вважається виключно людським феноменом й стверджує, що існують *множинні модерності*, котрі поза форматом лінійної шкали. До того ж *Антропоцен* змінює умови інтерпретації культури, а література стає тим місцем, де фіксуються планетарні ритми, такі як кліматичні зміни, енергетичні системи, вимирання видів і под. Відтак гуманітарні науки повинні враховувати новий масштаб історії, в якій людство перетворилось на геологічну силу: *«Humans have become a geological force»* (Crutzen & Stoermer, 2000: 17-18). Ще одним прикладом руху до співіснування багатьох є праці нідерландських дослідників Т. Вермулена та Л. ван ден Акера про Метамодерн як осциляцію. У своєму програмному есеї *Notes on Metamodernism* вони зазначають, що *«Metamodernism oscillates between a modern enthusiasm and a postmodern irony. It is characterized by a both-neither and neither-nor attitude»* (Vermeulen, & van den Akker, 2010: 14). Такі погляди відверто протистоять ідеям завершених епох, оскільки, на їхню думку, Метамодерн – не черговий етап *після*, а режим співіснувань і проживань, де Модерн і Постмодерн не щезають, а перетворюються на полюси напруги між котрими постійно перемикається сучасна культура: від щирості до іронії, від надії до сумнівів і т.д. Тож сучасна культура чим раз більше говорить про поліфонію часів, що накладаються один на одного.

4. Культурні концептуальні фільтри як інструменти навігації в багатоплановій реальності

Культура функціонує як палімпсест, чий історичні шари не зникають, а постійно переписуються та активуються. Форми Домодерну, такі як міфологічне мислення, ритуальні патерни, релігійні наративи проявляють себе в масовій культурі, фентезі, цифровому контенті, тоді як модерністська віра в прогрес, експеримент, жага нового й досі має місце в авангардних

практиках, постмодерна гра, іронія, цитатність лежить в основі мемної культури та інтернет-дискурсу, метамодерні коливання проявляють себе в кліматичній прозі, документальних романах. Ще одним вагомим аргументом щодо умовностей будь-яких періодизацій є геокультурна асиметрія. Так приміром те, що в Західній Європі чи Сполучених Штатах означають як перехід від Модерну до Постмодерну в інших куточках планети могло відбуватись зовсім по-інакшому та мати відмінні реалізації.

Постмодерні тенденції часто накладаються на все ще триваючу модернізацію, а у постколоніальних спільнотах модерністські структури співіснують поряд із домодерними проявами. Зрештою сама література різних культур, яскраво демонструє несхожі траєкторії та швидкості, що *a priori* не інтегрується в універсальну Західну хронологію. Власне про що й пишуть теоретики Метамодерну, коли йдеться про осциляцію – постійний рух між полюсами й позиціями. Така перспектива уможлиблює простір, в якому Метамодерн не виключає Постмодерн, а навпаки активує як один із способів мислення, це й же принцип поширюється й на премодерні уявлення та прояви Модернізму. До того ж сучасний світ – це своєрідна медіальна гетерохронія, коли щось розвивається не одночасно, а різними темпами відповідно до потреб функціонування, що в конкретному випадку реалізується як миттєве цифрове відтворення та архівування текстового контенту найрізноманітніших епох. У результаті маємо модерністські тексти в електронних форматах, метамодерністські есеї в блогах, постмодерністські колажі в серіалах й т.ін. Відомо, що мережеві алгоритми не працюють за принципом впорядкувати хронологічно, а міксують стилі, тексти, історичні режими, що формує унікальне відчуття синхронності, перманентної співприсутності минулого й сьогодення. Тому, різні культурні парадигми – не шаблі послідовності, якими людству довелося свого часу пройти, а концептуальні фільтри, що характеризують різні аспекти культурної чутливості.

Так література крізь фільтри Домодерну окреслюється контекстом космології, вічності, ритуалу, оскільки в той час вона ще не існує як автономний естетичний вимір. Міф, сакральні тексти, середньовічні ідеали й алегорії, хроніки та дидактичні наративи вважаються невід’ємною складовою загального космологічного порядку. Тексти наділені не лише художньою, а й релігійною, моральною та правовою функцією. Вони покликані формувати уявлення про світ як ієрархічно-впорядкований феномен, сповнений трансцендентних сил, де людські долі синхронізуються з міфічним чи божественним часом. Літературна форма тут працює на традицію та ритуал, де домінує не індивідуальний досвід чи унікальна психологічна свідомість, а колективна пам’ять, сакральні події, архетипні сюжети. Інтерпретація текстів як така відбувається крізь призму теології, філософії, традиції, де мета – відтворити канонічний сенс, ототожнити текст із усталеним символічним порядком, а не відкрити нові сенси. Однак, як слушно зауважує французький філософ П. Рікер, що символи й міфічні структури не належать лише минулому: вони постійно активуються в сучасних наративах і активують нові кола тлумачень (Ricoeur, 1974). Філософ розглядає інтерпретацію як рух між підозрою та відновленням сенсу.

Концептуальні фільтри Модерну вчать нас текстовій автономії та пошукам форми, оскільки література цього періоду (кінець XIX – початок XX ст.) радикально змінює свою функцію. Художній твір поступово перетворюється на експериментальне поле, де на перший план вступає суб’єктивний досвід, відчуття краху традиційних світоглядних наративів, тотальна криза ідентичності. У фокус уваги потрапляє потік свідомості, внутрішній діалог, нелінійний час (Дж. Джойс, В. Вулф, Ф. Кафка). Літературознавство цього періоду асоціюється з напрямками формалізму та структуралізму. Такі мислителі як Р. Барт (Barthes, 1972) та К. Леві-Строс (Lévi-Strauss, 1963) шукають глибинні коди культури, працюючи в контексті семіотичного підходу. Внутрішня текстова організація (мотиви, нарративні механізми й под.) потрапляють у поле аналізу. Художній твір поступово позиціонується як відносно автономний об’єкт, що підлягає науковій дескрипції безвідносно до соціального контексту.

Постмодерна риторика пропонує погляд на текст як на гру й цитатність, так як Постмодерн докорінно ставить під сумнів стабільність сенсів та ідентичності. Література сповнюється інтертекстуальних мотивів, пародії, пастишу, метанаративних прийомів, симуляції й ігрових структур (Х. Борхес, У. Еко). Твір більше не має остаточного сенсу. Відомий італійський семіотик, письменник У. Еко описує літературний твір як структуру, що принципово допускає множинні прочитання, але водночас не є довільною: «*Every work of art, even though it is produced according to an explicit or implicit poetics of necessity, is effectively open to a virtually unlimited range of possible readings*» (Еко, 1989: 19). Читач, на думку науковця – співтворець значень, який рухається у межах заданої текстом семіотичної архітектури. Домінуючими літературознавчими напрямками тут стають постструктуралізм і метод деконструкції, а об'єкт дослідження екстраполюється за межі великих наративів та романів, у живий вимір культурних практик. Такий мислитель як Р. Барт проголошує смерть автора «*The birth of the reader must be at the cost of the death of the Author*» (Barthes, 1977: 148), М. Фуко бачить текст як сплетіння дискурсів та владних схем: «*Power and knowledge directly imply one another; there is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge*» (Foucault, 1980: 27), а Ж. Дерріда, зі свого боку, споглядає текст, як нескінченну мережу слідів та відсилань: «*Differance is what makes the movement of signification possible only if each so-called 'present' element... is related to something other than itself, thereby keeping within itself the mark of the past element...*» (Derrida, 1982: 13). Також розвиваються феміністична критика, постколоніальні підходи, *cultural studies*, котрі радикально переформатовують поняття канону тим, що розширюють його масовою культурою, рекламним дискурсом, кіно, медіа й под. Видатний німецький філософ та соціолог Ю. Габермас наполягає, що модерність не є завершеною історичною фазою: «*Modernity is an unfinished project. The project of modernity formulated in the eighteenth century by the philosophers of the Enlightenment consisted in their efforts to develop objective science, universal morality and law, and autonomous art according to their inner logic... The project of modernity has not yet been fulfilled*» (Habermas, 1981: 9-10), а радше відкритим проектом раціоналізації, критичної публічності та емансипації. Він застерігає від оголошення *післямодерної доби*, вважаючи, що просвітницькі імпульси продовжують працювати, хоч і в трансформованих проявах.

У свою чергу парадигма Метамоделерну осцилює між постмодерною іронією та новою щирістю, між скепсисом та прагненням сенсу, що характеризує логіку початку ХХІ ст. У літературі це реалізується колаборацією експериментальних форм та екологічних, кліматичних, екзистенційних, етичних запитів (О. Токарчук, Д. Мітчелл). Літературознавство відкликається новими напрямками, такими як *memory studies*, *trauma studies*, екокрітика, постгуманізм, тілесні студії, *digital humanities*, аналіз алгоритмічного письма й под. Об'єктом інтерпретації стають мережі агентів – люди, тварини, ландшафти, медіа, платформи, алгоритми, матеріальні носії. Британський дослідник А. Кірбі стверджує, що цифрові медіа створили нові типи текстуальності, де читачі стають співавторами, а платформи й алгоритми визначають форми участі: «*The digimodernist text is made by the reader or viewer or textual user. It is ephemeral, evanescent, unstable*» (Kirby, 2009: 51). Це змінює саму структуру авторства і рецепції.

Однак саме НТЛ пропонують ті інструменти, що дають можливість поглянути на літературу як на космологічний і педагогічний проект, естетичний експеримент та критичну культурну практику й зрештою як на планетарну техноекологічну формацію вписану в мережу людей, речей, енергій, середовищ. Видатний британський філософ та соціолог польського походження З. Бауман описує сучасність як стан постійної плинності, в якій соціальні інститути, ідентичності більше не мають стабільних форм: «*The present phase of modernity, the phase of 'liquid modernity,' is characterized by the dissolution of solids and the inability of social forms and institutions to keep their shape for long*» (Bauman, 2000: 1). Замість завершення модерного проекту він бачить його перехід у *рідку* фазу, де константна зміна стає нормою.

5. Висновки

Проведене дослідження дозволило поглянути на Новітні тенденції літературознавства як на метапростір в якому різні теоретичні моделі та культурні парадигми співіснують та взаємоповнюються. Дисципліна позиціонує себе не як система заперечень, а як простір абсорбцій, оскільки виходить за межі субституцій й інтегрує традицію у планетарний контекст, де будь-який модус мислення перетворюється на концептуальний інструмент. Розвідка окреслила те, що НТЛ з його увагою до тексту, структури, авторства, історико-літературної традиції загалом стають не лише простором теоретичної взаємопроникності, але й місцем, де переосмислюються цілі періодизації як такі. Традиційна історико-літературна класифікація Модерн, Постмодерн, Метамодерн, яка відмежовує періоди стає надто лінійною для опису гуманітарного знання сьогодні. Тож пропонується поняття *концептуальних фільтрів* – специфічних світоглядних траєкторій сприйняття реальності та тексту зокрема, котрі присутні в будь-яку історичну добу в різному відсотковому співвідношенні.

Отже, НТЛ розвивають новий тип наукової свідомості, яка відкрита до філософії, культурології, медіазнавства, антропології, екологічних та технологічних студій. Акт читання та рецепції стають відповідальністю, так як означають стати свідомим того, що все, що ми інтерпретуємо – є не лише інтелектуальною вправою, але й етичним жестом, що формує те, як ми бачимо та взаємодіємо зі світом.

Література:

1. Apter E. Against world literature : On the politics of untranslatability. London; New York : Verso, 2013. 384 p.
2. Assmann A. Cultural memory and Western civilization : Functions, media, archives. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 408 p.
3. Barthes R. Mythologies. New York : Hill and Wang, 1972. 160 p.
4. Barthes R. Image-Music-Text. New York : Hill and Wang, 1977. 220 p.
5. Bauman Z. Liquid modernity. Cambridge : Polity Press, 2000. 228 p.
6. Bennett J. Vibrant matter: A political ecology of things. Durham; London : Duke University Press, 2010. 176 p.
7. Bhabha H. K. The location of culture. London; New York : Routledge, 1994. 408 p.
8. Braidotti R. The posthuman. Cambridge : Polity Press, 2013. 230 p.
9. Chakrabarty D. Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2000. 336 p.
10. Chakrabarty D. The climate of history in a planetary age. Chicago : University of Chicago Press, 2021. 272 p.
11. Crutzen P. J., Stoermer E. F. The Anthropocene. *Global Change Newsletter*, 2000. No. 41. P. 17-18.
12. Damrosch D. What is world literature? Princeton; Oxford : Princeton University Press, 2003. 324 p.
13. Derrida J. Writing and difference. Chicago : University of Chicago Press, 1978. 445 p.
14. Derrida J. Différance. *Margins of philosophy*. Chicago : University of Chicago Press, 1982. P. 1–27.
15. Foucault M. The archaeology of knowledge. New York : Pantheon Books, 1972. 245 p.
16. Foucault M. Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977. New York : Pantheon Books, 1980. 270 p.
17. Habermas J. Modernity – an incomplete project. Foster H. (Ed.). *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture*. Seattle : Bay Press, 1981. P. 3–15.
18. Haraway D. Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene. Durham; London : Duke University Press, 2016. 312 p.
19. Kirby A. Digimodernism: How new technologies dismantle the postmodern and reconfigure our culture. New York : Continuum, 2009. 248 p.
20. Latour B. Reassembling the social: An introduction to Actor-Network-theory. Oxford : Oxford University Press, 2005. 316 p.
21. Latour B. We have never been modern. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1993. 157 p.
22. Latour B. Down to earth: Politics in the new climatic regime. Cambridge : Polity Press, 2018. 140 p.
23. Lévi-Strauss C. Structural anthropology. New York : Basic Books, 1963. 410 p.
24. Lyotard J.-F. The postmodern condition: A report on knowledge. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1984. 110 p.
25. Massumi B. Parables for the virtual: Movement, affect, sensation. Durham; London : Duke University Press, 2002. 312 p.
26. Mignolo W. D. The darker side of Western modernity: Global futures, decolonial options. Durham; London : Duke University Press, 2011. 472 p.

27. Mignolo W. D., Walsh C. E. On decoloniality: Concepts, analytics, praxis. Durham : Duke University Press, 2018. 296 p.
28. Moretti F. Distant reading. London; New York : Verso, 2013. 240 p.
29. Jockers M. L. Macroanalysis: Digital methods and literary history. Urbana; Chicago; Springfield : University of Illinois Press, 2013. 216 p.
30. Ricoeur P. The conflict of interpretations: Essays in hermeneutics. Evanston : Northwestern University Press, 1974. 512 p.
31. Srnicek N. Platform capitalism. Cambridge; Malden, MA : Polity Press, 2017. 140 p.
32. Vermeulen T., van den Akker R. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2010. Vol. 2. P. 1–14.
33. Vermeulen T., van den Akker R. (Eds.). Metamodernism: Historicity, affect, and depth after postmodernism. London; New York : Rowman & Littlefield, 2017. 240 p.
34. Weber M. “Objectivity” in social science and social policy. *The methodology of the social sciences*. New York : Free Press, 1949. P. 49-112.
35. Williams R. Marxism and literature. Oxford : Oxford University Press, 1977. 226 p.

References:

1. Apter, E. (2013). Against world literature: On the politics of untranslatability. London; New York: Verso [in English].
2. Assmann, A. (2011). Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
3. Barthes, R. (1972). Mythologies. New York: Hill and Wang [in English].
4. Barthes, R. (1977). Image-music-text. New York: Hill and Wang [in English].
5. Bauman, Z. (2000). Liquid modernity. Cambridge: Polity Press [in English].
6. Bennett, J. (2010). Vibrant matter: A political ecology of things. Durham; London: Duke University Press [in English].
7. Bhabha, H. K. (1994). The location of culture. London; New York: Routledge [in English].
8. Braidotti, R. (2013). The posthuman. Cambridge: Polity Press [in English].
9. Chakrabarty, D. (2000). Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference. Princeton, NJ: Princeton University Press [in English].
10. Chakrabarty, D. (2021). The climate of history in a planetary age. Chicago: University of Chicago Press [in English].
11. Crutzen, P. J., & Stoermer, E. F. (2000). The “Anthropocene”. *Global Change Newsletter*, 41, 17–18 [in English].
12. Damrosch, D. (2003). What is world literature? Princeton; Oxford: Princeton University Press [in English].
13. Derrida, J. (1978). Writing and difference. Chicago: University of Chicago Press [in English].
14. Derrida, J. (1982). Différance. In Margins of philosophy (A. Bass, Trans.). Chicago: University of Chicago Press [in English].
15. Foucault, M. (1972). The archaeology of knowledge. New York: Pantheon Books [in English].
16. Foucault, M. (1980). Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977. New York: Pantheon Books [in English].
17. Habermas, J. (1981). Modernity – an incomplete project. In H. Foster (Ed.), *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture*. Seattle: Bay Press [in English].
18. Haraway, D. (2016). Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene. Durham; London: Duke University Press [in English].
19. Kirby, A. (2009). Digimodernism: How new technologies dismantle the postmodern and reconfigure our culture. New York: Continuum [in English].
20. Latour, B. (2005). Reassembling the social: An introduction to Actor-Network-theory. Oxford: Oxford University Press [in English].
21. Latour, B. (1993). We have never been modern. Cambridge, MA: Harvard University Press [in English].
22. Latour, B. (2018). Down to earth: Politics in the new climatic regime. Cambridge: Polity Press [in English].
23. Lévi-Strauss, C. (1963). Structural anthropology. New York: Basic Books [in English].
24. Lyotard, J.-F. (1984). The postmodern condition: A report on knowledge. Minneapolis: University of Minnesota Press [in English].
25. Massumi, B. (2002). Parables for the virtual: Movement, affect, sensation. Durham; London: Duke University Press [in English].
26. Mignolo, W. D. (2011). The darker side of Western modernity: Global futures, decolonial options. Durham; London: Duke University Press [in English].
27. Mignolo, W. D., & Walsh, C. E. (2018). On decoloniality: Concepts, analytics, praxis. Durham: Duke University Press [in English].
28. Moretti, F. (2013). Distant reading. London; New York: Verso [in English].
29. Jockers, M. L. (2013). Macroanalysis: Digital methods and literary history. Urbana; Chicago; Springfield: University of Illinois Press [in English].
30. Ricoeur, P. (1974). The conflict of interpretations: Essays in hermeneutics. Evanston: Northwestern University Press [in English].
31. Srnicek, N. (2017). Platform capitalism. Cambridge; Malden, MA: Polity Press [in English].
32. Vermeulen, T., & van den Akker, R. (2010). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2, 1–14 [in English].

33. Vermeulen, T., & van den Akker, R. (Eds.). (2017). *Metamodernism: Historicity, affect, and depth after postmodernism*. London; New York: Rowman & Littlefield [in English].
34. Weber, M. (1949). “Objectivity” in social science and social policy. In *The methodology of the social sciences*. New York: Free Press [in English].
35. Williams, R. (1977). *Marxism and literature*. Oxford: Oxford University Press [in English].

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.04.2026

ЖІНОЧИЙ НАРАТИВНИЙ ГОЛОС У СУЧАСНІЙ ЖІНКОЦЕНТРИЧНІЙ ПРОЗІ

Цапро Галина Юрївна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови та комунікації
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
g.tsapro@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-0748-7531*

Мета. Метою статті є аналіз жіночого наративного голосу в сучасній жінкоцентричній прозі як ключового принципу організації оповіді в сучасній популярній прозі. Дослідження спрямоване на уточнення поняття жінкоцентричної прози як аналітичної категорії, що не зводиться до жанрових означень на кшталт *chick lit* або *women's fiction*, а ґрунтується на домінуванні жіночої перспективи у формуванні наративної структури, способів фокалізації та смислових акцентів тексту.

Методи. Методологічну основу дослідження становить поєднання наратологічного, дискурсивно-аналітичного та феміністичного підходів. У роботі використано аналіз наративного голосу та внутрішньої фокалізації, інтерпретацію наративної суб'єктивності, а також елементи порівняльного аналізу англійських і франкомовних художніх текстів сучасної популярної прози. Теоретичне підґрунтя формують праці з теорії наративу, феміністичної літературної критики та досліджень популярної культури.

Результати. Аналіз матеріалу демонструє, що в жінкоцентричній прозі жіночий наративний голос визначає логіку розгортання оповіді, способи репрезентації подій і характер зображення персонажів. Для таких текстів типовими є внутрішня фокалізація, зосередженість на повсякденному досвіді, емоційних станах і практиках турботи, а також увага до тривалих міжособистісних зв'язків. Наративна динаміка в жінкоцентричній прозі часто вибудовується не навколо кульмінаційних подій, а через послідовність «малих» епізодів, внутрішніх коливань і рефлексивних моментів, які набувають смислотворчого значення.

Висновки. Жіночий наративний голос у сучасній жінкоцентричній прозі постає як визначальний механізм організації художнього тексту та репрезентації жіночого досвіду. Такий підхід інтерпретує популярну прозу не лише як жанрово маркований феномен, а як дискурсивний простір, у якому осмислюються питання суб'єктивності, емоційної праці, вразливості та відповідальності. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на корпусно-орієнтований аналіз жінкоцентричної прози та міжмове зіставлення наративних стратегій.

Ключові слова: наративний голос, внутрішня фокалізація, жіночий досвід, популярна література, феміністична наратологія, емоційна праця, повсякденний досвід.

FEMALE NARRATIVE VOICE IN CONTEMPORARY WOMEN-CENTRED PROSE

Tsapro Galyna Yuriivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of English Language
and Communication
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
g.tsapro@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-0748-7531*

Aim. The aim of the article is to analyse the female narrative voice in contemporary women-centred prose as a key principle of organising the literary discourse of popular fiction. The study seeks to clarify the concept

of women-centred prose as an analytical category that cannot be reduced to genre labels such as *chick lit* or *women's fiction*, but is grounded in the dominance of a female perspective in shaping narrative structure, modes of focalisation, and the distribution of semantic emphasis within the text.

Methods. The methodological framework of the study combines narratological, discourse-analytical, and feminist approaches. The analysis draws on the examination of narrative voice and internal focalisation, the interpretation of narrative subjectivity, and comparative analysis applied to contemporary Anglophone and Francophone popular prose. The theoretical foundation of the research is based on works in narrative theory, feminist literary criticism, and studies of popular culture.

Results. The analysis shows that in women-centred prose the female narrative voice plays a formative role in shaping the logic of narration, the representation of events, and the construction of characters. Such texts are characterised by the prevalence of internal focalisation, a strong focus on everyday experience, emotional states, and practices of care, as well as sustained attention to long-term interpersonal relationships. Narrative dynamics in women-centred prose tend to develop not through climactic events, but through sequences of minor episodes, internal shifts, and moments of reflection that acquire meaning-making significance within the narrative structure.

Conclusions. The female narrative voice in contemporary women-centred prose functions as a central mechanism for organising the literary text and representing female experience. This perspective makes it possible to interpret popular prose not merely as a genre-marked phenomenon, but as a discursive space in which issues of subjectivity, emotional labour, vulnerability, and responsibility are articulated and negotiated. Further research may focus on corpus-based analysis of women-centred prose as well as cross-linguistic comparison of narrative strategies.

Keywords: narrative voice, internal focalisation, female experience, popular literature, feminist narratology, emotional labour, everyday experience.

1. Вступ

Упродовж останніх десятиліть популярна художня проза, орієнтована на репрезентацію жіночого досвіду, зазнала істотних змін, які ускладнюють її опис у межах традиційних жанрових класифікацій. Сучасні тексти цього напрямку дедалі частіше відходять від усталених сюжетних моделей і зосереджуються на зображенні повсякденного життя, внутрішньої рефлексії, емоційних станів і тривалих міжособистісних зв'язків. За таких умов актуалізується потреба в аналітичних підходах, що зосереджуються на принципах організації нарративу та способи репрезентації суб'єктивного досвіду.

Одним із ключових параметрів сучасної популярної прози, побудованої навколо жіночої перспективи, є специфіка нарративного голосу. Саме нарративний голос визначає характер фокалізації, логіку розгортання оповіді та розподіл смислових акцентів у тексті. У прозі, зорієнтованій на жіночий досвід, він виконує не лише комунікативну, а й структуроутворювальну функцію, формуючи особливий спосіб осмислення подій, у межах якого центральне місце посідають внутрішні переживання, емоційна вразливість, практики турботи та відповідальності у міжособистісних стосунках. Така нарративна організація зумовлює зміщення уваги з кульмінаційних подій на послідовність «малих» епізодів і рефлексивних моментів, що набувають смислотворчого значення.

У цьому контексті доцільним є використання поняття **жінкоцентричної прози** як аналітичної категорії, що позначає тексти, у яких жіноча перспектива виконує визначальну роль у формуванні нарративної структури. На відміну від жанрових означень, цей термін акцентує увагу на дискурсивних механізмах організації оповіді та ролі жіночого нарративного голосу у конструюванні художнього простору тексту. Жінкоцентрична проза постає як особливий дискурсивний простір, у межах якого осмислюються питання суб'єктності, емоційної праці, повсякденного досвіду та міжособистісної відповідальності.

Метою статті є аналіз жіночого нарративного голосу в сучасній жінкоцентричній прозі як ключового принципу організації художнього дискурсу популярної літератури. Реалізація

поставленої мети передбачає уточнення поняття жіноцентричної прози, опис особливостей нарративного голосу та внутрішньої фокалізації, а також визначення їхньої ролі у репрезентації жіночого досвіду в сучасних англійських і франкомовних художніх текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема нарративного голосу належить до фундаментальних у сучасній теорії літератури й розробляється в межах класичної наратології, феміністичної літературної критики та досліджень популярної культури (Banet-Weiser, 2018). Теоретичні засади аналізу нарративної структури художнього тексту закладено в працях Ж. Женетта (Genette, 1980), у яких запропоновано розмежування між голосом, рівнями оповіді та фокалізацією. Ці положення стали вихідними для подальших досліджень нарративної перспективи та суб'єктивності. Розвиток наратологічного інструментарію простежується в роботах М. Бал (Bal, 2009), де наратив розглядається як семіотична система, а також у працях Ш. Ріммон-Кенан [14], що зосереджуються на взаємодії голосу, фокалізації та оповідної інстанції. Сукупно ці дослідження формують методологічну основу для аналізу нарративного голосу як структуроутворювального чинника художнього тексту.

У межах феміністичної літературної критики проблема нарративного голосу осмислюється крізь призму гендерної зумовленості мовлення та символічного авторитету оповідача. У фундаментальній праці С. Ленсер (Lanser, 1992) жіночий нарративний голос розглядається як форма дискурсивної влади, що функціонує в умовах культурної ієрархії та нормативних уявлень про авторство. Подібні питання порушуються в дослідженні Р. Воргол (Warhol, 1989), присвяченому гендерно маркованим стратегіям оповіді та особливостям комунікації між текстом і читачем. Теоретичні підходи феміністичної критики систематизовано також у працях Т. Мой (Moi, 2002), де наголошено на ідеологічній зумовленості нарративних форм і їхньому зв'язку з репрезентацією жіночої суб'єктності.

Вагомий внесок у розуміння сучасної жіночої прози як культурного явища зробили дослідження популярної літератури та масової культури. У колективній праці за редакцією С. Ферріс і М. Янг (Ferriss, Young, 2006) здійснено спробу систематизації основних нарративних і тематичних моделей популярної прози, зорієнтованої на жіночий досвід. Подальший розвиток цього напрямку простежується в монографії С. Гаржевські (Harzewski, 2011), де така проза аналізується в контексті постфеміністичних дискурсів і трансформацій культурних уявлень про жіночу ідентичність. У статті С. Генц (Genz, 2010) увага зосереджується на суперечливих нарративах сучасної жіночої суб'єктності, що поєднують риторичку вибору, автономії та вразливості.

Соціокультурний контекст формування жіночої популярної прози докладно розглядається в працях, присвячених гендеру та медіа. Р. Гілл (Gill, 2016) аналізує медіадискурсивні моделі репрезентації жіночого досвіду, що безпосередньо впливають на нарративні стратегії художніх текстів. Подібні питання порушуються в колективній монографії за редакцією Д. Негра та І. Таскер (Negra, Tasker, 2014), де популярна культура розглядається як простір переосмислення гендерних ролей в умовах соціальних і економічних змін. У цьому ж контексті монографія К. Сміт (Smith, 2007) демонструє зв'язок між споживчою культурою та нарративною організацією жіночої популярної прози.

Окремий напрям сучасних досліджень становить аналіз емоційного та афективного виміру художнього дискурсу. У працях С. Ахмед (Ahmed, 2013) емоції інтерпретуються як соціально й культурно зумовлені практики, що формують способи переживання та вербалізації досвіду. Цей підхід є принципово важливим для аналізу прози, у якій нарративна логіка вибудовується навколо повсякденних переживань, турботи та вразливості. Концепцію читацької залученості та естетичної прив'язаності розвиває Р. Фелські (Felski, 2020), яка розглядає жіночу популярну прозу як простір емоційної взаємодії між текстом і читачем. Сучасні дискусії про маргіальність і відхилення в культурних нарративах доповнюються працями Г. Лав (Love, 2021), у яких

підкреслюється значення «нецентрального» досвіду для формування альтернативних нарративних стратегій.

Сучасний стан дослідження нарративу в гендерному вимірі репрезентовано також узагальнювальними працями, зокрема колективним виданням *The Palgrave Handbook of Feminist, Queer and Trans Narrative Studies* (2025), у якому систематизовано підходи до аналізу нарративного голосу як механізму репрезентації ідентичності та досвіду. Водночас, попри значний обсяг теоретичних напрацювань, проблема жіночого нарративного голосу в жіноцентричній прозі як окремої аналітичної категорії залишається недостатньо систематизованою, що зумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить поєднання наративного, дискурсивно-аналітичного та феміністичного підходів, у межах якого жіночий нарративний голос розглядається як структуроутворювальний елемент художнього тексту. У роботі застосовано аналіз нарративного голосу та внутрішньої фокалізації, інтерпретацію нарративної суб'єктивності, а також елементи порівняльного аналізу сучасних англійських і франкомовних художніх текстів популярної прози. Теоретичне підґрунтя дослідження сформовано на основі класичних і сучасних праць з теорії нарративу, феміністичної літературної критики та студій популярної культури, що забезпечує комплексний підхід до аналізу репрезентації жіночого досвіду.

2. Жіноцентрична проза як дискурсивний тип сучасної популярної літератури

Сучасна популярна проза, зорієнтована на репрезентацію жіночого досвіду, демонструє тенденцію до переосмислення традиційних моделей оповіді, що зумовлює потребу в аналітичних категоріях, здатних описати такі тексти поза межами жанрових класифікацій. У цьому контексті поняття жіноцентричної прози позначає художні твори, у яких жіноча перспектива задає принципи нарративної організації, визначає характер події та формує смислову ієрархію тексту. Матеріалом для аналізу слугують сучасні англійські та франкомовні романи, у яких жіночий досвід виступає центральною оповідною координатою.

До корпусу дослідження належать, зокрема, англійські романи Г. Філдінг *Bridget Jones's Diary*, М. Кіз *Rachel's Holiday*, Г. Гонімен *Eleanor Oliphant Is Completely Fine*, Д. Олдертон *Everything I Know About Love*, Б. О'Лірі *The Flatshare* та Е. Генрі *Beach Read*, а також франкомовні твори Д. де Віган *Les loyautés*, В. Грімальді *Quand nos souvenirs viendront danser*, С. Таль Мен *De battre la chamade* і М. Да Коста *Tout le bleu du ciel*. Спільною рисою цих текстів є домінування жіночої оповідної перспективи, яка організовує як сюжет, так і способи репрезентації внутрішнього досвіду персонажів.

У романі Г. Гонімен *Eleanor Oliphant Is Completely Fine* внутрішній стан героїні не називається прямо, а постає через повторювані дії та нейтральні висловлювання: «I do not like being touched», «I usually buy the same lunch». Такі формулювання фіксують дистанцію у сприйнятті себе й інших і поступово вибудовують образ емоційної відстороненості. У романі Б. О'Лірі *The Flatshare* суб'єктивний досвід передається через короткі записки й повідомлення «Hope you don't mind», «I made you dinner», у яких взаємодія розгортається непрямо, через побутові деталі та реакції. У романі М. Да Коста *Tout le bleu du ciel* уже початкове оголошення «Jeune homme de 26 ans... souhaite prendre le large pour un ultime voyage» поєднує фактологічний опис ситуації з прихованою екзистенційною напругою, що задає подальший розвиток оповіді. У цих випадках внутрішній досвід виявляється в самій дії і не відокремлюється від неї.

У романі Е. Генрі *Beach Read* внутрішня фокалізація від початку набуває форми самотлумачення: вислів героїні «I have a fatal flaw» задає спосіб осмислення подій ще до їх розгортання. Подальша оповідь поєднує переживання з його інтерпретацією, і навіть підсумкове зізнання «It was just a story I'd been telling myself» стосується не окремого епізоду, а моделі сприйняття власного життя. У книжці Д. Олдертон *Everything I Know About Love* суб'єктивна перспектива

оформлюється через серію категоричних самоформулювань «Romantic love is the most important and exciting thing in the entire world», які фіксують не зовнішню ситуацію, а змінні уявлення героїні про себе і світ. У романі В. Грімальді *Quand nos souvenirs viendront danser* початкова фраза «Je n'avais pas prévu de vous raconter ma vie» одразу окреслює суб'єктивну позицію оповідачки, для якої важливим є не лише сам досвід, а й спосіб його подання. У цих текстах оповідь формується як простір внутрішнього бачення, де події подаються крізь особисте переживання й оцінку.

У розглянутих романах нарративна логіка виявляється у зосередженості на буденному досвіді, внутрішніх станах і рефлексії, що зумовлює відмову від подієво насичених фавул на користь слабо вираженої або нефавульної структури. У текстах Г. Філдінг і М. Кіз дрібні епізоди набувають смислотворчого значення завдяки емоційній реакції на них, тоді як у романах Г. Гонімен та Д. Олдертон саме процес самоспостереження визначає динаміку оповіді. Франкомовні твори Д. де Віган та М. Да Коста, зі свого боку, акцентують увагу на міжособистісних зв'язках і моральній відповідальності як ключових вимірах досвіду.

3. Жіночий нарративний голос і внутрішня фокалізація

Однією з визначальних ознак жінкоцентричної прози є специфіка жіночого нарративного голосу, який забезпечує суб'єктивний спосіб організації оповіді та задає характер фокалізації. У досліджуваних романах він функціонує як опосередкована інстанція між подіями та їх інтерпретацією, зміщуючи увагу з дії як такої на її внутрішнє переживання. Така оповідна позиція зумовлює домінування внутрішньої фокалізації, за якої події подаються крізь призму індивідуального сприйняття героїні та набувають значення в межах її особистого досвіду.

У романах Г. Філдінг *Bridget Jones's Diary* та М. Кіз *Rachel's Holiday* оповідь вибудовується у формі послідовної саморефлексії, де щоденні події набувають значущості через емоційну реакцію на них. Подібна нарративна стратегія реалізується і в романі Г. Гонімен *Eleanor Oliphant Is Completely Fine*, у якому внутрішня фокалізація передає поступову зміну самосприйняття героїні та трансформацію її взаємодії з соціальним середовищем. У цих текстах оповідна інстанція не є нейтральною: вона формує власну систему оцінок і пріоритетів, що визначає ритм і тональність розгортання оповіді.

У більш пізніх англкомовних романах, зокрема в творах Д. Олдертон *Everything I Know About Love*, Б. О'Лірі *The Flatshare* та Е. Генрі *Beach Read*, ця модель поєднує рефлексивність із діалогічністю. Оповідь зберігає внутрішню фокалізацію, проте активно включає голоси інших персонажів, що створює ефект багатоголосся в межах домінантної жіночої перспективи. Унаслідок цього суб'єктивний досвід розширюється, не втрачаючи при цьому зосередженості на внутрішньому світі героїні.

Франкомовна жінкоцентрична проза демонструє близькі, проте стилістично відмінні нарративні рішення. У романах Д. де Віган *Les loyautés* і М. Да Коста *Tout le bleu du ciel* внутрішня фокалізація поєднується з елементами стриманого, майже документального письма, що підсилює ефект психологічної достовірності. У творах В. Грімальді та С. Таль Мен жіночий нарративний голос тяжіє до емоційно насиченої оповіді, у якій внутрішні переживання героїнь визначають композиційну організацію тексту.

4. Нарративні стратегії репрезентації жіночого досвіду

У жінкоцентричній прозі репрезентація жіночого досвіду здійснюється через сукупність нарративних стратегій, що задають спосіб подання подій, ритм оповіді та характер смислової організації тексту. В аналізованих романах центральне місце посідає повсякденний вимір, який функціонує не як тло для розвитку сюжету, а як основний простір формування нарративного змісту. Зображення буденних ситуацій, повторюваних дій і звичних соціальних ролей спрямовує увагу на внутрішні зміни героїнь і процеси осмислення ними власного досвіду.

У романах Г. Філдінг *Bridget Jones's Diary* та М. Кіз *Rachel's Holiday* повсякденний вимір організовує оповідь через послідовність дрібних епізодів, які набувають значущості завдяки емоційній реакції на них. Подібна стратегія реалізується і в романі Д. Олдертон *Everything I Know About Love*, де наративна динаміка формується навколо досвіду дружби, самоспостереження та поступового переосмислення життєвих орієнтирів. У цих текстах жіночий досвід постає як процесуальне явище, а не як досягнутий результат, що зумовлює відсутність чітко окресленої кульмінаційної домінанти.

Важливою складовою наративної організації жінкоцентричної прози є репрезентація емоційної вразливості та практик турботи. У романі Г. Гонімен *Eleanor Oliphant Is Completely Fine* відповідна стратегія пов'язана з поступовим розкриттям травматичного досвіду героїні, який вербалізується через обмежену, але послідовну внутрішню фокалізацію. Подібна увага до емоційних станів персонажів простежується і в романах Б. О'Лірі *The Flatshare* та Е. Генрі *Beach Read*, де наративна структура поєднує інтимність оповіді з діалогічністю та взаємодією кількох голосів.

В англійських романах така наративна логіка проявляється через поєднання самоопису та оцінювання досвіду. Так, у романі М. Кіз *Rachel's Holiday* оповідь вибудовується як постійне переозначення власного стану: «They said I was a drug addict», однак одразу ж слідує заперечення і виправдання — «I was a middle-class, convent-educated girl», де внутрішній голос не фіксує подію, а інтерпретує її, підмінюючи зовнішню оцінку власною. У романі Б. О'Лірі *The Flatshare* внутрішня фокалізація поєднує опис ситуації з іронічним самоосмисленням: «You've got to say this for desperation» відкриває сцену, в якій навіть негативний досвід одразу піддається рефлексії та переоцінці. У цих текстах оповідь постає як процес безперервного осмислення власного досвіду, у якому значення подій формується безпосередньо в межах внутрішнього мовлення.

Франкомовна жінкоцентрична проза демонструє інші, але співзвучні наративні рішення. У романах Д. де Віган *Les loyautés* і М. Да Коста *Tout le bleu du ciel* досвід репрезентується через стриману, зосереджену оповідь, у якій особливу роль відіграють міжособистісні зв'язки та моральна відповідальність. Твори В. Грімальді *Quand nos souvenirs viendront danser* і С. Таль Мен *De battre la chamade* тяжіють до емоційно насиченого письма, де наративна стратегія спрямована на фіксацію внутрішніх коливань і переживань героїнь у ситуаціях життєвих змін.

У романі Д. де Віган *Les loyautés* внутрішня фокалізація вибудовується через щільне поєднання спостереження й інтерпретації, коли зовнішні деталі безпосередньо переходять у внутрішнє осмислення. У фрагменті оповіді Елени опис поведінки хлопця «une manière de se tenir, de se soustraire au regard... de se fondre dans le décor» супроводжується коментарем «je connais ça par cœur», що вказує на включеність оповідачки у власний досвід і водночас формує інтерпретаційну рамку події. Подібним чином у частині, присвяченій Тео, тілесні відчуття передаються через образність і метафоризацію «une vague de chaleur... qui brûle et embrase», «un pom qui rime avec combustion ou explosion» де внутрішній стан не називається прямо, а розгортається через інтенсивність фізичного переживання. У цих фрагментах опис, відчуття та їх інтерпретація утворюють єдину оповідну площину, в якій досвід постає як основний носій смислу.

Подібні наративні стратегії виявляються і в інших франкомовних текстах, проте реалізуються через відмінні стилістичні рішення. У романі В. Грімальді *Quand nos souvenirs viendront danser* внутрішня фокалізація від самого початку оформлюється як контрольована самопрезентація: «Je n'avais pas prévu de vous raconter ma vie», ця відмова від оповіді водночас стає її початком і підкреслює вибірковість подання досвіду. Подальший опис буденності «une existence classique, pour ne pas dire monotone» набуває іронічного забарвлення і виконує функцію дистанціювання від власного життя. У романі С. Таль Мен *De battre la chamade* внутрішня

фокалізація набуває фрагментарної форми: перелік станів і дій «Temps écoulé...», «Envie de tout laisser...» структурує оповідь як послідовність внутрішніх реакцій, у яких подія подається через її переживання. У цих текстах досвід формується через спосіб його проговорення, ритм мовлення та інтонацію, що визначає специфіку франкомовної жінкоцентричної оповіді.

5. Висновки

Жінкоцентрична проза сучасної популярної літератури характеризується домінуванням жіночої перспективи, яка визначає принципи наративної організації та логіку репрезентації досвіду. У таких текстах жіночий нарративний голос виконує структуроутворювальну функцію, задаючи характер фокалізації, темп оповіді та систему смислових акцентів. Наративна динаміка формується не навколо подієвої кульмінації, а через послідовність повсякденних ситуацій, внутрішніх коливань і рефлексивних моментів, що надає оповіді виразно суб'єктивного характеру.

Репрезентація жіночого досвіду в жінкоцентричній прозі ґрунтується на поєднанні внутрішньої фокалізації, емоційної вразливості та уваги до міжособистісних зв'язків. Жіночий нарративний голос у цих текстах постає засобом осмислення повсякденності, емоційної праці та відповідальності, формуючи специфічну дискурсивну модель популярної прози. Англо-мовна й франкомовна традиції демонструють спільність базових нарративних стратегій за збереження стилістичних і композиційних відмінностей, що підтверджує універсальний характер жінкоцентричної оповідної логіки в сучасному літературному просторі.

Література:

1. Ahmed S. *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge, 2013. 256 p. DOI: 10.4324/9780203700372.
2. Bal M. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. 3rd ed. Toronto: University of Toronto Press, 2009. 264 p.
3. Banet-Weiser S. *Empowered: Popular Feminism and Popular Misogyny*. Durham: Duke University Press, 2018. 240 p.
4. Felski R. *Hooked: Art and Attachment*. Chicago: University of Chicago Press, 2020. 200 p. DOI: 10.7208/chicago/9780226729770.001.0001.
5. Ferriss S., Young M. (eds.). *Chick Lit: The New Woman's Fiction*. New York: Routledge, 2006. 282 p. DOI: 10.4324/9780203036211.
6. Genette G. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca: Cornell University Press, 1980. 285 p.
7. Genz S. Postfeminism and Contemporary Women's Writing. *Feminist Theory*. 2010. Vol. 11, No. 1. P. 97–116.
8. Gill R. *Gender and the Media*. Cambridge: Polity Press, 2016. 304 p.
9. Harzewski S. *Chick Lit and Postfeminism*. Charlottesville: University of Virginia Press, 2011. 264 p.
10. Lanser S. S. *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice*. Ithaca: Cornell University Press, 1992. 287 p. DOI: 10.7591/9781501723087.
11. Love H. *Underdogs: Social Deviance and Queer Theory*. Chicago: University of Chicago Press, 2021. 248 p.
12. Moi T. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. 2nd ed. London: Routledge, 2002. 256 p. DOI: 10.4324/9780203429617.
13. Negra D., Tasker Y. (eds.). *Gendering the Recession: Media and Culture in an Age of Austerity*. Durham: Duke University Press, 2014. 320 p.
14. Rimmon-Kenan S. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. 2nd ed. London: Routledge, 2002. 208 p. DOI: 10.4324/9780203426111.
15. Smith C. J. *Cosmopolitan Culture and Consumerism in Chick Lit*. New York: Routledge, 2007. 224 p. DOI: 10.4324/9780203929148.
16. *The Palgrave Handbook of Feminist, Queer and Trans Narrative Studies*. Cham: Palgrave Macmillan, 2025. DOI: 10.1007/978-3-031-80432-4.
17. Warhol R. R. *Gendered Interventions: Narrative Discourse in the Victorian Novel*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1989. 246 p.

References:

1. Ahmed S. (2013) *The Cultural Politics of Emotion*. Routledge, New York. 256 p. [In English]. DOI: 10.4324/9780203700372
2. Bal M. (2009) *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. University of Toronto Press, Toronto. 264 p. [In English]
3. Banet-Weiser S. (2018) *Empowered: Popular Feminism and Popular Misogyny*. Duke University Press, Durham. 240 p. [In English]
4. Felski R. (2020) *Hooked: Art and Attachment*. University of Chicago Press, Chicago. 200 p. [In English]. DOI: 10.7208/chicago/9780226729770.001.0001

5. Ferriss S., Young M. (eds.) (2006) *Chick Lit: The New Woman's Fiction*. Routledge, New York. 282 p. [In English]. DOI: 10.4324/9780203036211
6. Genette G. (1980) *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Cornell University Press, Ithaca. 285 p. [In English]
7. Genz S. (2010) Postfeminism and Contemporary Women's Writing. *Feminist Theory*. Vol. 11, No. 1. P. 97–116. [In English]. DOI: 10.1177/1464700109355121
8. Gill R. (2016) *Gender and the Media*. Polity Press, Cambridge. 304 p. [In English]
9. Harzewski S. (2011) *Chick Lit and Postfeminism*. University of Virginia Press, Charlottesville. 264 p. [In English]
10. Lanser S. S. (1992) *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice*. Cornell University Press, Ithaca. 287 p. [In English]
11. Love H. (2021) *Underdogs: Social Deviance and Queer Theory*. University of Chicago Press, Chicago. 248 p. [In English]
12. Moi T. (2002) *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. Routledge, London. 256 p. [In English]. DOI: 10.4324/9780203429617
13. Negra D., Tasker Y. (eds.) (2014) *Gendering the Recession: Media and Culture in an Age of Austerity*. Duke University Press, Durham. 320 p. [In English]
14. Rimmon-Kenan S. (2002) *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. [Наративна проза: сучасна поетика]. Routledge, London. 208 p. [In English]. DOI: 10.4324/9780203426111
15. Smith C. J. (2007) *Cosmopolitan Culture and Consumerism in Chick Lit*. Routledge, New York. 224 p. [In English]. DOI: 10.4324/9780203929148
16. *The Palgrave Handbook of Feminist, Queer and Trans Narrative Studies* (2025). Palgrave Macmillan, Cham. [In English]. DOI: 10.1007/978-3-031-80432-4
17. Warhol R. (1989) *Gendered Interventions: Narrative Discourse in the Victorian Novel*. Rutgers University Press, New Brunswick. 246 p. [In English].

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.04.2026

4. Загальне мовознавство

4. General linguistics

МЕТАТЕКСТУАЛЬНІ ЗАСОБИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХРИСТИЯНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ АНІМАЦІЇ

Ляшко Ольга Валеріївна,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Київського національного лінгвістичного
університету
olha.liashko@knlu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3071-2565

Метою статті є дослідження проявів інтертекстуальності та метатекстуальності у сучасній дитячій християнській анімації англійською мовою. Запропоновано власну дефініцію інтертекстуальності та метатекстуальності у християнській анімації, висвітлено спільні і відмінні засоби вираження інтертекстуальності та метатекстуальності у сучасній англійській мультиплікації.

Методи. У дослідженні застосовано загальнонаукові та власне лінгвістичні методи: дедуктивно-індуктивний, описовий, герменевтичний, інтертекстуального аналізу, діалогічної інтерпретації тексту, що дозволили виявити засоби маніфестації інтертекстуальності та метатекстуальності у християнській анімації.

Результати. У статті висвітлено, що інтертекстуальність у християнській анімації як різновиду сучасної проповіді є тексто- і смислотвірною категорією, яка формує проповідницький жанр завдяки паратекстуальним виявам, метатекстовому тлумаченню, гіпертекстовим трансформаціям й архітекстуальним зв'язкам текстів Святого Передання, а також вербальним і невербальним запозиченням текстів або фрагментів текстів, що належать іншим дискурсивним практикам і культурним традиціям. Аналіз сучасної англійської християнської дитячої анімації довів, що метатекстуальними виявами інтертекстуальності є додатковий коментар, пояснення, повчання, тлумачення, припущення, питання / відповідь, додавання та розширення інформації.

Висновки. У статті встановлено, що християнська анімація має різнорівневі діалогічні відношення та зв'язки між текстами, що включає інтертекстуальне пряме цитування з такими засобами маніфестації як: цитата-слово, цитата-вислів, цитата-речення, цитата-фрагмент тексту та інтертекстуальне непряме цитування з наступними засобами реалізації: парафраз, інтертекст-переказ, ремінісценція, алюзія. У статті було доведено, що інтертекст-переказ та парафраз як засоби вираження інтертекстуальності відрізняються від метатекстуального переказу додаванням авторського коментаря, пояснення, повчання, тлумачення, протиставлення, припущення, питань / відповідей.

Ключові слова: тлумачення, коментар, метатекст, інтертекст, цитата, алюзія, ремінісценція, проповідь, мультиплікація.

METATEXTUAL MEANS OF INTERTEXTUALITY IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE CHRISTIAN CHILDREN'S ANIMATION

Liashko Olha Valeriivna,

*Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of English Philology
Kyiv National Linguistic University
olha.liashko@knl.u.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3071-2565*

The **purpose** of the article is to analyse the manifestations of intertextuality and metatextuality in contemporary English-language Christian children's animation. The author proposes her own definition of intertextuality and metatextuality in Christian animation, and highlights common and distinctive means of expressing intertextuality and metatextuality in modern English-language animation.

Methods. The research is based on general scientific and linguistic methods such as: deductive and inductive methods, descriptive method, hermeneutic method, method of intertextual analysis, method of dialogical interpretation of the text, which allowed to identify the means of manifestation of intertextuality and metatextuality in Christian animation.

Results. It has been determined that intertextuality in Christian animation as a type of modern sermon is a text- and meaning-making category that forms the preaching genre through the paratextual manifestations, metatextual interpretation, hypertextual transformations and architextual connections of the Sacred Tradition texts, as well as by means of verbal and non-verbal textual borrowings belonging to other discursive practices and cultural traditions. The analysis of modern English-language Christian children's animation has proven that metatextual manifestations of intertextuality include commentary, explanation, edification, interpretation, assumption, question / answer, addition and expansion of information.

Conclusions. It has been found that Christian animation has multi-level dialogic relations and connections between texts, comprising intertextual direct citation with such means of manifestation as: quotation-word, quotation-phrase, quotation-sentence, quotation-fragment of the text, and intertextual indirect citation with the following means of implementation: paraphrase, intertextual retelling, reminiscence, allusion. The article proves that intertextual retelling and paraphrase as means of expressing intertextuality differ from metatextual retelling by adding the author's commentary, explanation, edification, interpretation, contrast, assumption, questions / answers.

Keywords: interpretation, commentary, metatext, intertext, quotation, allusion, reminiscence, sermon, animated cartoon.

1. Вступ

Християнська анімація для дітей є одним із різновидів сучасної проповіді та провідним інструментом осмислення біблійного тексту через призму сучасної культури, що поєднує релігійні повчання з розважальним форматом. Таке поєднання класичних біблійних текстів з їхнім сучасним поясненням уможливує перспективність, **актуальність** та новизну дослідження різномірних діалогічних відношень та зв'язків між текстами, що в науковому середовищі, слідом за Ю. Кристевою (Kristeva, 1980), йменується *інтертекстуальністю*. Більш широким поняттям за інтертекстуальність є запропонований видатним французьким літературознавцем Ж. Женеттом термін *транстекстуальність* або *текстова трансцендентність* як «все те, що встановлює текст у явні чи приховані відносини з іншими текстами» (Genette, 1997: 1), що включає п'ять типів *транстекстуальних зв'язків*: 1) *інтертекстуальність* як відношення співприсутності між двома текстами або між кількома текстами (цитування, плагіат, алюзії); 2) *паратекстуальність* як відношення, що пов'язує текст із заголовком, передмовою, післямовою, нотатками, епіграфом, ілюстраціями, рекламою, обкладинками книг тощо; 3) *метатекстуальність* як коментар попереднього тексту; 4) *гіпертекстуальність* як зв'язок, що об'єднує

текст В (*гіпертекст*) з попереднім текстом А (*гіпотекстом*) у вигляді не коментаря, а висміювання, пародіювання тощо; 5) *архітекстуальність* як жанровий зв'язок текстів (визначення родового статусу тексту) (Genette, 1997: 1–5). У даному дослідженні спробуємо проаналізувати один із видів міжтекстових зв'язків – *метатекстуальність*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців присвячених поняттю *метатекстуальності*, відмітимо, що його основним дослідником, який ввів термін метатекстуальність і розробив його класифікацію, є французький літературознавець та структураліст Жерар Женетт. Також вагомі внески у дослідження метатексту і різних виявів та форм метатекстуальності запровадили такі зарубіжні вчені як: Патрісія Вог, Лінда Гатчен, Роберт Скоулз, Вільям Гасс, Анна Вежбіцька та інші. Серед вітчизняних дослідників відзначимо дисертаційну роботу Ігора Астапенко (Астапенко, 2018), в якій представлено теоретичні засади метатексту як літературознавчого поняття, його усвідомлення як надбудови до основного тексту та як окрему одиницю творчості Емми Андієвської. Метатекстуальність поетики роману О. Памука «Сніг» досліджувала Олена Бровко (Бровко, 2013), котра розглядає художні можливості метатексту на основі сучасної прози. До понять «метатекстуальності» і «метаповіді» у літературознавчому дискурсі зверталася Ельвіра Ватажко (Ватажко, 2021), де особливу увагу зосереджено на теорії метатексту та метатекстуальності. Крізь призму метатекстуальності як здатності тексту рефлексувати над власною природою, процесом письма та літературними канонами, Тетяна Проскуріна (Проскуріна, 2016) аналізує прозу Лесі Українки. Метатекстуальні засоби інтертекстуальності такі як: тлумачення, коментар, питання / відповідь, протиставлення і метатекст-додавання фокусували нашу увагу під час дослідження інтертекстуальності у православній проповіді (Ляшко, 2020: 119–132). Проте, цілком новаторським вважаємо дослідження виявів метатекстуальності у сучасній дитячій християнській анімації англійською мовою, оскільки аналіз останніх досліджень і публікацій довів, що метатекстуальність переважно досліджувалась тільки на матеріалах художніх творів.

Мета статті полягає у дослідженні метатекстуальних виявів інтертекстуальності у сучасній дитячій християнській анімації англійською мовою. Мета реалізується у низці **завдань**: запропонувати власну дефініцію інтертекстуальності та метатекстуальності у християнській анімації; ідентифікувати спільні і відмінні риси метатекстуальності та інтертекстуальності; дослідити засоби вираження інтертекстуальності та метатекстуальності в мультиплікації англійською мовою.

Методи дослідження зумовлені поставленою метою та пов'язаними з нею завданнями і залучають як *загальнонаукові*, так і власне *лінгвістичні* методи: *дедуктивно-індуктивний метод* використано для аналізу і синтезу наукового трактування понять інтертекстуальності та метатекстуальності; *описовий метод* та його методики: спостереження, узагальнення, інтерпретації та класифікації застосовано під час опрацювання теоретичного й ілюстративного матеріалу дослідження; метод *інтертекстуального аналізу* дозволив визначити й класифікувати типи міжтекстових зв'язків у християнській анімації; *методика діалогічної інтерпретації тексту* та *герменевтичний метод* використано для виявлення інтертекстуальності як діалогічності текстів.

2. Інтертекстуальність у сучасній християнській анімації

На нашу думку, *інтертекстуальність у християнській анімації* (останню вважаємо різновидом сучасної християнської проповіді) є тексто- і смислотвірною категорією, яка формує проповідницький жанр завдяки паратекстуальним виявам, метатекстовому тлумаченню, гіпертекстовим трансформаціям й архітекстуальним зв'язкам текстів Святого Передання, а також вербальним і невербальним запозиченням текстів або фрагментів текстів, що належать іншим дискурсивним практикам і культурним традиціям (Ляшко, 2020: 2).

Проілюструємо вияви інтертекстуальності у сучасній християнській анімації для дітей англійською мовою під назвою *The Good Samaritan / Read Aloud Bible Story for Kids / My Faith Stories* (The Good Samaritan, 2026). Основою для створення структурно-композиційного оформлення аналізованої мультиплікації є історія про доброго самаритянина (Bible Gateway, 2026; Лк. 10: 25–37), що підтверджує наше припущення стосовно можливості інтертекстуальності у християнській анімації бути **тексто- і смислотвірною категорією**. Також, власне сама назва анімації *The Good Samaritan* слугує **паратекстуальним засобом інтертекстуальності** (як зв'язок тексту з його структурними частинами: заголовком, передмовою, післямовою, нотатками, епіграфом, ілюстраціями, рекламою, обкладинками книг тощо (Genette, 1997: 1–7), тому що в багатьох виданнях Біблії різними мовами (див. напр.: Bible Gateway, 2026; The Orthodox Study Bible, 2008: 3312–3313) зустрічається ідентичний підзаголовок, що й вказує на пряме цитування біблійного тексту. Також згадана анімація рясніє **метатекстуальними виявами інтертекстуальності** (у вигляді тлумачення, коментаря, пояснення, повчання, припущення, питання / відповіді і метатексту-додавання), до яких більш детально звернемося в цьому дослідженні нижче. Нами були помічені деякі **гіпертекстуальні трансформації**, або скоріше модифікації, адаптації, розширення нового гіпертексту за рахунок попереднього гіпотексту (Ляшко, 2023: 276) в аналізованій християнській мультиплікації. До зазначених гіпертекстуальних невербальних модифікацій можна віднести сучасну візуалізацію грабіжників, що напали на чоловіка, який йшов із Єрусалиму до Єрихона: *Jesus replied and said, “A man was going down from Jerusalem to Jericho, and he encountered robbers, and they stripped him and beat him, and went away leaving him half dead* (Bible Gateway, 2026; Лк. 10: 30). Така сучасна адаптація зовнішнього вигляду, одягу грабіжників використана, на наш погляд, як більш сприятлива форма візуалізації для дитячої вікової категорії. Крім того, вартою уваги є також використана авторами анімації трансформація одягу священника, який випадково йшов по тій дорозі: *And by coincidence a priest was going down on that road, and when he saw him, he passed by on the other side* (Bible Gateway, 2026; Лк. 10: 31). Слід відмітити, що адаптовану для анімаційного фільму євангельську притчу розповідав Христос, тобто за хронологічною послідовністю ще не було подій зради, розп'яття та воскресіння. Так само не було ще християнства як релігії, тому на одязі священника з притчі не могло бути зображено хреста. Проте, автори анімації застосовують такі невербальні трансформації в одязі священника як більш зрозумілі та звичні для сучасної християнської дитячої аудиторії. Також, згаданий приклад можна тлумачити як: 1) **архітекстуальне** поєднання давніх біблійних текстів та сучасних подій (мається на увазі жанровий зв'язок текстів (Genette, 1997: 1–7); 2) **інтеріконічність** або **візуалізована інтертекстуальність**, що виникає шляхом запозичення, інтерпретації або трансформації існуючих відомих зображень, фотографій, відео, картин, плакатів тощо (Ляшко, 2023: 92–93). Останнє, на наш погляд, корелює з **гіпертекстуальністю** як взаємодії *гіпертексту* з *гіпотекстом*, що, на думку Е. Бош (Bosch, 2022: 1) можна трансформувати в **інтеріконічності** на *гіпозображення* (оригінальне творіння) та *гіперзображення* (нове візуальне творіння). До аудіального запозичення як до такого, що може належати **сучасним дискурсивним практикам і культурним традиціям** можна віднести використання в анімації сучасної спокійної музики, що налаштовує маленьких глядачів на краще сприйняття контенту. Зазначимо, що досліджувана нами християнська анімація як і будь-який текст має явні чи приховані посилання на інші тексти, що включає **пряме цитування**, засоби маніфестації якого йменуємо як: *цитата-слово*, *цитата-вислів*, *цитата-речення*, *цитата-фрагмент тексту* (Ляшко, 2020: 79–98) та **непряме цитування**, під яким розуміємо посилання на текст-донор (з / без вказівки на оригінал): 1) з перефразованим викладом матеріалу (*парафраз*); 2) з вільним переказом основного матеріалу (*інтертекст-переказ*); 3) з прямим / непрямим порівнянням чи нагадуванням про прецедентний текст (*ремінісценція*); 4) з натяком на претекст / претексти (*алюзія*) (Ляшко, 2020: 99–119). До прикладів **прямого**

цитуювання в аналізованій анімації належать: **цитата-речення**, як-от: “*Who is my neighbor?*” (Bible Gateway, 2026; Lk. 10: 29), **цитата-вислів**: “*Take care of him*” (Bible Gateway, 2026; Lk. 10: 35). Прикладами **непрямого цитування** в анімації є **парафраз** як перефразована цитата-фрагмент тексту: “*Which of these three men was a real neighbor to the man who was robbed?*” *And the guy answered, “The one who showed him mercy”*, еквівалентом якого в євангельському тексті від Луки (36–37) є наступні слова: ³⁶*So which of these three do you think was neighbor to him who fell among the thieves?*” ³⁷*And he said, “He who showed mercy on him.”* (The Orthodox Study Bible, 2008: 3313). Заслуговеє уваги застосування наприкінці анімації слів: “*Be the one who stops*”, що може інтерпретуватися як **алюзія** на дію подорожнього самаритянина, котрий, коли побачив нещасного, то сповнився співчуттям до нього та зупинився, щоб допомогти, а не пройшов на інший бік дороги, як зробили священник і левіт (Bible Gateway, 2026; Лк. 10: 31–35) та на кінцеві слова зі згаданої євангельської притчі про доброго самарянина: *And he said, “The one who showed compassion to him.” Then Jesus said to him, “Go and do the same.”* (Bible Gateway, 2026; Lk. 10: 37).

3. Специфіка метатекстуальності в християнській мультиплікації

Під **метатекстуальністю** у християнській анімації як різновиду сучасної проповіді усвідомлюємо тлумачення, коментар, питання / відповідь, протиставлення і метатекст-додавання (Ляшко, 2020: 120). Розглянемо основні вияви метатекстуальності у аналізованій анімації ***The Good Samaritan / Read Aloud Bible Story for Kids / My Faith Stories*** (The Good Samaritan, 2026). Структурно-композиційно анімація про доброго самаритянина має вигляд «**тексту в тексті**», в якому діти-глядачі можуть відчувати себе учасниками твору (як саморефлексія, де автор звертається до глядачів, а ті, у свою чергу, можуть відчувати себе персонажами твору, до яких звертаються, котрим пояснюють складні моменти притчі), що на нашу думку, є одним із проявів **метатекстуальності**, наприклад: “*Welcome to my faith stories. Hey kids, gather ‘round. I’ve got a super important story for you today.*”

Як зазначалося вище, авторами анімації переказується відома євангельська притча про доброго самаритянина (Bible Gateway, 2026; Lk. 10: 25–37). Такий переказ вихідного тексту (тексту-донору) тлумачиться нами, з одного боку, як **непряме цитування** у вигляді **парафраза**, тобто з перефразованим викладом матеріалу або **інтертексту-переказу** як вільного переказу першоджерела. З іншого боку, такий переказ з додатковим коментарем, поясненням, повчанням, тлумаченням, припущенням, питанням / відповіддю, додаванням та розширенням інформації висвітлюється нами як **метатекстуальні вияви інтертекстуальності** у християнській анімації. Продемонструємо специфіку реалізації таких метатекстуальних проявів у наступних фрагментах з християнської анімації, як-от: “*So, no one would have expected this Samaritan to help. But guess what he did? He saw the man and his heart was filled with compassion. He didn't just feel sorry for him. He took action. He got off his donkey, went right up to the man, and gently cleaned his wounds with oil and wine, which was like ancient first aid. He bandaged him up, then carefully lifted him onto his own donkey. He didn't stop there. He took the man to a nearby inn, like a hotel, and took care of him all night.*” Запропонований текстовий фрагмент є вільним **інтертекстом-переказом** вихідного біблійного тексту, пор. напр.: ³³*But a certain Samaritan, as he journeyed, came where he was. And when he saw him, he had compassion.* ³⁴*So he went to him and bandaged his wounds, pouring on oil and wine; and he set him on his own animal, brought him to an inn, and took care of him* (The Orthodox Study Bible, 2008: 3313). Крім того, у зазначеному уривку з анімаційного відео фіксується використання авторами **метатекстуального питання з відповіддю-поясненням**: “*So, no one would have expected this Samaritan to help. But guess what he did? He saw the man and his heart was filled with compassion*”. Також у кінці аналізованого фрагменту використовується **коментар-пояснення з додаванням інформації**, а саме: “*He got off his donkey, went right up to the man, and gently cleaned his wounds with oil and wine, which was like ancient*

first aid.” У такий спосіб, дітям пояснюється, чому самаритянин обробив рани побитого саме оливою (олією) та вином, бо у давнину це було на зразок першої допомоги. Іншим схожим прикладом є: “*He took the man to a nearby inn, like a hotel, and took care of him all night*”, в якому юним глядачам пояснюється, що заїжджий двір (*inn*) можна порівняти із готелем (*like a hotel*).

Проаналізуємо ще один фрагмент з мультиплікаційного відео: “*After a while, a priest comes walking down that same road. Now, a priest is someone who works in the temple and helps people worship God. You'd think he'd be the first person to help, right? But when he saw the hurt man, he just crossed to the other side of the road and kept walking. Maybe he was busy. Maybe he was scared. We don't know. But he didn't help. A little later, another important religious man, a Levite, came along. He also worked in the temple*”. Прикладами **метатекстуального тлумачення**, в яких роз’яснюється хто вважається сучасним священником та хто є левітом, вважаємо наступні речення: 1) “*Now, a priest is someone who works in the temple and helps people worship God.*”; 2) “*A little later, another important religious man, a Levite, came along. He also worked in the temple*”. Відтак в анімаційному фрагменті застосовується **метатекстуальне питальне звертання** до маленьких глядачів з відповіддю: “*You'd think he'd be the first person to help, right? But when he saw the hurt man, he just crossed to the other side of the road and kept walking*”. Слід відмітити, що далі в анімаційному уривку використовується **метатекстуальне припущення**: “*Maybe he was busy. Maybe he was scared. We don't know. But he didn't help*”.

В анімації нерідко вживається **метатекстуальний переказ з додатковим коментарем**, а саме: 1) “*A man is walking on a dusty, lonely road from Jerusalem to a town called Jericho. This road was known for being a bit dangerous with lots of rocky hiding spots*”; 2) “*Then, a third person came along. This man was a Samaritan. Now, here's the twist. Back then, Jews and Samaritans did NOT get along. They were from different places, had different beliefs, and usually avoided each other completely*”. Так, у першому прикладі у тексті оригіналу згадується тільки те, що «*ішов якимось чоловік із Єрусалиму до Єрихона і потрапив до рук грабіжників*» (Bible Gateway, 2026; Лк. 10: 30), тоді як в анімації з’являється **додатковий коментар**, що дорога з Єрусалиму до міста під назвою Єрихон була запиленою, безлюдною та відомою тим, що була дещо небезпечною, з багатьма кам’янистими схованками. У другому прикладі спостерігаємо **коментар** стосовно відносин між євреями та самаритянами – двома родинними народами, які історично конфліктували через релігійні та територіальні відмінності.

Кінцю християнської анімації властивим виявилось **метатекстуальне обґрунтування** біблійної притчі з **повчанням** малолітніх вірян: “*This story teaches us so much. It's not about who lives next door. It's about being kind to EVERYONE, even people who are different from us. It shows us that love isn't just a feeling. It's something you DO. It is about having the courage to stop and help when it might be easier or safer to just walk by. Anyone can be a neighbor, and a true neighbor is someone who shows love in action. So, next time you see someone who needs help, remember the good Samaritan and be the one who stops.*”

4. Висновки

Підбиваючи підсумок, зауважимо, що досліджувана нами християнська анімація має різноманітні діалогічні відношення та зв’язки між текстами, що включає інтертекстуальне пряме цитування з такими засобами маніфестації як: цитата-слово, цитата-вислів, цитата-речення, цитата-фрагмент тексту та інтертекстуальне непряме цитування з наступними засобами реалізації: парафраз, інтертекст-переказ, ремінісценція, алюзія. У статті було доведено, що інтертекст-переказ та парафраз як засоби вираження інтертекстуальності відрізняються від метатекстуального переказу додаванням авторського коментаря, пояснення, повчання, тлумачення, припущення, питань / відповідей.

Перспективою подальших розвідок у сучасній християнській дитячій анімації англійською мовою вважаємо дослідження інших типів транстекстуальних зв’язків: паратекстуальності, гіпертекстуальності й архітекстуальності.

Література:

1. Астапенко І.А. Поетична творчість Емми Андіївської XXI століття: метатекст, жанрові моделі, ідіостильові стратегії: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2018. 196 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Astapenko_Ihor/Poetychna_tvorchist_Emmy_Andiievskoi_KhKhI_stolittia_metatekst_zhanrovi_modeli_idiostylovi_stratehii/ (дата звернення: 18.02.2026).
2. Бровко О. Метатекстуальність поезики роману О. Памука „Сніг”. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2013. Вип. 19. С. 118–125.
3. Ватажко Е. Поняття «метатекстуальність» і «метаоповідь» у літературознавчому дискурсі. *Слово і Час*. 2021. № 2 (716). С. 100–109. URL: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.02.100-109> (дата звернення: 18.02.2026).
4. Ляшко О.В. Гіпертекстуальність у сучасній інтернет-комунікації. *V International scientific and practical conference "Modern strategies of global scientific solutions"* (December 27-29, 2023) Stockholm, Sweden, International Scientific Unity. 2023. p. 275–276. URL: <https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2023/12/Modern-strategies-of-global-scientific-solutions-Dec-27-29-2023-Stockholm-Sweden.pdf> (дата звернення: 21.02.2026).
5. Ляшко О.В. Інтеріконічність та інтертекстуальність: спільне і відмінне. *International Scientific Conference Modern Science: Global Trends, Technologies and Innovations : Conference Proceedings*, October 20-21, 2023. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. p. 92–93. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-354-5-25> (дата звернення: 18.02.2026).
6. Ляшко О.В. Інтертекстуальність православної проповіді: таксономія і функції (на матеріалі англійської, російської та української мов): дис. ... доктора філософії: 035 – Філологія. Київ, 2020. 267 с.
7. Проскуріна Т.В. Метатекстуальність прози Лесі Українки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 21. Т. 1. С. 61–64.
8. Bible Gateway. URL: <https://www.biblegateway.com> (дата звернення: 20.02.2026).
9. Bosch E. Without having seen it before, one cannot see it: intericonicity in wordless picturebooks. *Ocnos Journal of Reading Research*. 2022. 21(1). URL: https://doi.org/10.18239/ocnos_2022.21.1.2757 (дата звернення: 17.02.2026).
10. Genette G. Palimpsests: literature in the second degree. / trans. Ch. Newman & C. Doubinsky. L; Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 1997. 491 p.
11. Kristeva J. Desire in language: a semiotic approach to literature and art. New York: Columbia University Press, 1980. 305 p.
12. The Good Samaritan / Read Aloud Bible Story for Kids / My Faith Stories. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KjgY0AwB4jI> (дата звернення: 15.02.2026).
13. The Orthodox Study Bible. USA: St. Athanasius Academy of Orthodox Theology, 2008. 1822 p.

References:

1. Astapenko I.A. (2018) Poetychna tvorchist Emmy Andiyevskoyi XXI stolittya: metatekst, zhanrovi modeli, idiostylovi stratehiyi. [Poetic creativity of Emma Andiyewska of the 21st century: metatext, genre models, idiostyle strategies]. Diss. Cand. of Philol. Sciences: 10.01.01. T. H. Shevchenko Institute of Literature, The National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. 196 p. [in Ukrainian].
2. Brovko O. (2013) Metatekstualnist poetyky romanu O. Pamuka „Snih”. [Metatextuality of the Poetics of Orhan Pamuk’s novel „Snow”]. Current problems of Ukrainian literature and folklore. Vasyl Stus Donetsk National University. Donetsk. Issue 19. Pp. 118–125. [in Ukrainian].
3. Vatazhko E. (2021) Ponyattya «metatekstualnist» i «metaopovid» u literaturoznavchomu dyskursi. [The concepts of “metatextuality” and “metafiction” in literary criticism]. Slovo i Chas. T. H. Shevchenko Institute of Literature, The National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. No. 2 (716). Pp. 100–109. [in Ukrainian].
4. Liashko O.V. (2023) Hipertekstualnist u suchasniy internet-komunikatsiyi. [Hypertextuality in Modern Internet Communication]. V International scientific and practical conference "Modern strategies of global scientific solutions" (December 27-29, 2023) Stockholm, Sweden, International Scientific Unity. Pp. 275–276. [in Ukrainian].
5. Liashko O.V. (2023). Interikonichnist ta intertekstualnist: spilne i vidminne. [Intericonicity and Intertextuality: Commonalities and Differences]. International Scientific Conference Modern Science: Global Trends, Technologies and Innovations: Conference Proceedings, October 20-21, 2023. Riga, Latvia: Baltija Publishing. Pp. 92–93. [in Ukrainian].
6. Liashko O.V. (2020). Intertekstualnist pravoslavnoyi propovidi: taksonomiya i funktsiyi (na materialy anhliyskoyi, rosiyskoyi ta ukrayinskoyi mov). [Intertextuality of the Orthodox Sermon: Taxonomy and Functions (a Case Study of the English, Russian and Ukrainian Languages)]. Thesis for a Doctor of Philosophy degree in specialty 035 Philology. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. 267 p. [in Ukrainian].
7. Proskurina T.V. (2016) Metatekstualnist prozy Lesi Ukrayinky. [Metatextuality of Lesya Ukrainka’s prosaic artistic work]. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology. Odesa. No. 21. Vol. 1. P. 61–64. [in Ukrainian].
8. Bible Gateway. URL: <https://www.biblegateway.com> (дата звернення: 20.02.2026).
9. Bosch E. (2022) Without having seen it before, one cannot see it: intericonicity in wordless picturebooks. *Ocnos Journal of Reading Research*. 21(1). URL: https://doi.org/10.18239/ocnos_2022.21.1.2757
10. Genette G. (1997) Palimpsests: literature in the second degree. / trans. Ch. Newman & C. Doubinsky. L; Lincoln, NE: University of Nebraska Press. 491 p.
11. Kristeva J. (1980) Desire in language: a semiotic approach to literature and art. New York: Columbia University Press. 305 p.

12. The Good Samaritan / Read Aloud Bible Story for Kids / My Faith Stories. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KjgY0AwB4jI>
13. The Orthodox Study Bible. (2008) USA: St. Athanasius Academy of Orthodox Theology. 1822 p.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 05.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.04.2026

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — СІІ
Issue

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,9. Замов. № 0426/319. Наклад 300 прим.
Дата розміщення онлайн: 28.04.2026. Дата друку: 05.05.2026.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.